

Vigilia

1970
augusztus

Ijjas József

A s z e n t

Timkó Imre

A vándorló magyarság és a kereszténység

Pelsőczy Ferenc

Szent István király Intelmeiről

Pénzes Balduin

Harsányi Lajos ébresztése

Borsos Miklós

A firenzei festő

(önéletrajzi részlet)

Resumé en
langue française

TARTALOM

IJJAS JÓZSEF	A szent	— — — — —	505
SZENT ISTVÁN	Intelmeiből	— — — — —	506
TIMKO IMRE	A vándorló magyarság kapcsolatai a keleti kereszténységgel a honfoglalás előtt (V—IX. század)	— —	507
FENYVESI FELIX LAJOS	Honnan kiabálsz, Ágyánál virág van (versek)	— —	516
SZIGETI ENDRE	Nyelvtudományunk és a csillagok	— —	517
PÉNZES BALDUIN	Harsányi Lajos ébresztése	— — — — —	521
HUNYADI ISTVÁN	Domblakók (vers)	— — — — —	526
PELSÓCZY FERENC	Szent István király Intelmei az ezredik év közfelfogásában	— — — — —	527
NÉMETH GÉZA	A füredi mólón (vers)	— — — — —	535
BOZÓKY MÁRIA	Pascalia (vers)	— — — — —	536
ÖLBÉY IRÉN	Gyermekmosoly, Rijeka, A tenger (versek)	— —	537
BORSOS MIKLÓS	A firenzei festő	— — — — —	538
MÉCS LÁSZLÓ	Gyerekkor, falusi mitológiák (önéletrajzi részlet)	— —	548
DÉNES GIZELLA	A Legendárium legendája (elbeszélés)	— — — — —	551
VEKEY TAMÁS	Csigaház (vers)	— — — — —	554

A KIS ÚT

Vajon én vagyok-e? (Belon Gellért)	— — — — —	555
------------------------------------	-----------	-----

NAPLÓ

Helder Camara a politikáról — 556; *Pályi András*: Színházi krónika (Shakespeare: Hamlet, Tévedések vigjátéka; Deák Tamás: A hadgyakorlat) — 557; *D. I.*: Képzőművészet (Székely András Utrillo-mongráfiája; Kiállítási jegyzetek; Szőnyi István emlékezete) — 559; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Verdi: Requiem; Lemezfigyelő) — 562; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (A nagy kék jelzés) — 564.

DOKUMENTUM

Taizé, két hónappal az ifjúsági zsinat meghirdetése után (<i>Charles Eugène</i>)	— — — — —	565
Beszélgetés Borsos Miklóssal (<i>Hegyi Béla</i>)	— — — — —	568
Francia nyelvű kivonatok	— — — — —	575

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 128-093. Postacím: 5. Postafiók 195. Nagybudapesti ügyintézés és előfizetés: Budapest, V., Cukor u. 4. Telefon: 189-306. Terjesztő, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

A SZENT

A magyar nemzet első koronás királya, Árpádházi I. István: szent volt. Nevéhez nemcsak a történelem ragasztotta jelzőként a „szent” megkülönböztetést, hanem ez szinte tulajdonneve. A magyarságnak — határokon belül és túl — ő „a Szent”. Sokkal inkább, mint az olasz népnek az „Il Santo”, páduai Szent Antal, aki különben portugál nemzetiségű volt és életének csak utolsó tíz évét töltötte Itáliában.

Szent István vére és élete magyar volt. És szent lett, Magyar szent. Előbb volt szent, mint király. Amikor II. Szilveszter pápa a királyi koronát megküldte neki, akkor már a szent apostolok közé sorozta őt. „En csak olyan apostoli vagyok, ő azonban igazi apostol” — mondotta a koronát átvevő magyar küldöttségnek.

Az apostolokat Krisztus választotta ki és adott nekik küldetést, de „szentté levésükért”, megszentelődésükért a mennyei Atyához imádkozott az utolsó vacsorán főpapi imájában: „Szent Atyám... szenteld meg őket... én értük szentelem magamat, hogy ők is megszentelődjenek” (Jn 17, 17). Ugyanebben a búcsúbeszédében adja Jézus a „szentnek” igazi képét a világhoz való viszonyáról. Az elvilágiasodott ember hajlandó „idegennek”, nem „életrevalónak” minősíteni a szentet. Mai világunkban ez a szemlélet szinte közkeletű. „Nem azt kérem, hogy vedd el őket a világból” — imádkozta Jézus, — „hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól”. (Uo.)

A „szentnek” sémi alapszava: qodes, ami „elkülönített”, „különbet” jelent. A szent tehát a saját korának világában él, de benne — más, mint a tömegemember, különben gondolkozik és cselekszik. Kiváló, elitember.

A mi Szentünk történelmi egyénisége, jelleme és életműve beszédes szemléltetője ennek az evangéliumi fogalomnak. Évszázadának embere volt. Ereiben fajtájának vére forrt. Értelme, szíve őszintén fogadta a keresztény igazságokat, és életét az akkortájt megújuló európai vallásosság, főleg a cluny-i reform szellemében alakította úgy, hogy az ezredfordulón Európa történelmét építő munkájában nemcsak a „segédmunkás” szerepét vállalta, hanem „mesterként” állta meg a helyét. Népének azt adta, ami államalkotásához addig leginkább hiányzott: magyar szentet adott az új hazának és családjában megnyitotta a magyar szentek sorát. Fia Szent Imre, hitvese Boldog Gizella; — ha vérségileg nem is, de szellemileg családjához tartozott Szent Adalbert, Szent Gellért; a királyi trónon utóda, a nép számára szinte „mása” — Szent László; majd Szent Margit „a feláldozott áldozat” a haza oltárán; a keresztény középkor nagy asszony-szentje: Árpádházi Szent Erzsébet. Magyar szentek, szent magyarok. Nevüket nemcsak a történelem ismeri, hanem szenteknek járó tiszteletet ad nekik az Egyház, a nép és a társadalom.

Szent István király tiszteletéről Karsai Géza írt száz oldalas összefoglaló tanulmányt az 1938-ban megjelent Emlékkönyv III. kötetében. Az egyházi tiszteletadás maradandónak szánt emlékei a templomok és egyéb kultushelyek. Összefoglalóan azt állítja a tanulmány, hogy 29 hazai és 3 külföldi megszűnt templomról és kápolnáról tudunk, melyeknek emlékét a XII—XIII. századtól kezdődően oklevelek őrzik, míg ma is létező 292 hazai, 17 külföldi templom és 65 hazai, illetve 2 külföldön meglevő kápolna tartja elevenen Szent István király tiszteletét. A tudós tanulmányíró felsorolja részletesen is Szent István tiszteletének hazai és külföldi egyéb kegyeleti, művészi, népi és társadalmi tanúságtevőit.

Szent István halálának 900 éves fordulója évében Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás a már említett Emlékkönyv I. kötetében ugyancsak összefoglalóan írt arról, hogyan becsülte és becsüli a magyar nemzet szent királyát. Szavai ma is panegirisz lendületével hatnak, s ezért az 1970. augusztus 20-án kezdődő jubiláris év megnyitó akkordjaként idézhetők: „Valóban igaza van az Írásnak: 'Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt, quasi stellae in perpetuas aeternitates.' Az értelmesek ragyogni fognak, mint az égboltozat fénye, s akik igazságra oktattak sokakat, tündökölnék örökkön örökké, miként a csillagok” (Dán 12,3). Ennek fényes bizonyítéka, hogy a Szent Jobbon és egyéb ereklején, ünnepein, miséin és legendáin kívül szinte megszámlálhatatlan monostor, templom, kápolna, oltár, kehely, miseruha, továbbá igen sok szobor, kép, zászló, harang, egyházi ének és ima, nemkülönben számos vallásos és tudományos egyesület, intézet, alapítvány, végül sok helység, tér, utca, világi költemény, színmű és keresztnév őrzi a szent király emlékét. Benne a szent elválaszthatatlan a királytól. Ezért nevezték mindig „szentkirály”-nak s ábrázolták is ilyennek.

A mostani millenáris jubileum méltóan kíván csatlakozni a Szent ezeréves tiszteletéhez.

* *
*

SZENT ISTVÁN INTELMEIBŐL

Tizedik fejezet. A kegyességről és irgalmasságról és egyéb jóságos cselekedetéről. A jóságos cselekedeteknek rendje teszi teljessé a királyoknak koronáját, és a parancsolatokban tizediknek tétetik. Mert a jóságos cselekedeteknek Ura, maga a királyoknak Királya, miképpen ő égi seregének teljessége tíz karból áll, azonképpen legyen a te életed forgásának is tíz parancsolatja. Kell, hogy a király kegyes, irgalmatos és egyéb jóságokkal teljes és felékesített legyen. Mert a gonosz és kegyetlen király hiába követeli magának a király nevet, mivel hogy tirannusnak mondatik. Azért tehát szerelmetes fiam, én szívemnek édessége, jövődő sarjnak reménysége kérlek, parancsolom, hogy mindenütt és mindenekben malasztól gyámolítatva nemcsak atyádfiaihoz és rokonaidhoz, avagy fő emberekhez, vagy vezérekhez, vagy szomszédokhoz és lakosokhoz légy kegyelmes, hanemha az idegenekhez is és mindenekhez, kik te hozzád jönnek. Mert a kegyességnek míve téged mindeneknél nagyobb boldogságra vezet. Légy irgalmas mindenekhez, kik erőszakosságot szenvednek, mindiglen amaz isteni példát tartván a te szívedben: irgalmasságot akarok és nem áldozatot. Légy türelmes mindenekhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem a hatalom nélkül szűkölködőkhöz is. Légy végezetül erős, hogy téged a jó szerencse felette föl ne emeljen, avagy a rossz szerencse le ne verjen. Légy alázatos is, hogy az Isten téged felmagasztaljon itt és a jövődében. Légy bizony mértékletes, hogy mértéken túl senkit ne büntess avagy kárhoztass. Légy szelíd, hogy az igazságnak soha ellene ne állj. Légy tisztességtudó, hogy szánt szándékkal soha senkit szegyenre ne vigy. Légy szemérmes, hogy a gonosz kívánság valamennyi fertőjét, miképpen halálnak ösztökéjét elkerüljed.

A VÁNDORLÓ MAGYARSÁG KAPCSOLATAI A KELETI KERESZTÉNYSÉGGEL A HONFOGLALÁS ELŐTT

(V-IX. század)

A vándorló ősmagyarságot — illetve azokat a népeket, amelyek sorában magyar népünk etnikai elemeit kell keresnünk — az V. és a VI. századokban már, pontosabban 465 és 558 között, három tényező révén érhették keresztény hatások:

1. A szomszédos népek részéről, akik már a magyarok letelepedése előtt, a Fekete-tenger északi- és északkeleti partvidékein, a Káspi-tó és a Kaukázus határolta vidéken, kapcsolatban voltak a kereszténységgel vagy maguk is keresztényekké lettek. A Meotisban megtelepedett magyarság ilyen szomszédai közül különösen ki kell emelnünk az ibérek (*ibériai*), vagy ahogyan ma nevezzük leszármazottaikat: a grúzokat; továbbá a gótokat (*gothoi*), ezek sorában is az ún. 'tetraxita-gótokat', az alánokat (*alanoi*), az absagokat (*absagoi*), a kolchis-beli lázokat (*lazioi*), a zicheket (*zékchoi*) és az apsilákat (*apsiloi*).

2. Kifejezett missziós tevékenység során, amelyet Bizánc a már megtért népek segítségével folytatott azok szomszédai között. Különösen az örmények hittérítő tevékenysége volt jelentős. Nekik köszönheti a magyarság egy része megismerkedését a kereszténységgel, talán első 'nemzeti nyelvű' szentírás- és zoltárfordítását is. Egy bizonyos *Quardusat* (görög nevén *Theoklétos*) nevezetű örmény püspök tevékenységéről megközelítően pontos adatokkal rendelkezünk.

3. Közvetlenül Bizánc részéről. A keletrómai birodalom császári és patriarchális fővárosa politikai, a vándorló népeket pacifikáló akcióitól elválaszthatatlan volt a hittérítő és egyházszervező tevékenység. Konstantinápoly ezt a vallásos jellegű politikáját, különösen a Fekete-tenger környéki gyarmatvárosok: Bosphoros, Chersonesos, Phanagoreia és később Tomi közvetítésével gyakorolta. A vándorló nomádok támadásait részben elhárító, részben a szövetség számára megnyerő akciók éppen úgy megérintették a Fekete-tenger vidékén megjelenő, ott bizonyos ideig megtelepedő, majd továbbvonuló népeket, mint ahogyan szinte egyik sem tudta magát kivonni e politikával szorosan összetartozó misszionálás hatása alól sem.

Az etnikailag ural-altáji eredetű ősmagyarság alkotó elemei, — a történelmileg elsőként ellenőrizhető őshazájukban, a Káma felső folyása és az Ural-hegység között elterülő térségben, — együtt éltek olyan, Szibériában még ma is megtalálható népekkel, mint a vogulok (*manysik*) és az osztjákok (*kantik*), akikkel nyelvszerkezeti és szókincsbeli rokonságuk kimutatható.

A nyelvi szempontból finn-ugor ősmagyarság még vándorlása során török (*türk*) elemekkel találkozott és keveredett. A honfoglalásig alakuló magyarság ekkor vette fel törökös vonásait. Azok az elnevezések, ahogyan a legkorábbi feljegyzésekben is szerepelnek, szintén ezt igazolják. A görög irodalomban „turkoi”, „ungroi”, „urgoi” néven találkozunk eleinkkel, de leggyakrabban azok sorában kell felismernünk őket, akiket gyűjtő néven: „onoguroi”-nak (tiz ogur törzs) neveznek. Az európai népnyelvek is a görög elnevezést vették alapul és formáltak belőle: „vengry”-t vagy „hungari”, „Ungaren”, „hongrois”, „ungheresi” és „hungarians” szavakat.

A „madar”, vagy „madjar” név alán eredetű. A fejedelmi testvérpár egyikének neve: „Muager=Mogyeri=Mogyer=Magyar” egyképpen jelenthetett népnevet és személynevet is. Figyelemre méltó az a nyelvészeti felismerés, hogy az alán eredetű „madar=madjar=mogyer” éppen úgy anyai ágon leszármazott törzset jelent, mint az „ugor=ogur” török eredetű név, amelynek értelme: anyai nemzetség. Ősmondánk a Hunor és Magyar testvérekről, — akik személyében a magyarság őseit éppen úgy felismerhetjük, mint ahogyan az ősi szövetség törzseit is felfedezhetjük — arról is tud, hogy egyikük az alán fejedelem (*Dula*), a másik pedig a bolgár-török uralkodó (*Belár*) leányát vette feleségül.

A vándorló ősmagyarság, — illetve annak etnikai elemei, — belső szervezetét illetően is jelentős változáson ment át a különféle finn-ugor és bolgár-török jellegű népekkel való érintkezés, törzsi szövetség, végül elvegyülés során.

Újabb kutatások keresik a magyarság eredetére némi világosságot vető, feltételezhető származása jelképeit megőrző adatok értelmezését és összefüggéseit. A „szarvasünő” — amelyben a „csodaszarvas”-ra kell ráismernünk — anyajogú társadalmi szervezet szimbóluma. Ma is, Észak-Szibériában élő rokonaink körében „eme”, vagy „emese” nőstény-rénszarvast jelent, vagyis azt a szarvasfajtát, amely északon él és amelynek az a jellegzetessége, hogy csak a nősténynek vannak agancsai. A nemzetség-anyja hagyományában nálunk sem hiányzik: „Emese”.

A finn-ugor jellegű magyarság azonban vándorlásai során török-bolgár elemekkel találkozott és vegyült. A „turulmadár” (egy bizonyos sólyom-féleség) a délebbi, pusztalakó vadászok jelképe és az apajogú társadalom szimbóluma.

Gyakori a vándorlás-kori magyarság elnevezésében a hun-nal való azonosítás, mint ahogyan a török megjelölés még a honfoglalás után is megmarad. „Turkoi”-nak nevezi a magyarokat a Biborbanszületett császár, országukat pedig „Turkiá”-nak. Ezt a címet viseli a Bizáncban felszentelt első magyar missziós-püspök: Hierotheos is: „Turkia püspöke”.

Az „onogur” (tiz ogur törzs) elnevezésre már utaltunk. Gyűjtőnév, amely magyar eleink törzsi szervezetére, vagy törzsszövetségi hovatartozására utal. Éppen a bolgárokkal való rokonsága a híradásokban azonosításhoz is vezet. A pontosi bolgárokkal szoros kapcsolatban élő kotorgurok (hat törzs, kot, kut, hut=hat) és oturgurok (uet, et, ot=öt; öt törzs) hun törzsekként szerepelnek a feljegyzésekben: finn-ugor jelleget mutat etimológiailag; hun-török-bolgár kapcsolatot etnológiailag.

Bizánci és örmény történétírók, továbbá orosz feljegyzések tesznek különbséget „fekete”- és „fehér”-ugorok között. Ez a megkülönböztetés nem faji, hanem részben társadalmi struktúrára utal, részben földrajzi elhelyezkedésre. Társadalmilag: az anya- és apajogú szervezet megkülönböztetésére szolgál mind a finn-ugor, mind a török népeknél. A fehér (*ak*) női nem megjelölése: így maradt meg kiemelő és megtisztelő megjelölésként a fehér-személy, fehérceled, fehérasszony (*Aksina*). Pl. Gyula leánya: Sarolta=Saruldu fehér sas-t jelent. A „fehér-ogur” régebbi, anyajogú-szervezetben élő törzset jelentett. Később a törököknél és a finn-ugor jellegű népeknél is háttérbe szorult a női nem és fokozatosan alakult a társadalom apa-jogúvá, a törzs férfitagjainak előjogai javára.

A „fehér-ogurok”, vagy „fehér-magyarok” lehettek azok, akik *Herakleios* császár uralkodásának idejében (610—641) már bejöttek a Kárpát-medencébe. Ez az avarok bejövetele és meglepedése után történt, ezért az időben később bevándorló „saragur”-nak, „urog”-nak, vagy „onogur”-nak nevezett törzseket — akiket *Priskos* rétor feljegyzéseiből ismerünk és tőle tudjuk, hogy már 457 és 461 között követségeket küldtek *Majorianos* császárhoz Bizáncba — sokáig ún. második avar hullámnak vélve „késői-avaroknak” nevezték. Ma már „ál-avar”-nak jelzett finn-ugor eredetű népben azokat az előmagyarokat

ismerhetjük fel, akik az első, már a VII—VIII. században megtörtént honfoglalást végrehajtották.

A „fekete-ugorok”, vagy „fekete-magyarok” azok, akikről a Nikon-féle évkönyv megemlékezik, mikor új hazájukba vonulva Kiev mellett elhaladtak. Ez Árpád egész népe, vagyis az általunk ismert — valójában a második honfoglalás — magyarsága. Ezek nem szállják meg a „késői avar”-nak nevezett településeket, mégis a XI. századi helynevek és a temetők antropológiai vizsgálatainak tanúsága szerint színmagyarok.

A tudományos kutatások mai eredményeinek fényénél azt kell összefoglalnunk, milyen körülmények között és milyen közvetítéssel találkoztak vándorló őseink a kereszténységgel. Továbbá azt, hogy a missziók és a szomszéd népekkel való érintkezés során milyen rítusú volt az a kereszténység amellyel a honfoglalás előtti magyarság megismerkedett. A bevezetőben elmondott etnológiai és etimológiai vizsgálat kézvezető akar lenni a különböző törzsszövetségekhez tartozó, különböző népelemekkel érintkező, azokkal keveredő vagy azokat magába olvasztó korai magyarság és a kereszténység kapcsolatának sokrétű megismeréséhez.

A magyarság „Meotis”-ban

Az eredetében finn-ugor, a honfoglalás előtt török-bolgár (hun) elemeket felvett magyarság, amelyet a görög (ezt követve örmény és arab) források „hunnoi”-nak, „turkei”-nak, vagy „ungrei”-nak, de leggyakrabban „onoguroi”-nak neveznek — a Káma-Ural vidéki őshazából délfelé vonulva a Kubán-folyó mellékén a Kaukázustól északra telepedett le. A Fekete-tenger, a Káspi-tó és a Kaukázus határolta vidék közigazgatási elnevezése „Meotida Regio”, vagy röviden „Meotis” volt. Etnológiailag szkiták lakta terület volt ősiileg. Kr. e. 600 körül a vidék a görög gyarmatok érdekszférájába kerül. Magyar eleink megérkezése idején (V. sz.) Bizánc terjesztette ki a gyarmatvárosok révén hatalmát fölé.¹

A kereszténységet a Szarmata-alföldön és a Kaukázus vidékén a történetileg ellenőrizhetetlen, de általános hagyomány szerint Szent András apostol hirdette először.²

Bizánc térítésének közvetett hatókörében

A vándorló, a birodalom határainál megjelenő, rövidebb, vagy hosszabb ideig megtelepedő, majd továbbvonuló népekkel kapcsolatban Bizánc sajátos politikai módszert követett. Ha hirtelen támadással zúdultak a határok ellen, akkor haderővel verte le, békére és adófizetésre kényszerítette a támadókat. Ha békés szándékot mutattak, megvárta, amíg barátságosan közelednek és szövetséget ajánlanak fel. Ebben az esetben baráti szerződést hozott létre ezekkel a népekkel, de ellenszolgáltatásul megkívánta a keresztény hit felvételét. Így kettős eredményt ért el: a politikai pacifikálással és a birodalmi érdekkörébe vonással együtt teljesítette kelet fővárosa tudatos missziós feladatát is: a népek megtérítését. A megtérített fejedelmekkel misszionáriusokat küldött, akik előbb megtérítették a szövetséges népet, majd felszították azok körében a további, a szomszédos népek felé irányuló hithirdető törekvéseket. Mindezeket jelentősen támogatták a Fekete-tenger környéki gyarmat-városok már megszervezett egyházai, amelyek további egyházszervezeteket létesítettek³ a megtérített körében és azokat joghatóságuk alá rendelték. Így történt ez az örmények esetében, akik, mint első keresztény állam és nemzeti egyház (280) hamarosan a Kaukázus-környéki népeket: ibérek, apsilokat, alánokat és hunokat térítik meg a keresztény hitre.⁴

Azok a szerzők, akik a Fekete-tenger északi részén lakó népekről szólnak, említést tesznek ugyan az „onogurok”-ról, de krisztianizálódásukat kifejezetten nem írják le. Mégis — és éppen bizánci történétírók feljegyzése szerint — bizonyosra kell vennünk, hogy a Meotis-ban megtelepedő magyarság előbb közvetett érintkezésbe került a kereszténységgel szomszédai révén, aztán került csak sor közvetlen kapcsolatra Bizánccal, továbbá szövetségre, misszionáriusok elküldésére, végül önálló egyházszervezetre és szentírásfordításra. Mire alapíthatjuk ezt a feltevést?

A legszorosabb kapcsolatuk a vándorló magyaroknak történetük ezen szakaszában a hunokkal volt. Ez a kapcsolat olyan szoros lehetett, hogy a történétírók a magyarokat (onogurokat) a hunokkal azonos népnek tartják, ezért azonos névvel nevezik, vagy a „hunoi” és „onoguroi” neveket felváltva használják törzsek megjelölésére.

A Kaukázusi vidéken tanyázó hunok között, igen nagy valószínűség szerint, még *Világosító Szent Gergely*, az örmény apostol, hirdette az evangéliumot. Azok a hunok, akik az Alduna mellé húzódtak, Tomi püspökétől vették a hit igazságait. *Theotinos* püspök sokat megkeresztelt közülük. *Szent Jeromos* a IV. század végén írott egyik levelében bizonyosan a valóságnak megfelelően állítja, hogy a „hunok tanulják a zsoltárokat”.⁵ Más görög történeti feljegyzések alátámasztják ennek a híradásnak igaz voltát, mert a bizánci missziós tevékenység igen korán kiterjedt a hunokra és a keleti egyház egyházszervező gyakorlata szerint, hamarosan lefordítják az evangéliumot és a zsoltárokat hun nyelvre.

A bizánci hittérítő tevékenység már a IV. század második felében keresi a kapcsolatokat a hunokkal, de körükben jelentős missziós eredményeket csak Attila birodalmának felbomlása, vagyis 453 után ér el. Ekkor szerveződik meg a Fekete-tenger északi és keleti partján a pontosi hun birodalom. A hunok között folyó krisztianizáló akciók a magyarságot is közvetlenül érintették, hiszen a magyar törzsek törökös vezetőrétege nem ok nélkül hangzott a hun rokonságának tényét. *László Gyula* magyar történeti kutatónk véleménye ezt a jelenséget így összegezi: „A magyar nép bizonyosan beletartozott a hun birodalomba. Ez egyúttal annyit is jelentett, hogy fejedelmi családja, vezető osztálya a hunok soraiból került ki. Ezen kívül a bolgárokon és az avarokon keresztül a magyar népbe jelentős számú hun elem kerülhetett.”⁶

Az említett bolgárok lényegében azonosak az onogurokkal (tíz ogur törzs), akiket felváltva neveznek „hunoi”-nak és „ugroi”-nak a történétírók. A Magor- vagy Mogyer személynév mellett a Hunor nemcsak a mondabeli testvérpárt akarja jelezni, hanem egyben vagy két testvérnép neve rejlik mögötte, vagy egyazon népnek két elnevezése.⁷

László Gyulával abban már nem értünk egyet, hogy a Káma-Ural térségből, vagyis az első ismert őshazából való kivándorlás csak a VII. század végén történt. Bizánci történétírók adatai szerint eleink már az V. század folyamán mutatkoztak a Fekete-tengertől észak-keletre. Annak azonban, lehet valami történelmi alapja, hogy a Meotis-ba érkező magyarok, akik az onogur törzsszövetséghez tartoztak, a VII. század végén a „kanagárok” (három besenyő törzs) nyomására három részre szakadtak.⁸

Az első rész: a „fehér magyarok”, vagy „késői-avarok” lettek volna azok, akikről *Török Sándor* legújabb kutatásai kimutatták, hogy már a VII—VIII. században bejöttek a Kárpátmedencébe, végrehajtva a magyarok első honfoglalását. Ez lett volna a „csodaszarvas”, matriarchalis társadalmú népe, amely az avarok közé telepedve — a többi törzs-csoportoktól függetlenül — részben közvetett bolgár, részben közvetlen bizánci hatásra ismerkedhetett meg a kereszténységgel.

A szétszóródás második csoportja: a „fekete-magyarok” előbb az Azovi-tenger partvidékére vándoroltak és csak később húzódtak Nyugat felé. Ez

lett volna Árpád és Kursan magyar népe a második — vagyis a történelmileg ismert — honfoglalás magyarsága.

A harmadik a szétszóródásból déli irányba húzódott volna s végül a Kaukázusban telepedett meg. Előbb örmény ill. grúz hatásra kereszténnyé lett, majd maga is beolvadt e két nép valamelyikébe.

Ha a bizánci történetírók adatait összevetjük ezzel a teóriával a következő megállapítást kell tennünk: A magyarság — vagy legalábbis annak egy része — már az V. század folyamán elvándorolt az őshazából és az onogur törzsszövetségbe kerülve annak további sorsában osztozott. Az őshazában maradt rész nem más, mint a „Magna Ungariá”-ban Juhanus szerzetes által megtalált nép. Az onogurokkal együttélő magyarságból egy kisebb rész valóban délebbre hatolt és a Kaukázusban ténylegesen a XIV. századig fennálló országot: „Gyeretyán király országát” alapította, amelynek népét az említett időben dominikánusok próbálták Krisztus hitének megnyerni. A későbbi időben ezt az országot népével együtt ugyanúgy tönkretették Timur Lenk (Temerlán) hadai, mint korábban Magna Ungariát Batu-kán seregei.

A közeli szomszédság, vagy a területre költözés mégis jelentős volt a magyarság és a kereszténység kapcsolatában, mert a feljegyzések az örmények eredményes missziójáról számolnak be a hun-onogur törzsek között.⁹

Közvetlen szövetség Bizánccal

¹⁰Malalas és Ephesios görög történetíróktól értesülünk arról, hogy Justinianos császársága idején (527—565) különösen nagy lendületet vett a hun (onogur) törzsek megtérítése. Már a császár uralkodásának első évében (527) a hunok királya Gordas (Ungorda, Gorda, Gordias) megjelent Bizáncban és elfogadta a keresztiséget. A feljegyzések megemlékeznek arról is, hogy a hunok „rhéh”-e a békét biztosító szerződések megkötése után gazdag ajándékokkal és misszionáriusok kíséretében tért vissza országába és népét is a keresztény hitre térni megparancsolta. Fivére, Muageris (Mogyer, Magyar) azonban a pogány papok támogatásával lázadást szított ellene és a felkelők megölték a királyt. Bizánc — a szövetség értelmében — bosszút állt a lázadókön, akik menekülésre kényszerültek. A császár a megmaradt keresztény hunok számára püspökséget szervezett. Ekkor bizonyosan sor került a Biblia és a zsoltárok hun (volgai bolgár) nyelvre fordítására és feltételezhető, hogy bizánci szokás szerint a nép nyelvének használatára a liturgiában is.

A hun „rhéh” és népe megtérésének történetét a XIII. századig számos görög, kopt, arab, etióp és latin nyelvű kompilációban is megtalálhatjuk.

A „hun”-„onogur”-„ogur”-„magyar” összetartozásra, illetve azonosságra kell következtetnünk ismét a megkeresztelkedett és keresztény testvére ellen lázadt két uralkodó nevéből. Magyar történészek és nyelvészek sokat foglalkoztak a kérdéssel és megállapították, hogy Gordas-Ungorda név mögött az „ogur” népnév rejtőzik, mint ahogyan a Muager=Mogyer is azonos a „magyar”, megjelölésével.¹¹

A „hun”, „ogur” és „onogur” megjelölések, mint népnevek és az ezeknek megfelelő vezér-elnevezések, olyan népcsoportokra, vagy törzs-szövetségek tagjaira utalnak, amelyek a kialakuló magyarság etnológiájában részt vettek. Mivel ezek a szomszédos, rokon, vagy azonos csoportok ugyanazon a vidéken laktak és a feljegyzések szerint nemcsak eljutott körükbe a kereszténység, hanem hierarchikus szervezetet is nyert, fel kell tételeznünk, hogy a magyarság ősi elemei is megismerkedtek a kereszténységgel és részben felvették azt. Ez a kereszténység pedig „bizánci rítusú” volt.¹²

Ami a hun — és onogur püspökséget illeti, rendelkezésünkre áll egy — ugyan a VIII. századból származó, püspök-jegyzék,¹³ amely a dorisi gót

metropólia alá tartozó püspökségek névjegyzékét sorolja fel. A jegyzék azt az állapotot tünteti fel, ahogyan a püspökségek a VI. században (Justinianus császár uralkodása idején) még a kazár betörés előtt megvoltak. A kazárok uralomra jutása után ugyanis Bizánc kénytelen volt a Fekete-tenger környékén a missziós-püspökségeket újjászervezni. A Püspökjegyzék tanúsága szerint tehát létezett „hun”-ok és „onogur”-ok püspöksége, amelyek a térítés eredményességét és a kereszténység fejlődő továbbfolytatását bizonyítják a bolgár-török jellegű, és hun rokonságot képviselő ogur-onogur-magyarország körében is.

Hogy a bizánci szertartású onogur-kereszténység továbbra sem semmisült meg — bár az onogur törzsszövetség felbomlása után a magyaroknak avar és türk hódításokat kellett elszenvedniök és később is különböző, ugyan rövidéletű törzsszövetségek tagjaiként éltek, mint a sabirok, uturgurok és a pontosi bolgárok közösségében — mutatja egy másik közvetlen kapcsolat Bizánccal.

Mielőtt még a bolgár-onogur vonatkozásokra, és ezek során a magyarok és a kereszténység kapcsolatának korai tényeire áttérnénk, meg kell emlékezni egy adatról, amely bizonyos szempontból igazolni látszik a magyarság egy részének déli, Kaukázus-vidéki megtelepedését.

Talán az örmények közelében élő magyarság volt az, amelyet Theoklétos (Quardusat) örmény püspök eredményesen térített meg Krisztus hitére. A jelentős térítésről egy *Zachariás* nevezetű történésztől értesülünk, akit az irodalom, — mint forrást — „Pseudo-Zachariás” néven említ, mert *Egyháztörténete* csak egy szír változatban maradt ránk.¹⁴ A szír forrás felsorolja azokat a törzseket, amelyeket az örmény püspöknek sikerült a katechumenátusnak megnyernie és sokakat közülük később meg is keresztelt. A törzsek között szerepelnek az „onogurok”, az „ogurok”, „sabartok”, „bolgárok”, „kuturgurok” a „fehér-ogurok” és a „fehér-hunok”. Mindezeket a törzseket összefoglalóan hunok-nak nevezi a szír forrás.¹⁵ A felsorolás után értesít bennünket arról, hogy elkészítették a Szentírás hun nyelvű fordítását is. Fel kell tételezni, hogy ez a fordítás örmény eredetiből készült és ami nyelvét illeti, éppen úgy lehetett török-tatár jellegű hun, vagy protobolgár, mint finn-ugor jellegű ősmagyar. A fordítás elveszett és a híradáson kívül más biztos támpontunk nincsen a tényre vonatkozóan. Csak azt tudjuk, hogy Quardusat utóda, *Makarios* püspök még 14 évig térített és keresztelt a hunok között.¹⁶

A „türk-bolgárok” és az „onogundunok”

Az onogur-törzsszövetség felbomlása után a magyarok jelentős kapcsolatokat teremtettek a rokon bolgárokkal is. A bolgárok Bizánc politikai hatáskörébe tartoztak és a VII. században bizonyosan voltak körükben hívei a kereszténységnek. *Herakleios* császár uralkodásának idejében (610—641) a hunok népének ura, akit a forrás bolgár fejedelemnek nevez, Bizáncba érkezik és arra kéri a császárt, avassa be őt is hitének tanításába. A császár megkeresztelteti a fejedelmet (vezért) és „patrikios” címmel kitüntette bocsátja vissza népéhez.¹⁷

A „hunok” urának, vagyis a „Bolgárok” fejedelmének személyére vonatkozóan *Nikephoros* bizánci patriarcha ad eligazítást 619-ből származó ún. „Breviárium”-ában. A híradás szerint a hun kyrios, akit „bolgár”-nak nevez, nem lehetett más, mint *Organas*, annak a Kubrat-kánnak nagybátyja, aki később Meotisban Nagy Bulgáriát megalapítja. Nikephoros még egy lépéssel tovább is segít bennünket a következtetésben, mert híradásában egy helyen az „onogundurok uralkodójának” nevezi *Organas*-t. Ez alátámasztja azt a más forrásból táplálkozó tudásunkat, hogy a meotisi bolgár birodalomban az

onogurok (hunok, magyarok) jelentős szerepet játszottak. (Onogundur am. az onogurok közé tartozó. A név fennmaradt később is pl. Nándorfehérvár elnevezésben!) A bolgár szövetséghez tartozó magyarok nemcsak politikai kapcsolatban voltak ismét Bizánccal, hanem annak missziós tevékenysége révén — a Meotis-i Bulgária közösségében találkoztak a bizánci szertartású missziókkal.

A magyarok „kazár” fennhatóság alatt

Kubrat (Kurt) halála után — kb. 680 körül — a Meotis-i bolgár birodalmat megdöntik a kazárok. A magyarok is (mint a bolgár szövetségi törzsek mind az onogundurokkal együtt) kazár fennhatóság alá kerülnek. A kazárok a bolgárok egy részét arra kényszerítették, hogy Nyugat felé húzódjanak. Így érték a Duna alsó folyásához, ahol *Asparuch* telepíti meg őket legyőzve a Felső-Moesiában akkor már otthonos szlávokat. A gótok még 787-ig megtartják függetlenségüket. Ezért tudta Bizánc újraszervezni az egyházmegyéket úgy, hogy Doris metropoliáját tette meg a hierarchikus szervezet fejének.

A kazárok türelmesek voltak a különféle vallások iránt saját és vazallusaik körében is. Ők maguk is több vallást követtek: az egyszerűbbek sámánhitűek voltak; a harcosok nagy része az izlámnak hódolt; az előkelők között éppen úgy voltak keresztények, mint zsidó vallásúak, annak „karaita” formáját gyakorolva.

A kazárok vallási türelmességére utal az ún. „Kyrillos-legenda” adata is. Ebben azt találjuk, hogy *Kyrillos* (Konstantinos), mielőtt morva missziójára indult, ellátogatott a krimi Charsonesos-ba. Ennek környékén találkozott azokkal a magyarokkal, akik, mint zsoldos-hadsereg a kazárok szolgálatában állottak. Konstantin — a híradás szerint — hirdette a magyarok között a kereszténységet és nem minden eredmény nélkül. Az időpontot — ha ez a találkozás valóban megtörtént — 861-re kell tennünk, tehát arra az időre, amely után a magyarság rövidesen nyugat felé húzódik és új szálláshelyet talál Levediában.¹⁹

A vándorló magyarság első találkozása a szlávokkal

Valószínűleg még abban az időben, amikor a Meotis-i Bulgária szét hullott és a magyarok a kazárok alattvalói lettek, de későbbi nyugatra húzódásuk idején bizonyosan, — érintkezésbe jutottak keleti-szláv, vagyis ó-orosz törzsszövetségekkel (druzsínakkal).²⁰

Egyes vélemények szerint már előzőleg, mikor még megvolt az onogur-bolgár törzsszövetség, uralmuk alá hajtottak néhány dél-keleti szláv csoportot. Ezek között lehettek a poljánok, a severjánok és a vjaticok.²¹

E törzseknek a magyaroktól függése nem igazolható teljességgel, de az igen valószínű, hogy az erdő-zónában lakó szláv törzsek adót fizettek a magyaroknak. Ami az említett három nagyobb törzset illeti, azok akkor még kazár fennhatóság alatt állottak, amikor a magyarok már függetlenítették magukat a kazárok uralma alól és nyugat felé vonultak.²²

A vándorló magyarok „Lebediában”

A VII. század végétől a IX. század közepéig, a kazár uralom alatt élő magyar eleink keleti rítusú kereszténysége háborítatlanul fennmaradhatott. Lehetséges, hogy erre az időre esik az az elkülönülés, amely az egyre nyugatabbra húzódó magyarságból kiszakította az ún. „fehérmagyarokat”, akik

már (a tulajdonképpeni honfoglalás előtt) a VII—VIII. századokban, közvetlenül az avarok után, eljutottak a Kárpát-medencébe és akiket „késő-avar” néven tartottak számon.²³

A magyarság másik — feltételezhetően számosabb — része a Fekete-tengertől északra elterülő, a Don és a Dnyeper vidékén elterülő síkságra húzódik, amelyet egyik vezéréről Levedi-ről, vagy Lebediás-ról Lebediá-nak (Levediának) nevezett el. A kereszténységgel való kapcsolatában jelentős ezen a szálláshelyén az alánokkal való találkozása, akikről már előző híradásokról is tudjuk, hogy bizánci szertartású keresztények voltak.²⁴ A továbbra is megmaradt bolgár kapcsolatok is erősítették a kereszténység terjedését, illetve a meglévő fennmaradását magyar eleinknél.

E kettős kapcsolatnak ősmondai emléke, — a már említett — Hunor-Magyar monda és abban is a testvéreknek házasságáról szóló híradás. *Dula* alán fejedelem és *Belár* volgai bolgár uralkodó leányaival kötött házasság mögött szövetség, testvér-népek kapcsolódása illetve régebbi rokonság és közös eredet tényei húzódnak meg.²⁵

A mondának valós történeti magva és néprajzi tartalma az, hogy akkor kapcsolódik a magyarsághoz a kaukázusi alánok egy része: az „osetek”, akiket a mai „jászok” őseinek tekinthetünk.²⁶

A vándorló magyarok utolsó szálláshelye: „Etelköz”

A IX. század második felében a magyarok végleg függetlenné válnak a kazár uralom alól. Megnövekedett erejükben vazallusokká teszik a régebben szintén kazár uralom alatt álló törzseket, még olyanokat is, amelyek nyelviileg különböznek tőlünk, mint például a kabarokat.

Ebben az időben kezdik meg kora-nyugati kalandozásaikat. A magyarok különböző német királyokkal kerülnek hol szövetségi viszonyba (például *Arnulf* szövetségeseiként pusztítanak Morvaországban), vagy ellenségként, hadi konfliktusba.

Szálláshelyük ebben az időben — és egyben a vándorlás utolsó állomása is — Etelköz (folyamköz, amely területileg a Dnyeper, Dnyeszter, Bug, Szeret és a Prut folyók vidékét jelenti). Életük nem zavartalan, mert egyrészt a besenyők szorongatják őket; másrészt a dunai bolgárokkal kerülnek ellenséges viszonyba. Ez utóbbiak azok leszármazottjai, akiket 679 táján *Asparuch*, *Attila* egyik dédunokája az Alduna vidékén lakó kelet-balkáni szlávok közé letelepített, és akik a két század folyamán elszlávosodtak. 860 körül befejeződött krisztianizálásuk is.

A magyarok számára az ellenségeskedés akkor válik tragikussá, amikor a dunai bolgárok a besenyőkkel szövetkeznek, és — a régebbi baráti viszonyt megszegő Bizánc tudtával és jóváhagyásával — a besenyők fel-düliák a magyar szálláshelyeket és eleinket arra kényszerítik, hogy elhagyva Etelközt átkeljenek a Kárpátokon és új hazát keressenek a maguk számára.

Az új hazát fogláló „fekete-magyarok”, vagyis *Árpád* és *Kursan* népe, bizonyosan tudott régebben ideköltözött rokonairól: a „fehér-magyarok”-ról, vagy „késői avarokról”, sőt nyugat felé irányuló korai kalandozásai idején azokkal újra kapcsolatot is felvehetett. Mint *Attila* hunjainak, *Baján* avarjainak, és a 690 óta betelepült fehér-ugoroknak örökösei érkeztek eleink a Kárpátok határolta medencébe, hogy a hegyek védte területen végleges szálláshelyet biztosítsanak maguknak.

Az új és végleges haza etnológiai, politikai és vallási helyzete

A különböző törökös-jellegű törzsszövetségektől véglegesen elkülönülő magyarság új hazájában olyan területre érkezett, amely a IX. század utolsó évtizedeiben (895—900 közé kell helyezni a honfoglalást!) földrajzilag,

politikailag és vallásilag (ezzel kapcsolatban a rítusok liturgikus szempontjából is) a nyugati Róma és a keleti Bizánc hatalmi versengésének övezetébe esett. A magyarság, amely körülbelül fél évezredes előtörténete során csak a keleti kereszténységgel érintkezett, bizonyosan magával hozta a bizánci szertartású hit ismeretét és annak bizonyos elemeit.

Új hazájában egyébként találkozott bizánci- és latin szertartáshoz tartozó népcsoportokkal. Szükségképpen belekerült a hatalmi- és az egyház-politikai harcok feszültségi terébe. Hamarosan maga is megoszlott a keleti és a nyugati vallási- és politikai érdekek küzdelmében.

E tekintetben az ország területén talált szláv és avar lakosság sem volt egységes: a Dunántúlon és az Északnyugati-Felföldön latin rítusú szlávokat talált (pannon-szlávokat, morvákat, szlovéneket), akiket már Nagy Károly kényszerített megkeresztelkedni és letelepedni a Dunántúl mosoni részein. A Duna-Tisza közén, a Tiszántúlon és Erdélyben a honfoglalás korában keleti rítusú bolgár-szlávok éltek, akik között elszórtan jelenlévő avarok és gepidák szintén a bizánci szertartás és egyházkormányzat érdek-körébe tartoztak.²⁷

Ennek a „kettősségnek” a magyarság elsődleges szókincsében is megvan a vetülete, amennyiben az — legalábbis részben — a bizánci rítusú, kelet-balkáni szlávoktól került át a magyar nyelvbe részben kölcsönzés, részben pedig tükör-fordítás útján. Ilyen szavaink nyelvünkben például a pap, a kereszt, a keresztelni szó, vagy a szombat elnevezése. Ilyen tükör-szó például a húshagyó, vagy a húsvét.²⁸

A magyarság először a keleti rítusú kereszténységgel találkozott

A vándorló magyarság Meotisban, Lebédiában és Etelközben — részben a szomszéd népek és a törzs-szövetségek közvetítésével, részben pedig bizánci missziók során — először története folyamán a bizánci rítusú kereszténységgel találkozott. Az evangélium hitéről nemcsak számára érthető nyelven szerzett értesülést, de szükségképpen voltak sorai között számosan, akik elfogadták a keresztiséget és hívőkké lettek.

A latin szertartású kereszténységgel csak a korai kalandozások idején találkoztak eleink. Közvetlen hatások akkor érték a honfoglalókat, amikor új országuk nyugati és észak-nyugati részeiben a pannonszlávokkal és az avarokkal kerültek kapcsolatba.

Jegyzetek:

- 1 Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai, „A Magyar Történettudomány Kézikönyve”, I. 6/b, Budapest, 1934. — Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker, „Magyar-Görög Tanulmányok”, 20, Budapest, 1934. — Gyóni Mátyás: Magyarország és a magyarság a bizánci források tükrében, „Magyar-Görög Tanulmányok”, 7, Budapest, 1938. — H. Schönbaum: Die Kenntniss der Byzantinischen Geschichtsschreiber von den ältesten Geschichte der Ungaren vor der Landnahme, „Ungarische Bibliothek”, 5/1922/, Berlin. — 2 Epiphanius: Vita s. Andreae Ap., PG.120.c.241-244. Menologion Basilii Porphyrogenetti: PG.117.c.269-344. — Nestor (Letopis): Povest, vremennyh let (= Régi idők krónikája), 1113. — 3 Grazegorcz Leopold Seidler: Politikai gondolkodás az ókorban és a középkorban, (ford.) (eredeti címe: Mysl polityczna starozytnosci i srednio-wieczna, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1964). Közgazdasági és Jogi Könyvtáradó, Budapest, 1967, p.231 ss. Bizánc. — Herbert Hunger: Reich der neuen Mitte, Der christliche Geist des byzantinischen Kultur, Styria, 1966. — Franz Dölger: Ungarn in der byzantinischen Reichpolitik, „Archivum Europae Centro-Orientalis”, 8(1942), p.315-342. 4 Ibérékről: Nikétas Paphlagonensis: PG, 105.c.64. — Apsilokról: Prokopios: a gót háborúk leírásában, — Alánokról: Epiphanius: PG.120.c.221. — Honok: Malalas: PG.97.636-640. — 5 Pl.22.c.870. — 6 László Gyula: Hunor és Magyar nyomában, Budapest, 1967, p. 33. — 7 uo., p. 16. — 8 uo., p. 83-88. — 9 A „hun” nyelvi megjelölés valószínűleg szintén azonos a „török-onogur” (volgai bolgár) nyelvvél. — 10 Malalas: Chronographia, XVIII., PG.97.c.636-640. — Ephesios: Ed. C. Müller: Fragmenta Historica Graeca, IV.p.274. — 11 Moravcsik Gyula: „Mauageris király”, Magyar Nyelv, 1927, p.258-271. — 12 I. Ramureanu: l.c. — 13 H. Gelzer — H. Hilgenfeld — O. Cuntz: Patrum Nicaenorum nomina, p.LXIV. és p.56-70. — 14 Zacharias: Historia Ecclesiastica, VII.c.3, Ed. E. W. Broogs. — 15 Zachariás rétor művét 569-ben írta. Egy évszázad múlva, amikor híradását a szír szerző átveszi, Makarios

missziója még folyamatban van. — 16 E. W. Broogs közli az eredeti szír szöveget: p.145-147. A törzsek neveinek görög átírása: lásd: p.214-218. cf. Papp György i.c., p.38-39. adja a görög átírás latin megfelelőjét. — 17 Franz Dölger: Bulgarenherrscher als geistiger Sohn des byzantinischen Kaisers, „Bulletin de la Société Historique Bulgare”, 16-18 (1940), p.229. — 18 Nikephoros Patriarcha: Breviarium, c. 635; PG,100,c.916. — 19 Kniezsa István: Autour du problème des traditions de Cyrille et Méthode, „Études Slaves et Roumaines”, 1(1948),p.237-244. — Moravcsik Gyula: A „Kyrillos-Legenda” magyar vonatkozású epizódjához, „Ethnographia”, 39(1928), p. 108-109. — F. Dvornik: Les légendes de Constantin et de Méthode vue Byzance, Prague, 1933. — 20 Arató Endre — Niederhauser Emil — Perényi József — I. Tóth Zoltán: A kelet-európai országok története. I. Füzet, Szerk: I. Tóth Zoltán, Tankönyvkiadó, Budapest, 1963. — 21 Perényi József — Dolmányos István: Oroszország története 1917-ig. (A Szovjetunió története I. rész) Budapest, 1964.p.14-17. — 22 Sulán Béla: Szláv népek és nyelvek, Budapest, 1964. — 23 Török Sándor: i.c. — 24 Epiphantos: PG, c.221. (az alánokról). — 25 László Gyula: i.c. — 26 Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza, Budapest, A Magyar nyelv története, Budapest. — 27 Thallóczy Lajos: Adalékok az ó-hit történetéhez Magyarországon. „Századok”, 30(1896)mp.199 ss. — 28 Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai, Bp., 1955.

FENYVESI FÉLIX LAJOS VERSEI

HONNAN KIABÁLSZ

Lábnymodban alszik már a hó.
Dalod, erdők méhébe bújt.
Hát felém, honnan
kiabálsz?

A falakon az arcod élet
felette már a salétrom,
sejtjeidből nem őriz senki
morzsákat vagy egy darabot!

Hiszen mindent
magaddal vittél:
tavaszt, szerelmet, fájdalmat.
A szomjas szél néha emleget,
ha bort inni betér hozzám.

Honnan kiabálsz mégis?
Még üres a tölgyfa-kereszt,
s áll a halál türelmetlenül,
kezében kalapács, kapocs...

ÁGYÁNÁL VIRÁG VAN

Hosszú folyosó, de vége nincs sehol.
Ki nem remél már: ágyánál virág van.
Táblás üvegablak, nyitva, mögötte rács.
A középső az élet: az a lámpa nem alszik el.

Várakozunk sokszor: asszonyra,
barátra, ellenségre, egyetlen anyánkra.

Hallgatom az esőt, szomorúbb, mint én vagyok.
Minden fehér, feksziünk benne csendesen.

A szekrényben otthonról hozott rejtélyek.
A vászonkendőn engedelmes kötés,
az ingen kezed simogatása
s egy idegességében odatett kiskanál.

Pihenni kellene; az apróságok játszanak,
mi jajgatunk; messze az álom.

Az aggastyán idő, zörgő csontjait
olajozom könnyeimmel.

NYELVTUDOMÁNYUNK ÉS A CSILLAGOK

A nyelvi realitások ma is misztériumok számunkra.¹ Vagyis végső fokon a nyelv csoda. Kutatása, művelése, alakítása: kultusz. És ennek a kultusznak megvan a maga tudománya: a nyelvtudomány. A nyelvtudománynak van fejlődése és ebből a fejlődésből bontakoztak ki különféle ágazatai, irányai. Nem vagyunk mindnyájan nyelvtudósok, én se, de a nyelv, anyanyelvünk pedig leginkább mindnyájunk ügye. Tanulmányozása — Bárczi Géza szavával élve — „mindenki számára öröm és kötelesség”.²

Öröm és kötelesség tehát, ha most felidézem Sajnovics János emlékét, mert idén januárban volt kétszáz esztendeje, hogy Koppenhágában megjelentette azt a latin nyelvű könyvecskét, amit a nyelvészek röviden *Demonstration*nak szoktak hívni és nem pusztán a magyar, hanem az egyetemes összehasonlító nyelvtudomány szempontjából is korszakalkotónak tartanak.

Mit demonstrált, mit mutatott ki Sajnovics kétszáz évvel ezelőtt. Nem kevesebbet, mint amit könyve hosszú címébe³ belefoglal és az első paragrafussal még ki is egészít, vagyis hogy „a magyar és a lapp nyelv azon egy lehet, anélkül, hogy egymás beszédét megértenék”. Megmagyarázza, hogy „nem érti e kifejezésen a teljes egyazonosságot, hanem csak azt, hogy a magyar és a lapp nyelv valamikor egy közös ősnyelvet alkotott, abban együtt élt”. Sajnovics „meglepő világossággal beszél a nyelvek rokonságáról és elágazásáról, kimutatja, hogy idővel minden nyelv változik, kivált, ha a nyelvközösségnek egyes részei elszakadnak egymástól. Ezzel a nyelvrokonság helyes felfogására jutott”.⁴

Sajnovics felismerése különösen akkor meglepő, ha felidézzük hazánk akkori állapotát és a kor nyelvtudományának fejletlenségét.

Amikor Sajnovics 1733. május 12-én a fejérmegyei Tordason, tordasi és kálózi Sajnovics János és Peyrerl Erzsébet fiaként megszületett, az ország hárommillió lakosából alig egymillió-kétszáz ezer volt a magyar. Óriási pusztaságok, ritkán lakott területek, külterjes mezőgazdaság. A Habsburg monarchia, túl a nemzeti felkeléseken, az ország katonai, politikai, gazdasági, művelődési, egészség- és szegényügyi megszervezésén fáradozik. És míg Kaunitz, Mária Terézia révén a racionalizmus és a francia merkantilizmus szellemében próbál újítani Magyarországon is, addig a katolikus ellenreformáció lendületében és főleg a jezsuita iskolahálózat nyomán sajátos barokk kép (image) alakul ki a nemzeti tudatban a szent koronáról, a királyról, a nemzetről. Mária orszagáról és ez még kétszáz év múltán is mítoszként tudott hatni.⁵

Ez a szellem lengi át Fehérvárról azt a tájat is, ahol a Sajnovics család húszezer holdas birtokán, a császárhű alispán és táblabíró nagypapa szerzeményén gazdálkodik. Ezzel találkozik János Győrött a bencések ma is fennálló gimnáziumában, ez várja Budán is, ahol már a jezsuitáktól tanul retorikát és poétikát. A kis Sajnovicsot azonban a matematika, a csillagászat érdekli. Ezt is főleg a jezsuiták művelik. A tizenöt éves fiú 1748. szeptember 24-én Mátyás testvére javára lemond vagyonáról és csak ötven forint évjáradékot tart meg. (Mátyás később ebből építi meg a ma is álló tordasi katolikus templomot). Trencsénben, Nagyszombatban tanul, néhány évig Pozsonyban tanárkodik végül szíve vágya szerint Bécsbe kerül, ahol Hell Miksa világhírű rendtársa vezeti az udvari csillagvizsgáló állomást. A csillagászat akkoriban olyan természetű érdeklődést keltett, mint ma az űrkutatás. Királyok, hercegek, választófejedelmek, püspökök könnyen kaphatók voltak arra, hogy távcsöveket szerezzenek be, megfigyelő tornyokat építtessenek, csillagászt tartsanak, sőt arra is, hogy ők maguk vizsgálják az égi tűneményeket, akárcsak ma a TIT csillagászati körének lelkes fiataljai.

1768-ban az izgatta a világ csillagászait, hogy minél jobb és több megfigyelést végezhesse arról az 1769 júniusára várt jelenségről, amikor a Vénusz elvonul a Föld és a Nap között. VII. Keresztély dán király, maga is lelkes asztronómus, az északi sarkhoz legközelebb eső dán felségterületen, Vardö szigetén megfigyelő állomást állíttatott fel, oda expedíciót szervezett s arra kérte Mária Teréziát, küldjön megfigyelőt az expedícióba. Hell maga vállalkozott az útra és segítőül Sajnovicsot vitte magával, aki akkor már az egyik magyar csillagdában, Nagyszombaton segéd asztronómusként működött. Miért éppen rá esett a választás? Minden bizonnyal azért is, mert Hell külföldi nyelvészek munkáiból értesült arról a feltevésről, hogy a magyar, a finn és a lapp nyelvek rokonságban lehetnek. A feltevés nem volt megalapozva és Hell a csillagászati expedíciót szerette volna felhasználni a kérdés eldöntésére. Hell, aki Selmecen született, de már nem bírta tökéletesen a magyart, Sajnovicsban jó segítőtársat remélt.⁶

Nálunk akkoriban erre a lehetőségre, de még finn-magyar nyelvrokonságra sem gondolt senki. És nyelvészeink többsége Erdősi Sylvester János protestáns professzor Sárvarott, 1539-ben kiadott műve óta Otrokocsi Főris Ferencnek a magyarok eredetéről szóló hírhedt munkájáig (1693) azt vallják, amit Geleji Katona István így fejez ki Magyar Grammatikáskájában: (1645) „A Magyar nyelv egy az Orientalis lingvák (keleti nyelvek) közül... és semmi egyéb nyelvekkel az egy Sidon (zsidon) küvöl... rokonsága nintsen”, bár tudták, hogy „a’ Babylon tornyának éppítettésétől fogva, mind az írásnak, s mind a’ szollásnak módjában, nem kitsiny változást szenvedett...”⁷ A héber magyar nyelvrokonságot még a nagy Révai is vallotta akkoriban. Pedig külföldön már régen híre terjedt a vogul-osztják-magyar nyelvrokonságnak, amikor III. Iván Vasziljevics (1440-1505), Mátyás király és Zsigmond kortársa meghódította Jugriát, az osztjakok és vogulok földjét és Mátyás követei is találkozhattak hódoló vezetőikkel a moszkvai nagyfejedelem udvarában. Aeneas Sylvius Piccolomini (1405-1464), aki 1458-64 közt II. Pius néven pápaként uralkodott, Cosmographiájában (1503) éppúgy felveti ezt a nézetet, mint Miechovi krakkói kanonok Tractatusában (1517). Épp egy századdal Sajnovics előtt, egy hamburgi orvos és polihisztor, Martin Fogel (1634-1675) hívta fel a figyelmet a finn és a magyar nyelv egyező sajátosságaira, ő viszont III. Cosimo toszkánai uralkodó ösztönzésére foglalkozott a kérdéssel s erről 1669-ben így ír a fejedelemnek: „...szerencsésen fölfedeztem, amit eddig, tudtommal, én előttem senki sem vett észre, hogy a magyar és a finn nyelv egymással rokonságban van”, majd a nyelvrokonságot kiterjesztette a lappra is. Tőle függetlenül a svéd Stiernhielm (1598-1672) is észrevette a rokonságot, de talán legjobban honfitársának, Stahlenbergnek 1730-ban németül kiadott munkája hatott a tudományos közvéleményre. Ez a tudós a poltavai csatában (1709) orosz fogságba került, majd Szibériába száműzték, ahol közel másfél évtizedig érintkezhetett az észak-ázsiai népekkel, amelyeket hat osztályba rendezett. „Az első vagy ujjur osztályhoz tartoznak — írta — az Európában lakó mordvinok, cseremiszek, permiek, votjakok, az Ázsiában lakó vogulok, osztjakok és a barabai népek, melyek mindnyájan a finn, lapp, észt, magyar-székely és a kevés megmaradt liv néppel együtt hajdan egy népet alkottak, amelyhez a hunok vagy az unok is tartoztak, kik szintén nem voltak tatárok”. Fischer szentpétervári akadémikus a magyarok eredetéről írt értekezésében (1770) azt is észrevette, hogy nyelvünkben török, indiai és perzsa szavak is találhatók, így a magyar isten szót az óperzsa jisdan szóból vezeti le, amely jó istenséget jelentett.

Itthon ezekre a sejtelmekre és tapogatózásokra az egy Huszti András (1755) kívül nemigen figyeltek fel. Se Bél Mátyás, se Pray György, a két nagy történész, de még Révai Miklós, a történeti nyelvstudomány első képviselője se akart akkor még tudomást venni északi nyelvrokonsainkról.⁴

A fordulat a csillagoknak vagy inkább a csillagászat divatjának köszönhető: enélkül Sajnovics aligha kerülhetett volna érintkezésbe a lappokkal Vardö szigetén, ahol Hell Miksával 1768. október 11-e és 1769. június 27-e közt harmincnégy hétig tartózkodott. A csillagászok nemcsak a Föld és a Nap közötti távolságot állapították meg, (egyedül az összes megfigyelők közül, csodával határos szerencsével) hanem — a lapp-magyar nyelvrokonságot is. A többszám használata nem véletlen, mert Sajnovics munkájának létrejöttében igen nagy szerepe volt Hell Miksának, aki a szigetről írt egyik levelében (1769. április 6.) már-már rousseau-i lelkesedéssel ír a természethez közelálló lappok és a magyarok rokonságáról: „Jóságos Isten, ki gondolta volna, hogy a lapp nemzetben ugyanattól az anyától született testvéreket találunk? Magyarok ők, testvéreink, a mi magyar nyelvünket beszélik, a régi magyar viseletet hordják, a mi ősatyáink életét élik, az ő erkölceik szerint...” Sajnovicsról meg így ír: „Igen, igen képes rá, hogy szemelvényeket írjon és nagyon örülök, hogy őt választottam utam kísé-rőjéül, mert képes volt ily tökéletesen, ily rövid idő alatt megtanulni a lapp nyelvet”.⁶

A mai ember valóban csodálkozik, hogy Sajnovics ilyen rövid idő alatt, egészen minimális tudományos segítséggel, mintegy az expedíció melléktermékeként le tudta rakni a magyar-lapp összehasonlító nyelvtudomány alapjait. Sajnovics a hosszú sarki éjszakában, gyertyafényben kezdte meg munkáját, kezében mindössze Kanut Leem trondhjemi professzor dán-lapp szótárával és nyelvtanával, amit Koppenhágában úgy kapott ajándékba. A mai nyomtatott kurzív betűkhöz hasonló gyönyörű írással feljegyzett útnaplójából és leveleiből kiderül, hogy voltaképpen különbséget sem tudott tenni a finnek és a lappok között, mint ahogy akkor a norvégek sem. Mielőtt nekilátott volna a szógyűjtésnek, előzőleg élesszemű néprajzi megfigyeléseket végzett. A két tudós sokat vendégeskedett a lappok közt, gyakran ők látták vendégül lapp barátaikat. Elképzelhető, milyen nehéz lehetett a nyelvtanulás és ugyanakkor a két nyelv összehasonlítása, hiszen Leem könyvét csak az használhatta volna, aki legalább a dán nyelv kiejtését valamelyest ismeri. De Sajnovics még csak a szabályokat sem tudta. Szorgalmas, kemény tanulással feküdt neki a dán nyelvnek és nyelvtannak Kauriing dán lelkész segítségével, majd hozzálátott a lapp szavak gyűjtögetéséhez és a magyarral való összehasonlításukhoz. A szigetről visszatérőben ki kellett kötniök Mauersundban, ahol Daass, egy Karjalából származó finn misz-szionárius segítségével kibővítette az ősfogalmakra terjedő szógyűjteményét s meghallgatta, hogy egy lapp hogyan mondja el a Miatyánkot. De a vál-lalkozás így is rengeteg szorongással járt és Hellnek egész tekintélyét latba kellett vetnie, hogy Sajnovics a nagy küzdelemben le ne törjön.⁶

Életveszélyes utazás után érkezett vissza Hell és Sajnovics 1769. október 19-én Koppenhágába, ahol a legnagyobb elismeréssel és kitüntetésekkel fogadták őket, utóbb utcát is neveztek el róluk. A Koppenhágai Tudományos Akadémia, a Trondhjemi Tudós Társaság tagjaivá választotta a két magyart. Sajnovics már januárban megjelentethette könyvét, amelynek tizenkét, következetesen felépített fejezetében nem érte be a korábbi nyelvösszehasonlító kezdetlegesen szűk kelléktárával, a szóegyeztetésekkel, hanem a nyelvrokonságban döntő szóhoz „juttatta a nyelv legszívósabb, legjellegzetesebb anyagát, az alaktani és nyelvtani szerkezeti elemeket is. „A nyelvhasznító munkájának csak a grammatikai egyezések vetnek szilárd alapot, biztosítanak tudományos hitelt” — állapítja meg Zsirai Miklós s vele együtt örömmel fűzhetjük hozzá, hogy ezt a felismerést elsősorban Sajnovicsnak köszönhetjük.⁸ Munkája nyomán Gyarmathitól, Révaitól, Regulytól kezdve magyar nyelvtudósok pleiádjai tisztázták a finn magyar nyelvrokonságot, s ezzel felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a magyar nyelv történetének és az egyetemes nyelvtudománynak is.

Sajnovics éleslátása — bár könyve természetesen nincs hiba nélkül — annál is csodálatosabb, hiszen akkor még nem bontakozott ki az a filológiai mozgalom, amelyet Friedrich August Wolf teremtett meg 1777-től kezdve; nincs még finn filológia; Franz Bopp még nem adta ki a szanszkrit nyelv ige-
ragozásáról szóló könyvét (1816), melyet Ferdinand de Saussure az „össze-
hasznosító nyelvtan” kezdetének nevez; Jacob Grimm sem alapította meg a germanisztikát (1822—36) és Dietz sem vetette meg az újlatin kutatások (1836—38) alapját. Röviden: nem volt még mai értelemben vett nyelvtudomány.

Talán éppen ennek és egy magyargyalázó frankfurti röpiratnak⁹ tudható be, hogy a magát már akkor is „álmokban hintázni szerető Hunniában” a kortárs történészek és nyelvészek közül csak kevesen (Pray György, Révai Miklós, Gyarmathi Sámuel) ismerték fel a Demonstratio tudományos és nemzeti jelentőségét. Az írók közül is csak néhányan (Molnár János, Dugonics András, az Etelka szerzője, Kerecsényi Nagy László) fogadták lelkesedéssel. Nyelvészeink a század végéig alig vesznek tudomást róla: így Kalmár György vagy Beregszászi Nagy Pál erlangeni egyetemi tanár sem, aki nem is olvasta. Bessenyei, Pápay Sámuel, Horváth István egyenesen elutasították az északi rokonságot, amelyet nem tudtak összeegyeztetni az ősi magyar dicsőség utáni vágyakozásukkal. Ezért írhatta Orczy Lőrinc csípős versikéjében: „Te pedig csillagász; bár akárki lehetsz; Kedves rokonaidhoz tüstént visszamehetsz, Vélek száraz halból készült malát ehetsz, Mert lám ítéletet nyelvünkről nem lehetsz.”

Az általános visszhang tehát a bécsi magyar arisztokrácia elismerése, és néhány magyar tudós és író lelkesedése ellenére a köznemesség soraiban inkább kedvezőtlen volt. Sajnovics elkedvetlenedett. Rendjének 1703-ban pápai rendelettel történt feloszlatása után az esztergomi egyházmegye papjaként Budán telepedett le, 1778-ban még kiadta Idea astronomiae című népszerűsítő csillagászati könyvecskéjét, szeretett volna az 1777-ben Budára helyezett nagyszombati egyetem tanára és „Magyarország csillagásza” lenni, amelynél szebb címet el sem tudott volna képzelni magának. De Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténetében tévesen teszi meg egyetemi tanárnak. Nem lett belőle. 1785-ben halt meg, ahogy kezdte, nagyszombati segéd csillagászként. Mint a legtöbb pionírnak, neki is meg kellett elégednie az utókorral. A tordasi kastély falán ez a tábla hirdeti emlékét: „E házban született 1733. május 12-én Sajnovics János nyelvész és csillagász, az összehasonlító nyelvtudomány kiváló úttörője. A Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat 1958.”¹⁰

Jegyzetek: 1. Ferdinand de Saussure: Bevezetés az általános nyelvészetbe, Gondolat, 1967; — 2. Bárczi Géza: Elnöki megnyitó, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, IV. köt. 3-4 szám, különnyomat. — 3. Joannis Sajnovics. S. J. Tordastensis e Comitatu Alba Regalensi, Regiae Scientiarum Societatis Hafniensis, et Nidrosiensis Socii Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lappponum Idem Esse. Regiae Scientiarum Societati Danicae Praelecta Hafniae Mense Januario Anno MDCLXX. Hafniae, Typis Orphanotrophii Regii, excudit Gerhard Giese Salicath. — 4. A magyar nyelvtudomány kézikönyve I. köt. 3. füz. Pápay József: A magyar nyelvhasználat története. Bp. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása 1922. — 5. V. 6. Hóman-Szekfű: Magyar történet VI. köt. Egyetemi Nyomda Bp. — 6. Dr. Emil Kisbán: Johann Sajnovics Leben und Werk eines ungarischen Bahnbrechers und Gelerten, Pray Rendtörténeti Munkaközösség Hungaria, 1943. — 7. Szathmári István: A magyar stilsztilka útja, Gondolat, 1961. — 8. Zsirai Miklós: A magyar nyelvtudomány haladó hagyományai, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei IV. köt. 3-4 szám. — 9. „Grosse Wahrheiten und Beweise” stb. „A magyarok nagyra vannak az ő keleti származásukkal, pedig csak a ma nap bizonyították rájuk, hogy hazájuk tulajdonképpen a Jeges-tenger vidéke, édes-
testvéreik a lappok, a vad siberiai népek”. — 10. V. 6. Tordastól a Sanktkörig, Új Ember 1955. jun. 26. Kunszery Gyula: Sajnovics ünnepség Tordason, Új Ember, 1958. jun. 1; Kunszery Gyula: Jubileumi kirándulás Tordásra, Új Ember, 1960. máj. 22. Egy tudós szerzetes szellemi öröksége; S. Gy. Új Ember, 1970. máj. 31.

A felebaráti szeretet lépcső az Isten iránti szeretethez.

Szent Ágoston

HARSÁNYI LAJOS ÉBRESZTÉSE

Még életében tantárgy volt élete és költészete a katolikus iskolákban, szinte kivétel nélkül elismerő bírálatok követték köteteit, az új hatkötetes magyar irodalomtörténet pedig meg sem említi. Amilyen elnéző volt vele a maga kora, annyira elutasító az utána következő. 1942 óta kötete sem jelent meg, versei is csak a *Vigiliában* és az *Új Emberben*. Ezért öröm ez az új kötet, a *Toronyzene*, Harsányi Lajos verseinek gyűjteménye Rónay György gondozásában és az Ecclesia kiadásában.

Harsányi első verseskötetéről, az *Új vizeken* (1908) címűről, *Bánhegyi Jób*, Harsányi évtizedeken át volt barátja, verseinek legjobb ismerője ezt írja: „Igazi eredeti hangot, vagy formaújítást e kötetben hiába keresünk.” A modern költő a következő évben megjelent kötetben, „Az élet muzsikája”-ban kezd kibontakozni. Ebből a kötetből való ez a néhány sor:

*Harangzengéskor rebben a lelkem.
Benn nagy, ősrégi, szent himnusz árad.
De értem azt is, mikor valahonnan
Vadul fölbúgnak a gyáarak.*

(Holdvilág és villanyfény)

Adynál a tárnák a lélek kiismerhetetlen és félelmetes mélyei, itt a gyáarak. De az biztos, hogy Harsányi fülében nem a gyáarak, Ady tárnái búgtak e vers születésekor.

A költő 1908 nyaratól két évig *Eszterházy* Miklós herceg káplánja és gyermekeinek nevelője. Három oknál fogva is fontos ez a két év Harsányi számára. Itt kiélhette a költészetét annyira befolyásoló pompaszeretetét; megismerkedhetett a Hansággal és a telet Budapesten tölthette. Miért fontos az utóbbi? Mert módot adott arra, hogy megismerkedhessen pesti írókkal, köztük Kosztolányival, Kárpáti Auréllal, Hevesi Sándorral, Márkus Lászlóval. Az Eszterházy operapáholy gyakran állt Harsányi és íróbarátai rendelkezésére s az előadások utáni vendéglői beszélgetések is tanulságosak lehettek egy fiatal pap-író számára. Író barátai arra nem tudták ugyan rávenni, hogy pesti lapokba írjon, de kapcsolatba lépett az 1909-ben indult kitűnő katolikus *Élettel*, melyet akkor Pethő Sándor szerkesztett, sőt Sik Sándorral, Kosztolányi Dezsővel, Erdős Renével egyik első munkatársa lett.

Ilyen előzmények után jelent meg első igazán jelentős, Rónay György szerint minden utána következőnél is jelentősebb kötete: „A Napkirály rokona” (1911). Ady a halál rokona, Harsányi a Napkirályé, Istené. Tehát világfelfogásban: Ady-ellentétesség. De például költői attitűdben? Feleljen ő maga.

*Jó illatú szent olajakkal
Gladiátorként kenem lelkem,
És várok, hogy koszorúimat
Merész fejemre föltehessem.
S ha kész leszek, az arany-kaput
Megdöngögetem hétszer merészen.
Kijönnek értem, s diadallal
Bevonulok egy tűzszerékén.*

(Az arany-kapu előtt)

Igen, Nietzsche-Ady-féle emberfeletti ember áll az aranykapu előtt, olyan, akit, mint az örök szépség keresőjét, lélek-paloták építőjét, titokország tornyai várják.

És a költői nyelv és stílus? „Az új költői nyelv legnagyobb ösztönzője — írja Harsányi — Ady Endre volt. A fiatal papköltők Prohászka eszméit hirdették, de költői nyelvüket Ady költői stílusa bátorította.” Persze nemcsak a papköltőket. A szavaknak, szókötéseknek, jelzőknek, az egész költői szemléletmódnak és kelléktárnak ekkor már más költőknél is Ady-s íze van. Ady nyomán van ekkor már „magyar szimbolizmus”. Ebbe illeszkedik bele „A Napkirály rokona”, és ahogy Rónay írja: „nem is csak periférikusan, hanem mint eredeti és a maga pillanatában egyáltalán nem jelentéktelen színfoltja”. Ugyancsak Rónay finom értékelése szerint: költői értéke nem abban van, hogy belőle valamiféle „diadalmas világnézet” olvasható ki, „hanem abban, hogy az Isten-élményt és a papi élményt egy... királyság-lovagság mítosz és egy nap- és arany-szimbolika autonóm költészetébe sikerült transzponálnia. Mint ahogyan a kötet második ciklusában „A titokzatos palotá’-ban is sikerült a lélek belső életét, küzdelmeit, kísértéseit, aszkézisét és felszabadulását a misztika ősi hagyományainak szellemében, de a szimbolizmus hangulati és formanyelvén újra fogalmaznia.”

S az arany szimbolika mögött szemérmatosan rejtőzik a költő. A reneszánsz képeken stilizált a környezet, élők az emberek. Harsányi is ragyogóan stilizál, de nemcsak a környezetet, ebben élő önmagát is. Oka lehet ennek az is, hogy a pap, még ha költő is, másoknál jobban kontroll alatt áll. Ezért aztán „a sárgaruhás asszony” is kevésbé asszony, mint inkább a papra leselkedő kísértés szimbóluma, akárcsak a titokzatos palota”, a lelke ablakai alatt ugató fekete kutya. Legmegragadóbb Vigilia című verse, ez a kísértésben helytállásért könyörgő imádság bibliás, liturgikusan magasztos dikciójával. A lélek tárnái helyett szívesebben éneklí a hitben és erényben való élet szépségeit. Már e kötetben találunk e nemből igen szép verseket (A nagy lakoma). S megjelennek a Hanság-motívumok, most még kevés impresszionista színnel, sok stilizáltsággal.

Harsányi vallomása: „A megmerevedett, rozsdás katolikus költészet csónakját új vizekre akarom vinni. Új hajón, új vitorlákkal, új szelekkel, de a régi aranyrakománnyal.” E kötetben a szándéka sikerült s ezzel — mint Bánhegyi írja — „kiemelte a katolikus vallásos lírát a hitbuzgalmi folyóiratok szerény színvonalából.”

Hogy ez mennyire így van, az eddigieken kívül fényesen bizonyítja Harsányi leghíresebb kötete, a „Hagia Sophia” (1913). Ennek létrejöttében közrejátszott az, hogy a bécsi Eucharisztikus Kongresszus (1912) rendezősége elhatározta, hogy albumot ad ki az Oltáriszentségről írt versekből. Egy ilyen írásra Magyarországon Prohászka Ottokárt kérték fel, aki a kérést Harsányihoz irányította. Meg is írta a kívánt verset „Ária a titokzatos himnuszokból” címmel. Ez adta az ötletet, hogy mind a hét szentséggel foglalkozzék. „A tudományt — írja erről — elneveztem Doktornak, a művészetet, kissé magyaros ízzel, Délibábnak, a hitet Diakonusnak. A főszereplő természetesen én lettem, a költő-pap. Elindultam ezek kíséretében a hosszú vándorúton, hogy megfigyeljem, hogyan viselkedik három társam a hét szentséggel való találkozásokkor.”

Ez adja hát a keretet és a cselekményt, s a kissé sablonos megoldást: mikor a tudomány és a művészet tanácstalanná válik egy-egy szentség előtt, a hit sürgetésére közbe avatkozik a pap és keresztel, gyóntat stb. Első látásra szembeötlik a dantei hatás, de Dante pokoljáró drámaisága, történeti és metafizikus mélysége nélkül. Viszont magával ragadja az olvasót az extatikus költői szemléletmód, a dikció emelkedettsége, ünnepélyessége és sodró dinamikája... Ezek a tulajdonságok akkor fénylenek igazában, ha a megelőző kori vallásos költészet példányaival vetjük össze. Rónay joggal felrója a teológiai mélység hiányát. De engem jobban zavar, hogy a megigézett hármas szemléletmód, a tudományos, művészi és hívő elhatároltsága, kontrasztja, jellegzetessége elég halovány.

Mégis nagy vállalkozásnak tartom, hogy Harsányi a liturgia világát és jelrendszerét így bevonta a költészetébe. És úgy vonta be, hogy el tudta kerülni mind a három reá leselkedő veszélyt. Tartózkodott a teológiai terminológia ballasztjától, a szónokiasság pedig éppúgy nincs verseiben, mint didaktikai túlhangsúlyozottság. De van bennük a legmagasabb líra emelkedettségéből, a mesék naiv tisztaságából s a költő-lelkipásztor emberi jóságából és részvételéből. Aki végigjárja a költővel a hét szentség világát, úgy érzi magát, mint az áhitatos zenekedvelő egy szép templomi hangverseny hallgatása közben. A földi terek felé emelkedik s maga is megtisztul a szféra fehérségétől.

A *Toronyzene* (1917) kötet jellemző verse a „Falun ilyen a halál”. Ennek második része, a „városi halállal” szembeállított „falusi halál” mutatja Harsányi falu-vonzalmait, de azt is, hogy idilli szemléletével a valóság egészét nem tudja átfogni. Lehet, sőt biztos, hogy látott ő „idilli” halált is, az élet változatatlanságában megnyugvó, jámbor ráhagyatkozásban csendesen elszunnyadó haldoklót. De a halál falun is halál és nem szomorúfűz és kakukkfű.

Csak 1920-ban kerül falura, mikor is Rábapatoná plébánosa lesz. Majd ezután történik meg az, amit emlékezéseiben ír: „A falusi egyszerűségben költészetem is egyszerűsodni kezdett. Csapongó képzeletem nyugodtabb szárnyalást vett. A liturgia roppant szépsége, színgazdagsága mellett kezdtem észrevenni a természetet, az egyszerűség szépségeit is. A nagy szimbólumok lakultak, a távoli színes látomások helyett élesebben rajzolódtak ki a valóságok. Mintha megcsömöröltem volna a túlzott szépségtől, dekadensnek éreztem a finomságokat. Búcsúzni kezdtem tőlük.”

Már most, e ciklus írásának idején. Ennek bizonyítéka a falusi élet jelenségeinek belépése témakörébe. „Magyar táj”, „Magyar tél”, „Magyar pap” s az említett „Falun ilyen a halál” című versei említhetők itt. Mindezeket még a győri Káptalandombon, s gyermekkori nosztalgiával és a megszépítő messzeség érzésével írja. Ezért lesz idilli a halál és idilli a falu. De ezekben a versekben a fa már valóban fa, a nádas valóban nádas, a táj is magyar táj, mégpedig nyugat-dunántúli táj. Azok a kötelékek is szakadoznak, amelyek Adyhoz fűzték költői attitűdben, stílusban, verselésben s megjelenik Horatius és Berzsenyi bölcsessége (lehet-e e tájon hűtlen lenni hozzájuk?).

Az Adytól való eltávolodás már majdnem teljes „A boldog költő” (1926) kötetben. A költő-übertemű alacsonyabbra szállt és meglelte a műves költők műfaját, a szonettet, és meglelte a bölcsés erő költők, különösen a Berzsenyi égtáján élő költők „kerüld a város lüktető zsvajját”, „légy kevéssel megelégedett”, „az arany középszer” filozófiáját. És a Horatius-Berzsenyi-féle világ adekvát kifejezési formáját. Valóban messze jutott Adytól. De annál természetesebben, mert az ő világa nem Harsányié. Íme most így szól a dal:

*Ilyenkor csendes, esteledő szobádban
öreg kandallód rőt tüze fölshiporkáz,
s barátod szólni kezd s élesztgeti drága
régi világod.*

(Őszi kívánságok)

Már-már biedermeieresen negédes a „Falusi tanácsok”, amelyben vadászatra, horgászásra, a boglya tövében való álmodozásra buzdítja önmagát; és a „Szeress aludni”, amelyben az idilli élet szinte minden kelléke — a méhes hársfaágból rótt heverőjén Horatiust olvasó költő, a téli zimankó elől enyhé helyet adó kandalló — jelen van. Mindez nem jelenti azt, hogy a régi reminiscenciák elő-elő nem törnek. A fent idézett horatiusi „Őszi kívánságok” szomszédságában olvasható „A temetésen”, melyben a „sírni, sírni, sírni” dallama bujkál.

A költő, mivel érzékeny szemmel és szívvel nézi a körülötte levő világot, az életet, korán találkozik a halállal. Harsányi annál korábban, mert

mint a templom közelében élő kisdíáknak volt alkalma megrendülni a falusi temetők nyitott sírjainál s később, mint felszentelt pap, sokszor állt haldoklók és halottak mellett. Emlékezéseiben írja: „A pompázó temetések eltörölhetetlen nyomot hagytak lelkemben. Bennük látom gyökerét egész halál-misztikámnak.” Bennük, a „De profundis” (1927) és a „Túlvilági ballada” (1936) ösforrását is.

A „De profundis” kerete a következő. A halál után a lélek kiszáll az űrbe, ott találkozik a Sátánnal, aki a hét főbűnnel vádolja. A lélek már-már kétségbe esik, amikor feltűnik előtte az őrzőangyal képe. Erre meg erősödik és elmondja, ha vékezett is, hű maradt Isten tízparancsolatához. Megjelenik Szent Mihály, elűzi a Sátánt, a lélek pedig a mennyország küszöbére lép. A „Hagia Sophia” folytatása ez, de annál sallangtalanabb és bensőségeesebb. Sok megrendítő részlete van, köztük legmegragadóbb saját halálának leírása. Egészében nagy katolikus vers.

A tercínák, háromsoros versszakok Dantéra utalnak, hangulata is sokban a középkorra, de ide utal a műfaj is. A középkor szerette a halál-témát és igen érzékletessé tudta tenni a test és a lélek, az ördög és angyal, ember és halál közötti párbeszéddel. A Nádor-kódexben, Forseus püspök látomásában éppúgy, mint itt, angyal és ördög vetekszik a lélekért. De a középkori hasonlóak sokkal didergetőbbek. Itt megnyugtató a halálra érett és felkészült ember nyugodt halál-szemlélete. A falu valóban sok mindenből kigyógyíthatta Harsányit, ezért írhatta a „De profundis” végén:

*Az életem még nyárszakában pompáz,
a kertemben díszborsók illatoznak,
az élet szép, a föld nem síralomház.*

A „De profundis”-szal a költő eljutott a mennyország kapujáig. „De mi van a küszöbön túl? Azt gondoltam — felel a maga feltette kérdésre — úgy tudom némileg érzékeltetni, sejtetni az üdvösséget és a kárhozatot, ha lerombolom, illetve felmagasztalom mindazt a szépet és jót, amit az ember földi életében érzékszerveivel szépnek és jónak látott”. A jó így mindent hall, lát, az elkárhozott semmit. Ez a „Túlvilági ballada” mondani-valója, s egy ifjú az epikus kompozíciójú, de egyébként lírai műnek a hőse. Egyszerű bája, népies áhítata sok részletét teszi emlékezetessé. Ízelítőül a föltámadás talán antropomorf, de finom ábrázolása:

*Mert ez az üdvösség a Menny,
mihez mást nem kell tenni:
megkapni mindent, ami jó.
Mindent, mi rossz, feledni.
Tengerbe hullni, mint a csepp.
Istenben — Isten lenni.*

A harmincas évek gazdasági válsága, mint gazdálkodót személyében is érintette, de még inkább meggyötörte azt a szűkebb-tágabb közösséget, amelyben élt. S „ebben az időben — írja — már nagyon felhős volt az ég Európa fölött. A láthatáron felbukkant Hitler démoni alakja. Úgy éreztem, közeledik az új összezapás apokaliptikus lovasa.” Mindez szinte kényszerítette, hogy közéleti költővé váljék. Szocializmusa természetesen a koráé, s ha vannak is kemény versei, nem forradalmi. Mégis megütközést keltett hivatalos fórumokon és cikkeiért egyheti jelképes fogságot szabott ki rá a bíróság. És jellemző a költőre, ami ezután történt. Hóman kultuszminiszter levélben értesítette Breyer győri püspököt, hogy kegyelmi úton törölnetni akarja a büntetést, de a jövőben jobban vigyázzon a költő. A püspök rábeszélésére a törlést elfogadja, de a püspök nevében írt levélről így ír: „Megírtam, hogy a büntetés törlését elfogadjuk, de Breyer püspök arra nem vállalkozik, hogy Harsányit figyelmeztesse óvatosabb és helyesebb magatartásra. Ő, a püspök csak helyeselni tudja, ha papjai a szegény néposztály érdekében felemelik szavukat, és az evan-

gélium szellemében pártjukra állnak.” E hangot és viselkedést akkor tudjuk igazán méltányolni, ha ismerjük individualista, arisztokratikus, pompakévelő egyéniségét, grófi és hercegi udvarokban, a győri Káptalandombon eltöltött éveit.

E kor ciklusa a „Mi cha él” (1933), és ebben legismertebb a „Jönnek a barbárok”, e zsoltárosan ismétlődő, zsoltárosan komor vers, a hitleri borzalmakat megsejtő félelem megnyilatkozása, a korabeli pódiumok állandó darabja. Harsányi nagy versek gyűjteményének tartotta a kötetet. A maguk korában inkább azok voltak, mert ma már kiütközik szónokiasságuk is, szavalásra írottságuk is. De ha aktuális hatékonyságukat figyelmen kívül hagyjuk is, csupán esztétikai szemmel nézve sem méltatlanok írójukhoz.

De van e versek között bensőségesen lírai, mint a „Tavaszi síp”, amelyben hiába vonul fel az erdő és mező minden dalos, tavasztjelző madara, ide nem hoznak tavaszt. Vagy az „Ó líra, líra!”, amely tele van vágyakozással a mindenkiben vágyként élő és az életüktől oly más idilli élet után. Remek vers az „Őszi szántás”, az ember és természet őszéről.

Még két kötet verse jelent meg: a „Holdtölte” (1938) és az „Esteli körmenet” (1942). Juhász Gyulának ajánlott „Mint a fuvola panasza” című versének egy strófája:

*Babilonban örökök a vizek.
Rabok ülik a partját.
Húros szerűket egy öreg fűzfára
egyenként felakasztják.*

Mint a babiloni fogságba hurcolt zsidók dalnokai a 136. zsoltárban, s mint e folytonosan sötétedő években a magyar költők legjobbjai. S ha még szólnak is, mint ő is, ír a rossz ruhájú, téltől-nyártól szenvedő bejáró-diákról (Falusi diák), a hatalmát veszítve vált egykori gőgös potentátról, az öregedésben fokozódó elmagányosodásról (Elmennek a vendégek), a természet és élet őszéről — és mily kevés rikító vagy művirág színnel, dikcióval, általánossággal, mennyi őszinteséggel és megtisztult egyszerűséggel! Pedig érzékszervei most is nyitva vannak a színek és illatok befogadására, hiszen ekkor írja „Falusi templomok illata” című szonettjét, talán legtöményebb impresszionista versét.

Szükségét érzem még idézni a „Három munkanélküli balladája” néhány sorát:

*A három munkanélküli
vadul megrázta öklét,
és átkozta a gyárakat
és átkozta a tőkét
és átkozott minden urat,
aki anyjában megfogant.*

Hát idáig is eljutott a költő.

Csak a jelen gyűjteményben olvasható a „Fegyverletétel” és a „Csillagos ég” eddig könyvben meg nem jelent jó néhány szép verse. Ereje fogytával természetesen foglalkozott költői ereje is, mégis olyan versek is olvashatók itt, amelyek a gondolatok súlyával, az érzések mélységével, a tartózkodás kevésbeszédével szinte az egészből kiemelkednek (Ovidius Tomiban, Békekötés). Témájuk az eddigiek, de mind határozottabb a visszatekintés az életre, a számadás, a közelgő vég, amelyre nyugodtan készül, hiszen

*A vak földön is volt néhány
világos estem,
de mindig a Te nagy, egész
világodat lestem.*

(Már készülődöm)

Betegségében fogadalmat tett, hogy száz szonettet ír Szűz Máriáról, Szent Józsefről s a többi kedvelt szentről. Sok belőlük az *Új Emberben* jelent meg. Amennyire szép fogadalom, tökéletesen annál megvalósíthatatlanabb. Kissé merev bizánci szentképek ezek — hasonlóan odaadó művességgel — hacsak a szentkép helyébe nem lopózik a magyar világ. Mint a Szent Donátról szólóban a szent helyett énekel a magyar vidékről, a pártfogó helyett a pártfogoltról.

Harsányi izzig-vérig lírikus, de ki-kirándul más műfajok területére. Cikkeiről, melyek miatt meglelt a baja a hatóságokkal, már szóltunk. Több éven át volt a Dunántúli Hírlap szerkesztője, más katolikus lapokba is dolgozott. „A halálfejű pille” című kötetben vannak legsikerültebb novellái. Említésre méltó regényei a „Fejjel nagyobb mindenkinél” és az „Égi és földi szerelem”. Verses elbeszélései közül „A nem porladó kezű király” a legsikerültebb. Két drámája: a „Doktor Orbis” és az „Alvó Isten”.

E rövid áttekintés is elég talán annak igazolására, hogy Harsányi Lajos igazi költői tehetség volt s munkássága ki nem iktatható része irodalmunknak. Erről persze igazán csak az győződhet meg, aki olvassa is alkotásait. Mivel pedig a régi kötetek ma már alig hozzáférhetők, erre majdnem egyedül a *Toronyzene* ad lehetőséget.

Kitűnő válogatás ez nemcsak azért, mert nyújtja a költő legszebb verseit, hanem azért is, mert a válogatás megmutatja írójuk emberi és költői fejlődését is. Jó eligazító a versekhez Rónay György bevezető nagy tanulmánya, amelyben a költő önéletrajzának felhasználásával képet rajzol az író életéről, jelleméről, költői fejlődéséről, leméri e költészet esztétikai értékeit az általános magyar irodalom mértékével. A lényegig hatol le ez a vizsgálódás és szenvtelenül tesz mérlegre jót és selejtest. Különösen Harsányi régebbi olvasói találják túl magasra állítotttnak a mércét és „résztvéltlennek” a bírót, de ezzel emelte meg igazi és bőven meglevő értékeinek hitelét.

D O M B L A K Ó K

*Négyen a dombon.
A tuss-színű ég hajunkra ejti
habos fátolvirágát, szikrázó fűrjtéit.
Szavát csak hárman értjük:
„Titeket régen ismerünk
idetartoztok a tájba.
Az ifjú asszony vendég,
majd őt is megszeretjük.”*

*Beljebb húzódtak a domblakók
szívós kövek alá,
a többi költőzöben.
Egy-két ősz mossa meg arcát ajándék-napokban.
Még ismertük a pioníreket,
kik az első oszlopokat leverték.
Valami szépség lobogott rajtuk
lehet, csak elfutó mosoly,
a megtalált örömből.
Láthatatlan prizmákon lebegnek
a domblakók:
Végérvényesen és halhatatlanul.*

Hunyadi István

SZENT ISTVÁN KIRÁLY INTELMEI AZ EZREDIK ÉV KÖZFELFOGÁSÁBAN

Vannak a történelemnek olyan periódusai, melyek szellemi gazdagságukkal vagy különlegességükkel messze kiemelkednek a többiek fölé. Szent István ilyen rendkívüli szellemiséggel telített korban szervezte meg eszményeken felépült királyságában népét és hazáját: abban a korban, mikor a még egységes keresztény világ Krisztus születésének és keresztre feszítésének első évezredes ünneplésére készült. Fiához és örököséhez írott Intelmeiből világosan megismerhetjük korszakalkotó személyiségét.

Szent Ágoston tanítása és az ezredévforgató

A természetfeletti beállítottságú középkort uralkodóival és népeivel együtt Szent Ágostonnak az Isten Országáról (*De Civitate Dei*) írt tanítása hatotta át, melyet az ezredévforgató kapcsán a X. és XI. században különös figyelemmel értelmeztek és alkalmaztak. E tanítás lényeges ismerete nélkül nem is értékelhető a maga valóságában Szent István király személye és műve. Szent Ágoston tanításának fő alapját az Isten országa uralmának és a sátán hatalma végleges leverésének várása alkotta. Gyökerei visszanyúl-
tak a zsidóság messzianikus eszmevilágába, s végigvonultak az újszövetségi szentírás szövegein. Az egyházi irodalomban is hol reálsan, hol transzcendentálisan megfogalmazva számtalan változatban találkozunk a közelebbi vagy távolabbi jövőre vonatkoztatott ágostoni eszmevilággal. Az ókorban és a középkorban egyaránt csodálatosság, titokzatosság és félelmetesség vette körül ezeket a dolgokat. Nagy elővigyázatossággal és tartózkodással nyilatkoztak akár az egyikről, akár a másikról. Szent Pál az Antikrisztusról, mint „*mysterium iniquitatis*”-ről beszél, clairvauxi Szent Bernát „*caelestia secreta*”-t emleget.

A középkor az eschatologikus hagyományt az Apokalipszis-kommentárokból és a szibillai jóslások kifejtésében mutatja be. E kettő egymásra kölcsönhatást gyakorolt.

A két forráson kívül időnként pánikszerű hatást keltettek az úgynevezett „égi levelek”. Különösen azokat fejtegették, melyekben Krisztus a vásár- és ünnepnap megszentelését sürgette, s annak mulasztását súlyos büntetéssel fenyegette. A szereplő büntetések az Apokalipszis és a szibillai jóslások kifejezéseivel és formáival álltak rokonságban.

Szent Ágoston a fantázia és értelem zabolátlan hullámválását és a csapongó agyafúrt misztikát, mely az ó- és újszövetségnek a világ végéről szóló megnyilatkozásait eltorzította, kifejezetten visszautasította a Ticonius Apokalipszis-kommentáriához való csatlakozásában. Ez az állásfoglalása nem azt az ezeréves időszakot érintette, amelyben Krisztusnak a földön uralkodnia kell, hanem azt a népies félreértést, ami ennek az ezeréves uralkodásnak a módját és megjelenési időpontját illeti. Szent Ágoston határozottsága a középkor praktikus világnézetére nagy jelentőségű befolyást gyakorolt.

A chiliizmus formái

Krisztus ezeréves birodalmáról két nézetet kell megkülönböztetnünk. Az első a keresztény ókorban a messiási reményekből kiindulva azt a fel-
fogást vallotta, hogy Krisztus rövidebb vagy hosszabb idő után ismét visz-

szatér, s az igazak összegyűjtésével és feltámasztásával egy ezerévig tartó örömteli békebirodalmat fog felállítani a földön. Ezalatt a sátán az alvilágban tehetetlenül meg lesz kötözve, miután a római birodalom bukásánál az Antikrisztuson keresztül minden hatalmát latbavetette a keresztények ellen. Az ezeréves ünneplés végén a sátán még egyszer szabaddá válik, és félelmetes borzalmak közepette bekövetkezik az utolsó ítélet. A másik nézet Ágoston és számos egyházatyja írása alapján elvetette ezt a földiesen elgondolt chiliasta birodalmat. E „spirituális” nézet szerint az ezeréves birodalom Krisztus tanításával és kereszthalálával köszöntött be, lelki közösség alakjában. Ennek feje és királya Krisztus, aki egyházában, a *Civitas Dei*-ben uralkodik lent a földön. Az ördög ez időben meg van kötözve, amennyiben nem gyakorolhatja egész hatalmát.

Az egyházatyák dogmatikus és spirituális erőinek előtörése ellenére a régebbi chiliazmus nagyobb hatást gyakorolt a középkor politikailag és történelmileg praktikus nézetvilágára. A keresztény hagyományokba átszármasztak a középkor sajátos szibillínái és egybeolvadtak a sabbath-birodalom elképzeléseivel, mivel mindegyik nézet képviselője és előharcosa a várva várt hatalmas békefejedelem volt. Itt lép fel a valóságos keresztény uralkodó eszményképe, melynek típusát Ágoston élénk színekkel rajzolta le, az utókor pedig tovább alakította, s mely a középkor politikai és történelmi nézettárának egyik legérdekesebb alkotásává vált. A krisztusi birodalomnak és isteni uralkodójának vizsgálódásával egyenlő érdeklődéssel jelenik meg a borzalmak korszakának és sátáni fejének jellemzése. Sorozatosan megfigyelhető, hogy a két hatalom szembeállításában időben és tartalomban az ezeréves birodalom különböző meghatározásaitól függ. A középkori történelmi források vizsgálása kapcsán könnyen megállapítható, hogy ezek az elméleti változatok milyen befolyást gyakoroltak politikai események kialakulására és személyek állásfoglalására. Az Antikrisztus és a békecsászár szembeállítását a *Civitas diaboli*, illetve a *Civitas Dei* élén hisztorizálva a történelmi jelenbe ültették át. Rajtuk keresztül ítélték meg a személyeket és eseményeket, melynek sokszor fanatikus pártoskodás és ellenségeskedés lett a következménye.

Békefejedelem és aranykorszak

A békefejedelem, mint Krisztus képviselője és előharcosa, vezeti az aranykorszakot. Sokféle jelzővel illetik a történelmi kútfők: kegyes, igazságos, békés király, illetve fejedelem; máskor jelképes névvel: Melchisedek, Dávid, Salamon, vagy ősi császárcímekkel: a haza atyja, augustus.

Az igazi uralkodói ideált, melynek minden keresztény uralkodót lemeznie kell, Szent Ágoston tana fejtette ki. Mint családtya, régi pátriárkák példaképeként, szeretetben, alázatban, békében, igazságban és szabadságban gyakorolja hatalmát alattvalói felett, s annyira uralkodik, mint szolgál. Az ágostoni tanokat tovább bontakoztatta Nagy Szent Gergely és Pseudo-Cyprian, kiknek „*imperator felix*” fogalmát különösen a Karolingok császárai pártfogolták. Ez az uralkodói ideál különben az egész középkori felfogást centrálisan uralma alatt tartja, és elválaszthatatlan kapcsolatba hozza az igazságban és békében boldogan uralkodó királyt az aranykorszakkal. S mindenek a legerősebb kritériuma az ágostoni fogalomnak az a különleges értelmű békéje, melynek tettekben kell megnyilatkoznia: „Mondhatjuk, hogy minden dolgunknak végcélja a béke... Valóban azt kell mondanunk, hogy ennek az országnak a célja, amelyben legfőbb javát birtolni fogja, vagy a béke az örök életben, vagy az örök élet a békében” (De Civ. Dei, XIX, 11). Ez a béke a harmónia állapota, mely kiterjed az élő és élettelen teremtményekre, és hozzájuk kapcsolódva az Isten akaratából kapott minőségben részt vesz az Istentől rendelt nagy egységben és

módszeresen kifejlesztve gyümölcsöző lesz az erkölcsi, a politikai és a társadalmi életben egyaránt. Tehát a béke a legfőbb jó, mely szinte egyértelmű az örökélettel (*De Civ. Dei* XIX, 23). Éppen ezért ősidőktől fogva a béke megtartását az uralkodó leglényegesebb feladatának tekintették. A keresztény evangélium békeüzenet. Ágoston különleges összefüggésbe hozta ezt saját eszményvilágával, mely éppen azért volt becses, mert ezeken az értékeken nyugodott.

A legszorosabb összefüggésben áll a békével az igazság fogalma, melyet Isten akaratának alárendelve, akaratban és cselekvésben, valódi engedelmesség és alázatosság szellemében kell gyakorolni. A béke fejedelmének „*rex iustus*”-nak is kell lennie, és az igazságnak az aranykorszakban az ő vezetése alatt uralkodnia kell. A békének és az igazságnak az uralkodóhoz való viszonyulása teszi nyilvánvalóvá az uralkodónak az egyházhoz és tanításához való viszonyulását is.

Antikrisztus és vaskorszak

Az Antikrisztus fogalma az eschatologikus tárgykörben igen bonyodalmasan alakult ki. Átlagos érvényesülése a középkorban nem volt egészen egyértelmű. Sok alkalommal az Antikrisztus fogalmát kollektíve a hitelhagyottak megjelölésére, máskor a sátán eszközeinek: *membra*, *nuntii*, *socii*, *fautores*, *filii*, *spiritus*, *discipuli* egész sorára, ismét máskor transzcendentálisan az Apokalipszis Góg-Magóg népeire, vagy hisztorizálva a keresztény népeket pusztító hordákra, vagy éppen egyes személyekre vonatkoztatták. Az Antikrisztust néha ördögtől megszállott embernek, máskor a sátán megtestesülésének vagy fiának tekintették, ellenképként Istennek Krisztusban való megtestesüléséhez. Ősi időktől kezdve egymást követő több Antikrisztusról is beszéltek, kik közül a legutolsó lesz a valódi. Ez a nézet történelmi szemléletet nyert életeleven formában a szibillának által, és adott értelmezést a mindenkori jelennek megfelelően. Így sorozatban és rétegződve egész rendszer alakult ki a vaskorszakokból és az ezeket váltó aranykorszakokból, valamint ezeknek előharcosaiból, miként ez a középkori szibillai jóslatokból ki is tűnik. Gyakori volt az a vélemény, hogy az Antikrisztus fellépése csupán az évezred letelte után egy különlegesen kiválasztott pillanatban, az ezredik év körül várható. Kétségtelen, ilyen számítások és vélemények mindig újra gyártódtak. Minden időben szerepeltették az Antikrisztust, és ellenerejét, a béke fejedelmét, és az adódott vagy kombinált előjelek szerint beleszőtték az *aetas aureá*nak vagy *ferreá*nak közeledtét, és csak abban bizonytalankodtak, hogy ez-e az utolsó Antikrisztus, illetve a világ végét jelzi-e. Az események és személyek politikai megítélése ezekhez a szempontokhoz igazodott, mint ez számos esetből, de különösen az ezredév környékén kitűnik. Ha az elméletileg kiszámított, vagy jelekből következtetett katasztrófa mégsem történt meg, a várakozást későbbi időre tolták, mert ebben már nagy gyakorlatuk volt. A középkori királyok és uralkodók igen ügyeltek arra, hogy nyugodt kormányzásuk érdekében is ne az *aetas ferrea* gonosz uralkodójának vagy zsarnokának, hanem az *aetas aurea* békés és igazságos uralkodójának minősüljenek az egyház és a nép értékelése által.

Az ezredévforduló és a néphiedelem

A Jelenések könyvének 20. fejezetében olvassuk: „Láttam, hogy egy angyal szállt le az égből, akinél a poklok kulcsa volt, kezében pedig nagy lánc. Megragadta a sárkányt, az őskígyót, aki nem más, mint az ördög, a sátán, és ezer esztendőre megbilincselte. Letaszította a pokolba, bezárta

és lepecsételte, hogy félre ne vezesse a nemzeteket, míg el nem telik az ezer esztendő. Azután rövid időre szabadon engedi. Akkor trónokat láttam, azok ültek rajtuk, akikre az ítéletet bízták. És láttam azok lelkeit, akiket Jézus tanúsága és Isten ígéje miatt lefejeztek, akik nem imádták a vadállatot és a bálványképet, és jelét nem viselték homlokukon és kezükön. Ezek életre keltek, és Krisztussal ezer esztendeig uralkodtak. A többi halott csak akkor kelt életre, amikor eltelt az ezer esztendő. Ez az első föltámadás. Boldog és szent az, akinek része van az első feltámadásban! A második halálnak nincs hatalma rajtuk, és ezer esztendeig uralkodnak vele.”

Szent Jánosnak ez az idézett írása minden században széles körű értelmézést nyert. A X. században e szöveg alapján várták a világ végét, s ez fontos szerepet játszott a keresztény népek fejlődésében. A X. és XI. század vallási nagy reformmozgalmait hevítette, és a hívek körében fellendült vallási élet ezzel az aktuális hiedellel bontakozott ki. Uralkodók és főurak pazar gazdagsággal alapítottak vagy ruháztak fel egyházi intézményeket. Az adományozó okiratokban, ha nem is kifejezetten az ezredik évre vonatkoztatva, de a X. század folyamán és a XI. század elején kivehető a sorokból a feszült várakozás. Több adománylevél ezekkel a szavakkal kezdődik: „mivel a világ vége közeledik” (*appropinquante mundi termino*). Lelkileg döntő szerepet játszott az ezredik évben elképzelt végpusztulásra irányított közhiedelem, és Isten előtt történő kötelező számadástétel. A középkor jámbor hitű nemesei életük természetes befejezésére gondolva is gazdagon ajándékozták az egyházi közösségeket, de sokkal nagyobb jelentőségű volt, ha ezt a világ végére készülve tették. Az adományozók jobban féltek a világ általános összeomlásával kapcsolatos életbefejezéstől, mint a személyes természetes halál esetleges beköszöntésétől. Az adományozónak tehát a katasztrófa sejtett időpontját nagyon közelállónak kellett tekintenie. Csak a világ végétől való konkrét félelemben találhatjuk meg elégséges magyarázatát annak, hogy az emberek önkéntesen lemondjanak javaikról.

Eicken ugyan a múlt században erősen vitatta, hogy a világvég-várás az egész X. századra egyforma hatást gyakorolt volna, s e megállapítását arra alapozta, hogy ez a katasztrófától való félelem nem fejeződik ki eléggé az okmányokban és a zsinati határozatokban. Természetesen a szentírás magyarázóit, a hiteles helyek és a történetírók teológiai képzettségűek voltak, és tartózkodtak minden olyan túlzástól, mely elégségesen nem volt bizonyítható. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a világvég-várás hiedelme éppen a nép széles körében ne vált volna olyan közszellemmé, amely sokszor nagyobb pszichológiai erőt képviselt, mint egy-egy szerzetes megfontolt és kategorikus álláspontja. A Majna melletti echternachi apátságnak *Godilda* hercegnő több földet adományozott ezzel a bevezetéssel: „mivel az emberi nem vége közel áll, a jelenben végbemenő mind gyakoribb pusztulások arra az ítéletre vezetnek, hogy mindenütt, minden halandónak az örökkévalóság útjára mind élénkebben kell felfigyelnie, hogy elnyerhesse az örök hazát és az örök örömeit.” Egy másik okmány 998-ból *V. Gergely* pápától származik. Kijelenti, hogy *III. Ottó* engedélyével *Lorch* kolostora közvetlenül pápai joghatóság alá kerül. A pápa ezekkel a szavakkal vezeti be bulláját: „Ezért fiunknak lelki kérése alapján apostoli tekintélyünkkel kinyilvánítjuk, hogy az előbb megnevezett kolostor minden vagyonával együtt mostantól fogva a világ végéig a szent római és apostoli anyaszent-egyház oltalma alatt marad... ezt megerősítjük Szent Péter apostolfeljedelem tekintélyével Isten és az ő jövőendő ítélőszéke előtt.” Bár az okmányban a pápa utódaira is hivatkozik, ebből nem következik a világ vége közeli várásának elvetése, hiszen ebben a vonatkozásban a pápa sem foglalhat állást.

Trithemius hirschau-i krónikája szerint a würzburgi nemesek gyűlékezete előtt megjelent egy Thüringiából származó pap 960-ban. Beszámolt

magánkinyilatkoztatásáról, mely szerint közel van a világ vége. A hallgatók nagy része komolyan véve szavait, isteni prófétának tartotta, mások viszont csalónak vagy bolondnak, és nevetésbe törtek ki. A *Gesta Epsic. Leodiensium* beszámol a 968-ban bekövetkezett napfogyatkozásról, melytől I. Ottó császár katonái nagyon megijedtek, mert azt hitték, hogy a világ vége következik be. Félelmükben üres boroshordókba, ládába és kocsik alá bújtak.

990-ben Abbo Fleury-i apát ezeket írja: „Fiatalkoromban Párizs egyik templomában prédikációt hallgattam, mely szerint az ezredik év lefolyása után azonnal meg fog jelenni az Antikrisztus, és nem sokkal utána következik az utolsó ítélet. Az evangéliumokra, az Apokalipszisre és Dániel könyvére hivatkozással minden erővel szembehelyezkedtem a prédikációval. Boldogemlékű Richard apátom éles elméjével visszavetette azt a tévedést, mely a világ végéről elterjedt, és megbízott engem, hogy válaszoljak arra a levélre, melyet Lotharingiából kapott. Csaknem az egész világot elárasztotta az a híresztelés, mely szerint az *Annuntiatio* és a Nagypéntek egy napra esik, kétségtelenül bekövetkezik a világ vége” (Bouquet X, 332). Különben a X. század folyamán három alkalommal esett egybe a két ünnep: 908, 970 és 992-ben. 1000 után csak 1065-ben volt hasonló naptári eset. Bár a IV. századtól 992-ig 22-szer, tehát évszázadok szerint átlag háromszor ismétlődött ez a helyzet, most éppen az ezredik év közelsége tette jelentőssé és izgalmassá. *Rudolphus Glaber*, e korszak legkiválóbb történetírója, a 988-ik évhez csatolva meséli, hogy Orléans városában a Szent Péter apostol tiszteletére alapított női kolostor udvarán álló kereszt több napon át nagyszámú tanú elbeszélése alapján megszakítás nélkül könnyezett, amit hatalmas tömeg is szemlélte. Sokan arra következtettek, hogy ez a csoda ugyanolyan pusztulást fog hozni Orléans városára, mint ami Jeruzsálemben bekövetkezett a Megváltónak a város fölött való könnyhullatása után. Ugyanez időben a város Szent Keresztről nevezett katedrálisának kapuját a szerzetes-őr matutíniumra nyitotta ki, mikor hirtelen egy farkas jelent meg, és megragadva a harangkötelet, úgy rázta azt, hogy a harang megszólalt. Az ott lévők megriadva, nagy kiáltozásokkal zavarták ki a vadállatot. Következő évben a város minden háza a templomokkal együtt szörnyű tűzvész martalékává vált. A város pusztulását egyesek a világ vége előjátékának tekintették.

Az ezredik évben nem következett be a világ vége, de a hiedelmet mégsem adták fel, s most annak megvalósulását Krisztus keresztre feszítettetésének ezredik évfordulójára helyezték. Élénken figyelték és gondosan jegyezték csillagok és meteorok járását, élükön *Rudolphus Glaber*rel és Chabennesi Adémmal 1014-ben Róbert frank király uralkodása alatt a nyugati égen szeptembertől kezdve három hónapon keresztül a besötétedés után a hajnali kakasszóig csillogó üstökös tűnt fel az égen, s annak tekintélyes részét bevilágította. Csodás, de félelmetes jelnek tekintették az üstököst. Várakozásuk eredménye nem is maradt el, mert az Atlanti Óceán egyik sziklájára épült Szent Mihály főangyal templomát hatalmas tűz semmisítette meg. Ugyanebben az időben Adémar krónikája szerint északi irányban hosszú kard formájában jelent meg a nyár több éjszakáján át egy széles és hosszú üstökös. Ebben az időben Franciaországban és Olaszországban számos város, vár és kolostor, köztük Charrouxban a Megváltó bazilikája, Fleury-ben Szent Benedek monostora és számos más templom vált a tűz martalékává. Az 1023. évhez Adémar krónikája az üstökösök harcáról számol be. Ezekben a napokban — írja Adémar — januárban 6 óra körül egy órát tartó napfogyatkozás volt. A hold is gyakori rendellenességet mutatott, hol vérvörös, hol sötétkékké lett, máskor pedig eltűnt. A déli égrészen az Oroszlán jegyében egész ősz folyamán két csillag verekedett. A nagyobbik és fényesebb kelet felől jött, a kisebbik nyugatról. A kisebbik dühösen

és rémülten rohant a nagy felé, amelyik nem engedte magához közeledni, és fénycsóvjával messze visszaűzte a kicsit nyugat felé. Ebben az üstökös-harcban II. Szent Henrik halála után bekövetkezett trónviszálykodást és a világ végét bevezető kozmikus mozgást vélték felfedezni. 1033. június 29-én Gembloux-i Sigebert és a Beneventi Évkönyvek rendkívüli napfogyatkozásról számolnak be, mely döbbenetes volt, és két órán keresztül tartott. A nap zafírszínű lett, és felső első negyedében a hold képét viselte. Az emberek halálsápadtnak látták egymást, a tárgyak pedig úgy tűntek fel, mint ha sáfrányszínű gőzben fürödtek volna meg. Az esztendő rendkívülisége miatt is szörnyű félelmet idézett elő az emberek szívében, és arra gondoltak, hogy szörnyű csapás következik az emberi nemre. Azon a napon a római nemesség összeesküdött a pápa ellen. Meggyilkolni ugyan nem tudták, de a székéről elűzték. A napfogyatkozásban a mélyre süllyedt erkölcsi és jogi hibák képét látták, mely mind egyházi, mind világi vonalon súlyosan éreztette hatását.

Az égi jelenségeken kívül különleges álmok, a rendezetlen szociális helyzetben s a létbizonytalanságban egyre erősödő szegénység, továbbá az ezzel együtt járó járványok még jobban felkorbácsolták a kedélyeket szinte egész Európában. Az isteni védelem biztosítása, lelkük békéjének megszerzése, az utolsó ítéletnek megtisztult lélekkel való elnyerése érdekében engesztelő körmeneteket, sőt óriási áldozatokat kívánó zarándokat tartottak közeli kegyhelyektől kezdve egész a távoli Szentföldre.

Szent István király és az ezredévforduló

Merseburgi Thietmar 1004-ben írt krónikájában az Ottók családját a vaskorszak képviselőinek és a sátán leszármazottjainak bélyegezte. Azt vallotta, hogy a német-római császárság illetéktelen vezetői, mert a bajor uralkodó családnak van joga e tisztség betöltésére. A békétlenség és viszálykodás csak az Ottók kihalásával fejeződhet be. Szerinte II. Henrik császár az aranykorszak békés, igazságos és alkalmas uralkodója. E megállapítások korabeli pártpolitikai állásfoglalást jelentettek, s különleges jelentőséget nyertek az ágostoni tanítások időszűkítése és az általános közszellem szintézisében. Szent István király megnyilatkozásai végeredményben mind a két családfát nézve szerencsés és kedvező légkörbe kerültek. Az ezredévforduló fő uralkodóját, III. Ottó császárt a német politikusok rémületére csak a természetfeletti szempontok érdekelték. Vágyálma volt a keresztény népek krisztusi békében való egyesítése Róma központjával. Ebben a törekvésében még tanítóját és támogatóját II. Szilveszter pápát is felülmúlta. Szent István a korabeli szellemiségben való alapos műveltsége által egész lényével közeli kapcsolatban állott a rendkívüli időszak rendkívüli császárával. Szinte zavartalanul tudta megvalósítani elgondolásait.

1002-ben az utód nélkül fiatalon elhunyt III. Ottó császár helyét a thietmari értelmezésben is alkalmas békés és igazságos uralkodó, II. Henrik vette át, aki Szent István feleségének, Gizella királynénak édes testvére volt. Henriknek és Gizellának az a Szent Wolfgang püspök volt a tanítója, aki minden valószínűség szerint 992 őszén a Lech-mezei gyászos csata után elsőnek merészelte átlépni a magyar határt, és megkeresztelte Géza fejedelmet és családját. Ez a Wolfgang készítette elő a 973-i döntő jelentőségű német-magyar találkozót Quedlinburgban. Ez a hős missziós püspök volt a kezdeményező, hogy gondoskodják Géza fejedelem utódjának, a fiatal Istvánnak a keresztény tudományosságba való bevezetéséről. Székvárosából, Regensburgból a korszellemtől ihletett szerzetesek jöttek Esztergom várába a keresztény hit plántálására és erősítésére. A fáradozások eredményeként, a bajor uralkodó herceg kiválóan képzett lánya, Gizella lett Szent István felesége.

Szent István személyiségéhez — még törvényeit is megelőzve — legközelebb állottak fiához és utódjához, Imre herceghez írott atyai *Intelmei*. A jelen vizsgálódás nem akar foglalkozni a mű különféle kiadásával, etimológiájával, forrásainak összehasonlításokon alapuló bemutatásával, sem korabeli irodalmi helyével. Főcélja az, hogy a mű néhány tartalmi vonatkozását szemügyre véve, megvilágítsa azt az ezredévforduló eszme-tükrében. Általánosságban azonban meg kell említenünk, hogy a középkori királyeszmény, melyet Szent István eszmeileg és gyakorlati utasításokkal fia elé akar állítani, kimutathatóan a szentágostoni békés, igazságos, kegyes és boldog uralkodó eszményképe. Ezt az eszményt szinte közös frazeológiával fejezi ki a Karoling-kor számos úgynevezett királytükre (*speculum*). Az *Intelmek* írója legalábbis tartalmilag olvasta a nevesebb középkori forrásokat, amire az *Intelmek* tartalmát és képeit illetőleg következtethetünk. A felhasznált forrás sem ebben a műben, sem más középkori írásban pontosan meg nem állapítható. A középkor irodalma *Alkuin*tól kezdve az egyetemek kialakulásáig néhány klasszikus forráshoz igazodott, melyeknek szerzői *Boëtius*, *Cassiodorus*, *Martianus Capella*, *Szevillai Izidor*, *Béda Venerabilis* stb. voltak. Ezeknek műveit variálták stílusban és új szempontok kiemelésével, irodalmi vétségnek számított az áthagyományozott klasszikus „*canon*”-tól való eltérés. Eredetiség csak az új történetírásban nyilvánulhatott meg. Ennek alapján bármelyik európai irodalmi forrás is lenne az *Intelmek* prototípusa, az egységesített szellemtestvériség alapján bizonyos hasonlóság sok irányban lenne felfedezhető, akár *Alkuin*, *Rabanus Maurus*, *Valafried Strabo*, vagy éppen *Szent Gellért* művéről legyen is szó. Ennek a kornak irodalma a szentírás és az egyházatyák tanításán bontakozik ki. (A XII. századtól már *Aquinói Szent Tamás* és *Salisbury János* aristotelesi filozófiára felépült királyeszméje viszi a vezető szerepet.)

Az *Intelmek* serdülő ifjúhoz íródtak, s így annak keletkezését 1020 tájára kell tennünk, amikor Imre herceg már 13-14 éves fiú lehetett. A korabeli európai nevelési rendszerből tudjuk, hogy a főnemes ifjak házi papnál tanultak, és úrnőjük szolgálatában állottak. 14 éves kortól az ifjú lóháton kíséri urát, hogy megtanulja a lovagvá válás fizikumi feltételeit is: a katonai játékokban, fegyverforgatásban, vadászatban való járatosságot. A gyermekkel szemben alkalmazott gyengédség mellett immár természetszerűleg meg kellett nyilvánulnia a férfiembert megillető határozott és parancsoló hangnak is. Az erkölcsi szempont is érvényesül, mely szerint a kényelmes élet elpuhulttá tesz, és a bűnök melegágyává válik.

Ha az *Intelmek* megírásának okát keressük, az egészen világos. Ha a gyermeknevelést komolyan vevő szülők normákat állítanak gyermekeik elé, akkor a legtermészetesebb, hogy egy országot alapító, nemzetet meghatározó királyi atya írásban is kifejezett kötelező etikai vezérelveket állít egyetlen fia és utódja elé. A súlyos tartalmú tanácsok plasztikus és garantált megvilágítást nyernek az öszövétségi példák újszövétségi idézetekkel való gondolatyszerkesztésében. Az kétségtelennek tűnik, hogy külföldről hazánkba származott pap vitte a vezetés szerepét a korabeli forrásanyagok széles ismeretével az *Intelmek* megírásában. Korának felfogását és az ezekből következő célkitűzéseket jelenítette meg munkájában. A familiárisan bensőséges hangvétel azonban az *Intelmek* folyamán a törődő, nevelő, teljes jóakarattal rendelkező atya lelkivilágát mutatja. Szent István alapos műveltségével kétségtelenül vezérszerepet töltött be a gondolatválasztásban, s csupán stilizáló szakértőre volt szüksége. Műve semmiképpen nem minősülhet az általános szempontok figyelembevétele mellett valamilyen meszterként kompilációnak. Ez teljesen méltatlan lett volna egy olyan szellemi organizátorhoz, ki századok bizonyította módon felismerte, miként lehet

egy nemzetet szellemében és szerkezetében egységesíteni. Jól felismerte országa és népe sajátos helyzetét és szükségleteit, ezért a korszellem univerzalizmusa mellett a sajátosan magyar célok és szempontok sem zsugorodtak össze. Ezeknek figyelembevétele után senki nem csodálkozhat azon, hogy erkölcsi és politikai hagyatékának összeállításában tartalmi és stílári hasonlóságot fedez fel egy olyan korban, amikor a nemzeti érdekek mellett a közös eszmeiségben mégis találkoztak és hasonlítottak egymáshoz tanítások és módszerek.

Az *Intelme*k egyes fejezetei lelki, egyházjogi, államszerkezeti és morális vonatkozású kérdésekkel foglalkoznak. Ezek azonban rendkívüli sajátosságokat nem mutatnak. Az *Intelme*k történelmi vizsgálói különösen két fejezettel foglalkoznak, nevezetesen a VI. fejezettel, mely a jövevények befogadásáról, s a vendégek tartásáról; továbbá a VIII. fejezettel, mely az ősök tiszteletéről és a fiak köteles engedelmségéről beszél.

A VI. fejezetben ezt olvassuk: „Valamint a vendégek különböző országból jönnek, úgy különböző nyelveket, szokásokat, iratokat és fegyvereket hoznak magukkal, melyek mind a királyi udvart díszítik és emelik s elrettentik az idegenek nagyravágyását. Mert az egynyelvű, és egyerkölcsű ország gyöngé és törékeny. Azért parancsolom neked, fiam, hogy jóakarattal tápláld és tisztességesen tartsd őket, hogy így nálad nagyobb örömmel lakjanak, mint másutt. Mert ha azon leszel, hogy lerontsád amit én építettem, vagy szétszórjad, amit én összegyűjtöttem, akkor a te országod ennek mindenesetre nagy kárát vallja.”

A népeket, fajokat, országokat összefogó ezredévfordulói eszmeiség egy ország határán belül lakó különböző népeket is képes volt összeforrasztani. A római birodalom uralkodóit időtávilag a parancsoló érdekegység kötötte össze. A felszabadult kereszténység azonban ezt a politikai struktúrát szellemi tartalommal töltötte meg. Ennek volt a következménye, hogy akár Nagy Károly, akár az Ottók udvarában nem mechanikus ridegséggel, hanem a lelki megfontolás alapján és békésen éltek egymás mellett németek, szlávok, olaszok és frankok egyaránt. Az uralkodó személye szakrális magasságban tudta összefogni az érdekeket, szokásokat, s a fajban és nyelvben megnyilvánuló erőket pedig az uralkodó iránti hűség mögé sorolta. Az *Intelme*k egységre indító megnyilvánulása még erőteljesebben érvényesülhetett 200 évvel Nagy Károly mintabirodalma után, mikor Európa népei szinte misztikus egységbe forrva, az ezredévfordulót várva, Krisztus keresztire feszítettésének millenniumát ünnepeelve, telítve voltak a szeretet és félelem békét és megnyugvást kereső érzeteivel és képzeleteivel.

Ami az *Intelme*kben a *hospes*-ek szerepét illeti, főként nevükkel kapcsolatban sokat vitatkoztak. Egyesek vendégeknek, mások polgároknak, telepeseknek nevezték őket. Letelepédtek és részt vettek az ország építésében, ezért nem kegyelemkenyérrel, könyörületesen táplálta őket a király, hiszen haszna volt belőlük, miként ezt az *Intelme*kben fel is sorolta. A korabeli univerzalista értékelésben a nemzeti érdekeken túl is elismerte és testvéreknek tartotta őket. E nagyra becsülő világra-nyíltságon kívül értékelte őket nemzeti érdekből is. Már-már arar lehet következtetni az *Intelme*k-ből, hogy szinte biztatta fiát, hogy ő is hívjon az országba telepeseket. Az ezredforduló *aetas aurea*jában feloldódott a félelem attól, hogy a betelepítettek csendes és békés hódítókká válhatnak, hiszen a keresztény uralkodókat és népeiket a szeretet, igazság és béke országának eszménye ihlette. A jövevények megtartását igen fontosnak ítélte Szent István, hiszen ezek éppen az ő jó hírére, hívására, Gizella királyné garanciájára szinte özönlöttek az országba, mint egykor Aeneas népe a római birodalomba. Megbecsülésüket, tartásukat a nemzet jól felfogott érdeke sugallta, s ezért ajánlotta őket oly plasztikus

világossággal Imre herceg különös figyelmébe. Ezek a vendégnépek nagy részben az intézményesen betelepített szerzetes csoportokkal érkeztek. Szerkeikre rakodva mozgatható anyagi javaikat is magukkal hozták. Mit is kezdtek volna a szerzetescsoportok a nyelvükben ismeretlen magyarokkal az „imádkozzál és dolgozzál” feladatok bemutatásában és megvalósításában, ha minden megnyilatkozásukban tolmácsra szorultak volna. Látjuk, hogy 1031-ben a marosvári püspökség alapításakor a királyi körlevél felhívó hatására is csak két magyarul beszélő szerzetest tudtak a hazai monostorok Szent Gellért rendelkezésére bocsátani. Pedig immár harminc esztendő telt el a királyi koronázás óta. Tehát a szerzeteseknek szükségük volt hazájukból hozott segítőtársakra, kik a liturgia és a munkamódszer átadásának vonalán mintegy „munka mintaiskola” állottak a monostorok és püspökségek segítségére, valamint a lakosság felé közvetítő szolgálatra. E szempont alapján is következtetnünk kell arra, hogy Szent István korában intézményesen telepítették be az idegen nyelvű csoportokat. Szent István tehát méltán óva intette fiát megbecsülésükre, mert e fontos aktualitásnak elhanyagolása mérhetetlen következményeket jelentett volna az ország további növekedése szempontjából.

A soknyelvű ország előnyeinek és értékeinek a kor eszmeiségében nyugvó biztos körülírása és ajánlása, valamint a nemzeti érdekeknek világos lefektetése után immár könnyen érthető a VIII. fejezet hangvétele. Itt egy nemzet és egy haza fennmaradása érdekében a lelki vonatkozású és praktikus kormányzásra irányult atyai intelmeinek, valamint a nemzeti hagyományok tiszteletben tartásának követését nem kéri, hanem megparancsolja fiának. E fejezetben az őselődök, vagy a királyi elődök követését teszi kötelességévé fiának.

Szent István korában a vérségi öröklés éppen olyan erős szempont volt, mint a keresztény szellemi tartalom. Az *idoneitas* elvének alfája volt a származás folytonossága, minden más szempontot megelőzve és felülmúlva. Az Árpád-ház Árpádtól III. Endréig tartott, és nem Szent Istvántól III. Endréig. Tehát, ha Szent István a pogány őseket követésre ajánlja fiának, akkor nagyon is tiszteli azt az életfonalat, mely nélkül ő maga sem lett volna királlyá. Különben is ez nem mondott ellent e korban a keresztény felfogásnak, hiszen elég példát ismerhetett, ahogy uralkodók hajtották fejüket a keresztvíz alá Chlodwigtól Boleszlavig... — Gézáig. E lelki újjászületés ténye nem csökkentette az „*antecessores maiores*” tiszteletét. Igaz ugyan, hogy pogányok voltak, de a fejedelmi vérség fenntartói is, akik bölcs állásfoglalásukkal a nemzetté bontakozást lépcsőzetesen előmozdították, továbbá a sorozatukba boeltódott keresztény szellemiség által még motiváltabb tiszteletet érdemeltek.

A FÜREDI MÓLÓN

*Csak az egészen kis gyermekek
arca hasonlít a tóhoz. Hiába
nézzük, kevés! Újjá kell születnünk,
hogy az angina pectoris
rángatódzó riadalma,
üres tekintetű turista-hordák
sivatagja helyén:
az arcunk tengerén
tükröződjön
a tiszta szelídség hatalma.*

Németh Géza

BOZÓKY MÁRIA VERSE

P A S C A L I A

Nagy perceknek nagy fájdalmakat
ad és meghalunk

— az Űr —,
előtte s aztán élnünk kell
hétezerszer — — —

Neked örömet, még neked sem, anyám,
adni nem tudok: Örököm a nagy
felfordulás: a lélek piros barázdája,
melyben mozgolódnak s zúgnak
a csillagok s ha meghalok, —
szívem megpördül
örömében — — —

Lázadok. És már nem úgy, mint akik
nem éltek még s az élet nyers
nekik: szeretem őket kicsit, de
nekem a csend kell, mint aki éltem már
s még tudnék egy kicsit — — —

Krisztus. A csonk. A Szikla
tűfoka: tübejárat
a sziklán. Mindig nagy vagyok
hozzá, még mindig jaj de nagy
s egyre Kisebb lesz Ő: a tűfok.
Rajta átmenni: újabb
újabb
szüntelen Halál...

Kis keresztjeim: a kavicsok.
Ott éltem mindenütt, hol tilos
volt s tilos volt
szeretnem. Tilos szeretni engem.
Titkos, ismeretlen dolog maradtam, —
egyfajta tilalom. Ahol a kavicsokat
összeszedtem, ott mindig valami
fájt s mindig a tilalom — — —

S könnyebb volt nem szeretni,
mint igen. Szenvedni könnyebb,
mondtam. S már egy egész világot
hordtam össze a dóm-
a palota-tilalomból,
a jóból. S mögöttük mindig
halálként álltam: hol fém,
hol ametiszt. Ereklýéket faragtam,
osztogattam szét magamból: ennyi
és ennyi a hit. Halál. S ennyivel
leszek j o b b.

Hieroglif-árnyak a fűvön, mert
még a fák is látnak: a lombtalan
nap ezüst fa lesz
s virágtalan a fénye
s rügytelen — — —

Ó, nem felejttem el ezt a szent
foltot, mely nem is volt csak egy: a
pázsit — A délutánt, a rigót,
malachit-hátán
a nappal, a tacsót, mely nem
tett óriás: a békét, hogy
szívemben szunnyad a fájdalomtól
elgyötört, feltámadt Krisztus
mint gyermek, s megyek, megyek
— sorsom elé majd én is, —
s vigyázok rá, fel ne sirjon, ha vernek —

ÖLBÉY IRÉN VERSEI

GYERMEKMOSOLY

Kicsi gyermek, mily szép a mosolyod,
milyen tisztán, és tejszagún lobog,
rózsabarack-arcodon mily üdén
bomlik ki szád körül az enyhe fény
Kék halmok hajlatán hűs, hajnali
sugár lángol így. Arcod halálai
mosolytól ékesek, jó üzenet,
mennyei hír ez, mint a kikelet.
Gyermekmosoly, arany kankalinok
szüzi haja, ártatlanság, titok,
van-e nálad már csodálatosabb
valami itt? Minden pórusomat
átítatod, megfürdöm boldogan
benned s oly könnyűnek érzem magam.
Gyermekmosoly, mit tettél, mondd velem?
Igézeted átfuval lelkemen
s a felhős gond és bánat elhagyott.
S köröttem arany ünnepnap ragyog.

RIJEKA

Kikötő-város. Harsog, forr és énekel.
Zegzugos utcák rohannak a hegyre fel
örült futással s mint lehúzó nagy batyut
a menekülők, cipelik a bánatuk.
Apró vén házak mellett felhőkarcolók.
Az égbolt rózsaszín kagylónál csillogóbb.
Egy ablakon át messzenéz egy kis fiú,
tüzes, mély barna szeme olyan szomorú.
A lelket megfogja a szépség s messzeség
igézete és csillagról csillagra lép
s elteszi az emlékek színes köveit
s üres óráiban bennük gyönyörködik.
De a városból nem marad meg más nekem
semmi, ami átnyilallna a lelkemen,
csak e gyermek, ahogy kinéz az ablakon
s forró szeméből süt a fájdalom.

A T E N G E R

Ez a tenger. Csupa tűz s ragyogás,
csupa korall, hús berill, mély topáz,
csupa türkisz és gyémánt és smaragd
s gyöngyház-színű színárnyalat.

Kicsi presszó. Megiszom itt naponta
egy forró feketét.
S teraszáról nézem, ahogy lobogva
lángol az alkonyban a messzeség.

Ott, ahol találkozik a föld és az ég,
egyetlen szikrázó vonal a messzeség.
Ömlik, zuhog a láng. És mintha csak
léniával húzták volna meg azt a vonalat.

(1969. aug. Mali Losijn-sziget)

A FIRENZEI FESTŐ*

Irtta BORSOS MIKLÓS

Másnap este fél tizenegykor kiszálltam a vonatból Firenzében. Az út, az olasz táj már hihetővé tette, hogy Firenzében vagyok. A vasút közelében sietve egy kis szállodába mentem, leraktam csomagjaimat, és megindultam az éjszakai városba. A firenzei pályaudvar akkor még a régi volt, de ugyanott, ahol ma az új. Minden csak néhány perc távolságban van. Nem is szólván a Santa Maria Novella-templomról, mely a pályaudvar közvetlen közelében található. Az utcákon alig van ember. A világítás gyér. 1928 volt még és január: idegenforgalom semmi, autót még látni is csak ritkán lehetett. A város sötét, sok különös illat, kávé, fánk szaga fogadott. Néhány perc múlva alig bírtam elhinni, telfogni, hogy ami előttem magasodik, az valóságos látvány. A Dóm előtt voltam; a harangtorony fölnyúlt az égbe, a sötétség elnyelte a hosszát. Megrendülve álltam, hogy meddig, nem tudom. Szédülve nagy lélegzeteket vettem, elindultam a Via Calzaiole a Piazza della Signoria felé, ahol a reneszánsz minden nagysága, ereje egyetlen épületbe sűrítve tárult elém: a Palazzo Vecchio óriási kőkockája, a belőle kinyúló hasábtorony, az iszonyú erejű bástyafok; úgy éreztem fölfoghatatlan számomra. Szívem a torkomban dobogott, mikor megtaláltam az egy méter átmérőjű domborművet — akkor még dombormű volt, ma csak betűk —, mely a máglyán elégetett Savonarola fejét ábrázolta. Fiákeresek állogáltak ott, a lovaik piszkolták be. Néhány lámpa égett csak, a Palazzo Vecchio tornya órára kongatott. Felejtethetetlen haranghangok. Minden éjjel hallottam Firenze harangjait, egyik ódonabb, mélyebb, mint a másik. Fájdalmas, szorongató hatással voltak rám. Ez éjszakai séta után megértettem Gulácsyt, aki reneszánsz kosztümöt vett magára, és úgy járkált Firenze utcáin.

Éhes lettem. Bementem egy kis trattoriába, vagyis kocsmába. Ráműtattam a legolcsóbb ételre, s percek múlva egy főtt pacaldarabot tettek elém. Néhány szó elég volt ahhoz, hogy visszavitettem, és helyette magyarul, makarónit kértem. Barátságosan hozták. Másnap már meglepődve láttam, hogy délután öt tájban megjelenik egy kétkerekű kordéval a pacalos, óriási hegy főtt pacal a kétkerekűn, mellette hatalmas fatálban só. Torkaszakadtából ordított:

— *Trippa, trippa!*

S jól öltözött emberek is mentek, lecsapott nekik egy darabot, sőt rá, s ették ott az utcán.

Hazamentem a szállodába, mely álomba zuhantam. Másnap kerestem egy eldugott helyen egy zugszállodát, átvittem kofferjeimet, megindultam a városba. Napsütéses reggel volt, találomra mentem. Azt sem tudtam, hol, merre vagyok. Az éjszakai kép egészen más volt. Egyszer csak óriási vakolatlan kőfalakat pillantok meg; a nap sápadt sárgán ragyog rajta, és zöldesbarna árnyékok tarkítják. A fal előtt szobrok. Majd fölbukkan Michelangelo *Dávidja*, szikrázik a téli napsütésben. Ez a szobor is azóta védett helyre, tető alá került, a Galleria dell'Accademia gyűjteményébe. A Loggia dei Lanzi magas, karsú ívei, árkádjai alól kinyúlt Cellini *Perseusa*. Körötte antik szobrok, szoborcsoportok tömege. Odébb megpillantom Donatello *Judit és Holofernesét*. Körülnéztem a téren: ott voltam, ahol az éjjel. A Palazzo Vecchio teljes méltóságában nyúlt bele a sápadtkék firenzei égboltba. Ebben a pillanatban soha többé nem ismétlődő öröm töltött el. Már nem siettem. Megnyugodva elhittem, hogy ez mind az enyém, ezután itt járkálhatok, megnézhetem rendre a legnagyobb mesterek műveit, a képeket, a szobrokat, a várost, a Dómot, a palotákat, bejárhatom a várost körülölelő dombokat, és onnan nézhetek a városra, az Arno csikjára. Többre nem vágytam. Talán azóta sem.

* Részlet a szerző „Visszanézve félutamból” című könyvéből, amely 1971 első felében a Szépirodalmi Könyvtáradó gondozásában jelenik meg.

Végigmentem a Palazzo Medici-Riccardi hosszú oszlopsórral tagolt udvarán, az oszlopsor előtt Firenze legnagyobbjainak szobrai. Az árkád alól az Arno partjára kerültem. A kiugró mellvéden áthajoltam, néztem a csöndes zöld vizet és a Ponte Vecchio aranyporral hintett sárgáját.

Sok volt, egyszerű volt. Mindenhez annyi, de annyi múlt fűződött; olvasmányaimból könnyen ráismertem mindenre, és ezáltal nekem a Lungarno — vagyis a rakpart — annak a folyónak a partja volt, ahol Dante járkált. Ott nézte a *Vita nuova*-ban leírt, erősen meztelen mellű nőt, s állítólag Beatricét is ott köszöntötte. Nem volt jó hírű férfiú, s Beatrice bizonyára azért is sütötte le a szemét, vagy fordította el fejcskáját, mert Dante híre nem volt mocsoktalan. De talán éppen ezért tudott égi szerelmet olyan szépen leírni. Firenzében nem lehet szel-leme nélkül járkálni.

A Ponte Vecchio középső, nyugati nyílásán Cellini mester mellszobra idézi meg a brutális ötvösszobrászt, aki önéletrajzával műfajt teremtett. Azóta van bátorságunk önéletrajzot írni. Végigdicsekszi, — hencegi, — szépíti, — hazudja tetteit. Csepül, akit ér, s van, akit magasztal is: Michelangelót. Verekszik, gyilkol. És mégis kibontakozik belőle a reneszánsz minden szépsége és nagysága.

Aumentem a bal partra a San Frediano-negyedbe. Ez Firenze középkori, leg-régibb része; a szűk árnyékos utcák fölött csak vékony csik ragyogott a kék égből. Az ódon térre kerültem, szemben velem a Santa Maria del Carmine-templom delelőtti, árnyékos, mohumentális, barna kőhomlokzata. A Masaccio-freskókat kerestem bent; alig találtam meg. Hátul egy kis fülkében vannak, a Brancacci-kápolnában. Majdnem azt kérdeztem, csak ennyi az egész? Am ezt a kérdést elnyeltek az azóta eltelt évtizedek, mert még most sem tudok betelni velük. A nagy remekművek csak nagyon ritkán nagyok méretükben is. Ezt akkor éreztem és láttam először. Kicsinek találtam a kepet. A *Kiűzetés a Paradicsomból* egy pilaszterre van festve egész magasan. Lenyűgözött fakószürkés színe, egyszerűsége, igénytelenségében komoly magneplőessége. Szürke színű rajta minden, csak az angyal ruhája vörhenyeges. Később Picasso korai harlequinjein találtam rá megint erre az egyszerűsége és a szürke erejére. Az *Adógarason* is tizennégy alak van. Megrendítő komoly arcok, fejek, Hátul kis, araszos alak, a földön guggolva, térdelve keresi a tóban a garast. Csak Péter apostolt lehet ilyen szerényen megjeleníteni. A *Szent Péter keresztel* a kis oltártól jobbra, fönt egy szűk falfelületbe van beszorítva. A didergő, meztelen alak — nekünk már alig hihető — az első életszerű ábrázolás az annyi évszázados bizánci sémák után. Megilletődve, zavartan álltam, néztem, kérdeztem mindezt magamban. De lehet, hogy hangosan is. Ide jártak rajzolni Botticelli, Leonardo, Michelangelo, Raffaello — és azóta százan és százan: az előző évben Marino Marini, két évvel előbb az angol szobrász, Henry Moore és most én. És ennek a képnek festőjét huszonhét éves korában féltékeny riválisai már meggyilkolták. Az árnyékok minden fénylő szépségre ráhúzódnak.

Ilyenféle gondolatokkal mentem át a 21-es számú házba. És meghúztam signora Fazzini névtáblájának csengőgombját. A felső emeletről egy asszony feje hajolt ki kérdezően.

— *Pittore ungherese*, — mondom, s az ajtó kinyílt. Fölmentem a falépcsőn, köszönök, és mondom az őszes, mosolygós asszonynak, miközben nővére a szobában, varrógép előtt ülve nézett:

— *Prego una stanza, io sono pittore studente.*

— *Forse una camera ammobiliata?*

Vagyis festőtanuló vagyok, s mert a Schidloffból tanultam, lakosztályt kértem, és ő helyesbített: talán egy bútorozott szobácskát?

— *Sì, sì.*

— Sajnos, nincs — mondja —, mert római diáklányok lakják a szobáikat. Dadogtam, kétségbeesve mutogattam kézzel-lábbal, hogy értse meg, mindegy nekem, akármilyen, akárhol, csak egy kis odu legyen. Kedvesen, sajnálkozva csóválta a fejét: nincs. Elkullogtam gondterhelten. A szállodaszoba nekem elég lett volna ott a San Lorenzo mögött, de olcsóbbat, még olcsóbbat szerettem volna.

A szállodában éjjel sok volt a jövés-menés. Gondoltam, ha ez így megy, nem sokat alszom ott. Reggel az egész szállodás család lent ült az asztal körül kalaposan — nem volt valami bizalomgerjesztő társaság. Nem törődtek velem.

A Santa Croce-templom felé mentem. A Bargello közelében egy régiségbolt kirakatában megpillantottam egy tört. Sötétlila bársonnyal bevont tokban, szép nyele firenzei indamintával berakva. Nem sokat gondolkoztam, bementem, megkérdeztem mi az ára. Meglepődtem, mert többre számítottam. Nyúlok a zsebembe pénzért. Nincs. Sem a tárcsa, sem az apámtól kapott, még a háborúban nyakában hordott szarvasbőr tasak sem.

— *Scusi* — kértem a bocsánatot, félholtan rohantam a szálloda felé. Izgalmamban nem találtam. Végre a San Lorenzo-templom melletti utcából megpillantom. Föl a lépcsőn; a lépcső hegyében jó lefelé a reggeli társaság egy fiatalabb alakja. Mikor meglát, rámnevet. Megfog, és visz be a szobába, ahol a kis komódodon, ahogy este letettem, ott volt a tárcám, tasakom is. Kedvesen rám nézett, én az ijedségtől alig álltam lábamon. Hálálkodtam, majdnem sírtam, s hívtam le a szomszéd kávézóba; megittunk egy-egy kitűnő kávét. Leparoláztunk és azóta is áldom ezt a fiút; olyan idős lehetett, mint én. Ezek szegény ördögök voltak a garniszállójukkal, de nem volt lelkük zsebre tenni egész vagyonomat. Kezdttem megbarátkozni a gondolattal, hogy ezen a tanyán, félméteres helyemen, ami a szobácskában volt, tudok majd festeni is. Vagy az utcán. Mindegy. Firenzében vagyok, megvan a pénzem, indultam. Rohantam. Vissza a törér. Megvettem. Sok viszontagságban volt kísérem, s ma is itt van az asztalomon, törötten, a törött nyele helyett magam készítette fanyéllal.

A Bargello — régen ez volt a Palazzo del Podestà, most a Museo Nazionale van benne — középkori udvarában úgy éreztem magam a kis firenzei tórral övem, mintha nem is a Podestà, de legalább embere volnék. A szobrok gyűjteménye a nagy teremben lenyűgözött. Már itt kiderült javíthatatlanságom, hogy mindig más érdekelt, mint amit csináltam. Mikor festettem, a szobrokat néztem, most, hogy szobrász vagyok, a képeket. A köznapi életben is mindent másra használlok, mint amire való. Ezt a környezet nehezen tűri.

Elsőnek Donatello *Szent Györgye* előtt vertem gyökeret. Fiatal, pajzsos férfi, csaknem fiú; fülkeszobor, és minden látnivalót dűsan előrehozott a mestere: pompás, drapériás köpeny, keze a hatalmas pajzson, pátosz nélkül, a fiatalság feszültségével, szelíd arca rendíthetetlen erőt sugároz.

Amott megpillantom a két *Dávidot*. Verocchiót és Donatellót. Órákig néztem ezt a néhány remekművet. Akkor ajándék volt, olyan nyomorúságból kerültem a legnagyobb szépségek közé, hogy mindent föl akartam falni. Még nem tudtam hinni, hogy akkor jöhetek újra és újra, amikor akarok.

Donatello *Dávidja* mellett kötöttem ki. Kis alak. Erről is azt hittem addig, hogy életnagyságú. Hullámozó, síma, de erőteljesen formált, gyönyörű, egymásba kapcsolódó tagok, formák hajlanak, hullámszerűen fölfelé, szép arcát lefordítja, fején pásztorkalap van. Ez a ruházata. A hencegő óriás, a filiszteus pallosa a kezében van már, s ez az egyenes kapcsolja össze a lábánál heverő óriásnak remek, dús hajzatú, bozontos szakállas, iszonyú drámát idéző, lecsapott fejével. A gyermekien hajlékony fiúalak és a félelmetes óriás fej ellentétéből olyan drámai kép jött létre, amilyenre alig van példa.

Délután rajzolni kezdtem a szomszédomban levő téren a San Lorenzo-templomot a térrel, lézengő alakokkal és galambokkal. Tudtam, hogy a San Lorenzo-templomban vannak a Medici-síremlékek, Donatello szószékei, de vártam ezekkel. Inkább ámentem újra a bal partra, és a Carmine-templomban a Masaccio-fejeket kezdtem rajzolni.

Firenzében a Boboli-kert fölött az Arzenálból ágyúlövés dörrenése jelzi a delet, a mi Hunyadiak győzelmét valószínűbben idézve, mint nálunk, s csak utána zúdulnak neki a harangok olyan bongással, zengéssel, hogy a galambok ezrei kerengenek keresztül-kasul templomokon, tereken, égen, összevissza.

En ettől olyan éhes lettem, az ünnepélyes, déli szertartáshangoktól, hogy nem kellett valamit, ha úgy határoztam is, hogy elég lesz, ha este eszem. Bementem a Carmine közelében egy kis utcába, a pékboltba. Kiscipót vettem, s amint megfordulok, signora Fazzini mosolyog rám, s kedvesen üdvözl. Elkezd mondani valamit: per Lei, per signor pittore. Ragadt rám az olasz szó nagyon hamar. Ekkor már három napja csak azt hallottam. Mentünk ki a boltból, követem, kísérem a tér felé. Ott megértettem — a mutogatásaiból inkább —, hogy mégis adnak nekem valami helyiséget, csak nem tudták, hol keressenek. Vidáman nevetett, hogy itt köszálva mindjárt rám talált. Föl is vitt a félemeletre. Annál alacsonyabban ablak abban a negyedben utcára nemigen nyílt, a sok utcai háborúskodás miatt. A helyiség lomtár volt. Ablaka a Piazza del Carminére nyílt. Nagy hely: két alköv, magasan levő, négyzetes kis ablaknyílás a hátsó kertudvarra. Szédültem az örömtől. Rohanni akartam a holmimért. Nem. Nem. Hétfőn vagy kedden kész lesz, még szépen be kell rendezni. Nekem úgy is jó lett volna. Péntek volt. Még hétfőig várnai! Mégis hamar eltelt, mert vasárnap a Galleria degli Uffiziben és a Palazzo Pitti képtárában, a Galleria Palatinában töltöttem az egész napot. Este mentem be egy kis trattoriába valamit enni. Már elrendeztem a köszölet: egy nap egyszer valami meleget; megfigyeltem már, hogy a Dóm körül dolgozó kőfaragók, kőművesek mit esznek. Gondoltam, ha nekik az elég, nekem még kevesebb is elég lesz. Vagy zöldséglevest ettem — ez hatalmas táll volt minden jóval telerakva — vagy *pastasciuttát* — ez főtt tészta öntettel — vagy ittam egy quarto vörös bort, és megettem egy cipót. Este csak kenyeret ettem egy kis darab sajttal. A narancsot — ezt néha vettem — héjastul ettem, mert láttam a negyedben: úgy ették az olaszok is. Ez volt a terv, de nem teljesítettem, mert elég volt sokszor csak a cipó a quarto borral is. Így élve, néhány hónapig elég a pénzem.

Lakásom tudatában máris otthonosabban éreztem magam a városban. A szállodai légkör, még ha jó is a szálloda, mindig idegen, és átmeneti állapotot jelent. Ilyen tömegű élmény zuhatagát, nyomását állandó felsőfokon, a felső határban mozgó lelkesültséget sokáig nem bírtam volna ott. Hétfőn elkészöntem derék szállodásomtól, hálálkodva jószágukért. Ennyit már megtanultam a néhány nap alatt olaszul. A háziasszony, a signora bevezetett a berendezett, napokkal ezelőtt még lomtárba. Ámulva léptem be. Ki volt meszelve. Ilyen lehetett a XV. században is. A bútorzatot látva nemigen volt ott újabb holmi. A nagy ablakot kívülről hatalmas fatáblával, óriási faretesszel, kallantyúval belülről lehetett lezárni. Ez a Carmine-templomra nézett. Nagy szoba, fagerendás mennyezet, a közepén nagy boltív. A hátsó részben kovácsoltvas ágy, rajta vörös posztótakaró, mellette nagyon régi imaszámoly, fölötte a falon nem feszület, hanem egyszerű, régi fakereszt függött. A balra nyíló sötét alkóvban hatalmas, fiókos komód. Rajta több ágú, firenzei bronz olajmécses. A nagy helyiségben a fal mellett jó nagy asztal, fölötte falipolc gyertyatartóval. A bal oldali fal mellett háromlábú, feltámlás, íves, faközöld bárszónykárpittal befont szófa. Az ablaktól balra nyíló alkóvban — vászonfüggönnyel elválasztva — mosdóhelyiség, benne mosdótál. Az ablak mellett hatalmas firenzei cserépedény — papírmak, szemétnék. A padló vörösbarna cserép, a falak fehérek. Az egyik falon régi híres metszet vagy kőrajz; a nevezetes sienai téren zajló lóversenyt ábrázolta. Az asztal előtt szék.

Ha a lélek felsőfokú örömét szavakba akarja foglalni az ember, semmitmondó szuperlatívuszokat ír le. Ezt az egyszerű, szerzetesi luxust, eleganciát, a szegénységben rejlő előkelő atmoszférát csak így egyszerű leírással kell érzékeltetnem. Minden nagyon-nagyon egyszerű volt, de minden firenzei és régi. Nagyszabású. Jó volt ránézni, jó volt használni. Semmi fölösleges, semmi dekoráció. Nekem elég lett volna egy életre is. Most negyven év múlva tudtam tihanyi kis házunk padlásterét átalakítva megközelíteni azt az atmoszférát, az egyszerűségben rejlő gazdagságot, amelybe ott belekerültem, és amelyet egy életre szívtam magamba.

A signora kérdésemre — félénken tettem föl — kedvesen közölte: egy hónapra száz líra a bére. Ez akkor harminc pengőt jelentett, tehát felét sem

fizettem Firenzében ezért a szobáért, mint Pesten a Szív utcai kicsi, silány szobáért.

Az udvar-kerti ablak kis négyzetén át csak a madarakat hallottam, és tavaszkor a lombok zöldjét láttam. Hűvös volt, szokatlan. Fűtési lehetőség nem volt akkor egész Firenzében sem. Maguk a firenzeiek szép rézedényekben faszenet égettek a szobában, a boltban, az utcán az árusok is. Ez volt akkor a fűtés. Nem volt külön a palotákban sem, mert az óriás kandallókat fával nem győzhették volna. Az ember odatartotta gémberedett kezét a bográcsszerű, szépen domborított, díszített parazsas edény fölé, és jó volt.

En hidegben festettem. Első dolgom volt a festőállványom beállítása egy kis vászonnal. Korán keltem, amit a vésnökségben megszoktam, szerencsére egész életemre kihatóan. Nem úgy éltem, mint a festő- vagy szobrászművészek, hanem úgy, mint a mesteremberek. A laza, szeszélyes időbeosztású művészetet egyébként is csak a céhek megszűnte után, a szabadon, illetve magára hagyott művész idejében alakult ki, nem több mint száz éve, de a mesterek, akikkel találkoztam, egy sem volt bohém. Mindig a műhelyben láttam őket. Mind szeretett dolgozni.

A signora még közölte, hogy a felső emeleten — ahol ők is laktak — római diáklányok laknak; *per sapere*, hogy tudjam. Ártatlan figyelmeztetés; nem néztek ki belőlem valami duhaj legényt, mert hol a signora jött le reggel — én már akkor a festőállvány előtt álltam, kezemben a paletta —, vagy az unokahugát küldte le takarítani, aki pedig éppen illetet volna hozzám a tizenhét évével. Száz líráért ilyen helyen lakni Firenzében megérte a tisztességet. Az érintkezésbe olyan grácia, olyan firenzei finomság vegyült, ami lekötölezt minden vonatkozásban.

Az *il giovane pittore ungherese*-t hamarosan jól ismerte a környéken mindenki. Olyan fiatalon nem kerültek le oda festők, mert az akadémiai évek után, vagy mire ösztöndíjat kaptak, már jóval idősebbek lettek. Soványságom, sápadtságom még feltűnőbbé tett.

Az ajtómon hatalmas zár volt, hozzá óriási kulcs, de csak egy kulcs. Figyelmeztetett a signora, ne adj Isten bent felejtetni a kulcsot, hogy kívülről távozáskor becsapjam az ajtót; persze, én megtettem. Nagy népünnepély kerekedett a téren, mikor a hátsó kertudvarból egy tízméteres létrát kivonszolván nekitámasztottam a szerencsére nyitott táblájú ablaknak, és bemásztam. Nagy evviva il pittore! kiáltásokkal kísérték a Jákób-létrán vonulót. Ezután nagy, piros papírt kötöztem a kilincsre.

Reggel festeni kezdtem, tíz óra után már le a vázlatkönyvvél, eleinte be a Carminéba, a Masaccio-freskók elé. Ez az alkotás olyan, mint a kenyér és bor. Nem tudjuk, hogy milyen. Telített. A lélek hatja át teljességgel. Az *Adógaras* egyetlen alakkal adja elő, amit átbrázol. Ez a figura háttal áll kifelé, a Názáretivel szemben. A hatalom küldönce, aki nem is ellenszenvesen, szinte jóindulattal figyelmezteti a fiatal vándorló Mestert: Rabbi, adó is van a világon. Nemcsak betegek, esettek és jócselekedetek. Nyúlj a zsebedbe — s a Názáreti megadta a császárnak, ami a császáré, mert nem anarchiát, hanem rendet akart, Isten országát hirdette. — Pénz? Menj, Péter a tócsához, biztos van abban. Végy ki egyet, és add oda neki. A küldönc fejében magamhoz való hasonlatosságot fedeztem föl, noha csak negyed profilja látható; még a haja is hasonlít az enyémhez. A kép így lassan egészen a birtokomba került.

Következtek az Uffizi, a Pitti gyűjteményei, a Museo Archeologico etruszk, egyiptomi, görög-római gyűjteménye, a San Marco-kolostor celláiban a Beato Angelico freskói. Ezeket mind leírhatnám, de gyöngék a szavaim, hogy éreztessek e művek szépségeit. Hamarosan mindenütt rátaláltam először a legjelentősebb, legnagyobb művekre, aztán kiválogattam azokat, amelyeket a legjobban szeretek. Mert ez két dolog. Így is nagyon sokat dugtam szellemi tarisznyámba. Ilyen az Uffiziben Paolo Uccello csataképe, melyhez fogható ereje csak a kép testvérpárjának van, melyet a párizsi Louvre-ban őriznek, egy másik párját meg a londoni National Gallery-ben. Ezen a képen valóban csatognak, ropognak a rettentő súlyú dárdák, a lovak patái, a pajzsok döngenek, nehezen, iszonyú erővel emelik egy-

másnak — fölvertézve — öldöklő szerszámaikat. A kép barnáiból tüzesen villannak az égővörösek, sárgák.

A kép ellentétéként Botticelli *Juditját* találtam meg, a *Judit és Holofernes* kettős táblakép részét. Araszos kis kép, hatalmas keretben. Mindig azt hittem addig, hogy megközelíti az életnagyságot. Megkérdeztem a teremőrtől, hol van a nagy? Ez az — mondta. Lemértem. 22x28 cm a kép.

Azután a két portré: Federico da Montefeltre, a másik a felesége. Hátlapjukon tájképek: Piero della Francesca. Utána Leonardo: *Királyok imádása*. Hatalmas, négy négyzetméteres deszkára festett, elkezdett kép, de mindjárt tökéletesen befejezett is. A barna, átlátszó lazurfestéket olyan árnyalatosan, érzékenyen, anyagtalannul kezelte, hogy nem lehet már színesebb, legföljebb tarkább.

Akkor még a Ponte Vecchio fölötti folyosón az Uffiziből át lehetett menni az Arno túlsó oldalára a Pittibe. A kis folyosó a legutóbbi háborúban pusztult el. A képtár termeinek agyonaranyozott, zsúfolt freskói alatt, a pompázó, hivaikodó tombolásban hamarosan meglettem azokat a képeket, melyek feledtették, elhomályosították az aranyorgiát — mely némileg igazolja Savonarola átkát mindazok fejére, akik a szegények istápolása helyett ilyesmire költötték pénzüket. Szegény fejének az volt a baja, hogy ezt a pápával is közölte. Az egyik teremben, térben, festőállványon megpillantottam Giorgione *Koncertjét*. Újabban Tiziano művének tartják. Én Giorgione művének érzem, és meg is maradok emellett. A giorgionei gordonkahang, mély líra sugárzik ebből a képből. Tiziano festészetében nincs szomorúság. A szomorú szépséget Giorgione festette. Tiziano csaknem száz évig élt, és jól. Giorgionét korán elvitte a betegség, és nem élt jól. Ezt elárulják képei is. Ez a kép, a *Koncert* azok közé tartozik, amelyen már nem is festményt lát az ember. Mintha nem festve volna. Sem a színe, sem a levegője. Pedig nem naturalisztikus. A fiatal szerzetesféle muzsikusz keze, a visszaforduló szomorú szép arc olyan beszédesen, annyi mélységet idéz, hogy az ember úgy érzi, nemcsak a szavakban — a nagy költészetben —, de a képekben is megtaláljuk azt, amit csak érzünk, de nem vagyunk képesek kifejezni. Ezért találunk, ismerünk rá önmagunkra a remekművekben. Ez vezérelt engem már akkor is azokhoz a képekhez — zenében is ezekhez vonzódtam —, melyekben a magam érzésvilágával találkoztam. Ezek nem mindig a leghíresebb művek voltak. Nagyon sokszor egészen szerény, majdnem jelentéktelennek látszó dolgokban is megtaláltam azt, amit a művészettől elvárhat az ember.

A *Koncert* ellentéte a valóban Tiziano festette, fiatal angol férfit ábrázoló portré. A képen hatalmas, fekete ruhafoltból hűvös, szép arcú, szőkés, göndör hajú fiatalember tekint ránk. Remekmű.

De odébb Rembrandt *Önarcképe* is azt mondja: „Ez te is vagy”.

Mikor e drámai tartalmakkal telített, izzó gondolatokat keltő képek után megálltam Domenico Veneziano női profilképei előtt, másik világba kerültem. Tavaszi, nyári tájban sétálva érzi magát az ember úgy, mint e képek előtt. Az egyikben a szép rajzú profil, fehér arc, lila színű ruhában; a másik fej szőke, zöld a ruha, szürke az ég. (Eszembe jutott az én beállításom, a Vilma zöld blúzával.) Ezek a képek nem gordonkahangon, hanem hegedű-, fuvolahangon szólnak.

A telítettségem olyan fokú volt, hogy féltem: hirtelen kiűz innen valami. Imádkoztam. S nem üzött ki a gonosz. Már nem is tudtam, mióta élek ott. Talán csak napok voltak még, és én éveket éreztem, magam mögött.

Egy nap eszembe jutott, hogy — a signorával váltott reggeli néhány szón kívül — hetek óta nem beszéltem. Benéztem a Via dei Servi végében az Akadémiára. Gondoltam, estí rajzolásra bejárnék. De mikor a kis japán, akivel a szomszédban levő tejivóban ismerkedtem meg, elvitt, elment a kedvem. Gipszszobrokat rajzoltak. Gondoltam, akkor inkább rajzolom az utcai heverőket, akik a legjobb ingyen modellnek bizonyultak — órákig szunyókáltak a templomlépcsőkön —: koldusok, utcai zenészek, sok-sok ilyen lézengő szép figura; autók helyett akkor még ők voltak a tereken.

Megnéztem a Michelangelókat, majd átmentem a festék- és papírkereskedésbe. Egy feltűnően nyurga, nálam idősebb fiatalembert vettem észre, jött ki az Akadémiáról, az árkádok alól. Délben a latteriában, vagyis a tejivóban volt; a kis japántól megkérdeztem, ki az, Marino Marini festő. Akkor végzett az Akadémián. Tetszett nekem, mondtam is, ez biztosan tehetséges.

A kis japánnal úgy ismerkedtem meg, hogy egy este egy minden nélküli pastasciuttát eddegéltem, s látom, mosolyogva jó az asztalomhoz, egy ceruzarajzot elém téve, és kér, írjam alá a nevemet, nemzetiségemet. Csak néhány olasz szót tudott. A rajzon valóban magamra ismertem, csak vékony arcomban kicsit ferdébben ült a szemem. Idegen voltam rajta, de a rajz nagyon finom.

Lehetett már negyedik hete, hogy odajártam a latteriába. Még nedves, sokszor szemerklő esős, borús napok voltak. Ilyenkor vagy a San Marco celláiban nézegettem Fra Angelico képeit, vagy ha be lehetett menni, a Palazzo Medici-Riccardiban Benozzo Gozzoli szépséges freskóit bámultam. Utána a latteriába mentem enni valamit. Festőnövendékek jártak oda, nemzetközi társaság volt. Egyszer vállamra teszi kezét egy csontos arcú, fekete szemű, nálam idősebb festőforma.

— Maga nem magyar? — kérdé.

— Az vagyok.

Megölelt kedvesen.

— Pintér József — mutatkozott be. 19 után került ki. Még gyerek lehetett, mert akkor volt úgy harmincéves. Firenzében élt. Élt? Tengődött. Nőbolond volt, s így ha keresett is valamit, azokra költötte. Nemigen festett, mert a Buca Lapi és a Buca San Rufilo éjszakai mulatókban gyors rajzokat készített; ezeket a mulatózók megvették tőle. Nem nagy pénzért. Engem is elvitt egyszer-kétszer, noszogatótt, próbáljam meg. Nem próbáltam meg. Olyan rajzot én nem tudtam volna soha csinálni. Satírozott, jól hasonlító, üres, megszépített, kellemetlen rajzok voltak, mert az ilyen nem lehet más. Képtelen voltam még igazi jó rajzot is fölkinálni bárkinek is. Koldulásnak éreztem. Az önértetnek amennyi előnye van, annyi áldozattal jár. Sok mindenről kellett lemondanom ezért, pedig nem én szereztem, hanem velem született.

A Pintérral való találkozásból barátság nem lett, de jóban voltunk. Ő is érezte hogy nem azonosak útjaink, de időnként fölkiabált az ablakomba:

— *Venga, Venga!* (Gyere, gyere!)

Így egy borús délelőtt festettem a szobámban, s hallom kiáltani a nevemet. Kinézek az ablakon, hívom föl:

— Nem, nem.

A kezében ráz valami zacskót szélesen nevetve, hív, hogy én menjek le. Lent mutatja, végre kapott hazulról mákot darálva. Már régóta kívánt mákos tésztát, de az olaszok nem is ismerik. Mentünk a latteriába mákos tésztát enni. Két nagy adag pastát, vagyis főtt tésztát ként, csak vajjal, és az útközben vett porcukrot egy tányéron kezdte kevergetni a mákkal. Majd a tányérjainkban szépen fénylő, gözölő, vajas makarónira nagy halommal rászórt. A szomszéd asztaloktól mind oda sereglettek.

— *Che fa, Pinter?* (Mit csinálsz, Pinter?)

Fölényes mosollyal fölszúrt egy jó adagot a villájára, odanyújtotta az egyiknek a szája elé:

— *Per gustare.* (Kóstold meg.)

Az olasz óvatosan, az ajka szélével lehúzott egy keveset, forgatta-forgatta, le is nyelte, de nem volt elragadtatva tőle. Annál inkább mi. Nekem is ízlett, nemcsak a folytonos éhségem miatt, hanem mégis hazai étel volt, s ez eszembe juttatta az otthoni dolgokat. Az óriási élménysorozat, amit átéltem, az a sok minden, amit láttam, és soha egészen meg nem ismerhetek, elhomályosította az otthoni dolgokat. Az otthon, az Akadémia már távolivá vált, nem volt már bennem sérelem, de vágy sem: itt egész nap, hetek óta, Donatellóval, Fra Angelicóval szívtam egy levegőt.

A Michelangelo-ház akkor még elhanyagolt állapotban volt; most a Galleria Buonarrotti van benne. A Santa Croce-templom körüli utcákban rajzolgattam, mikor megpillantok egy táblát. Kis, jelentéktelen fölirat volt. Casa Michelangelo Buonarrotti. Benyitottam. Talán nem dobnak ki. Nem, mert múzeum volt. Borzongva jártam szobáiban. A sötét, aránylag kis helyiségekben egy-két műve — az is fiatalkori — és néhány rajz.

Donatello műhelyére is hasonlóképpen találtam rá. Baedekerem nem volt soha. Rábíztam mindent az ösztönökre. Meg is találtam mindent ugyannyira, hogy harminc év múlva sem találtam jobbakat.

Teltek a hetek. A San Lorenzo-templomban, a Medici-sírok előtt mindig megindult tisztelet fogott el: Michelangelo számomra megközelíthetetlen volt, és talán az is marad. Hiszen csak mosolyogni valók azok a dolgok, melyeket Michelangelo nyomdokain próbáltak létrehozni.

A templomban ödöngve megpillantok a bal oldalon egy ajtónyílást. Bemenve látom, hogy ez a régi sekrestye. A bejáratától jobbra eső, hatalmas miseruhaszokrénny tetején megpillantottam egy szobrot. Odamegyek. Alig akartam hinni a szememnek: Donatello *San Lorenzo*ja volt. Ott, úgy rátéve a szokrénnyre, ahogy ötszáz éve odatették. Fiatal, tizenhat-tizenhét éves reneszánsz ifjú portréja. Terrakottából van. Fejtartásából, remekül mintázott, csigás, homlokába hulló hajából, büszke öztekintetéből, az egész szoborból magától értetődő szépség és erő áradt, ami majdnem minden Donatello-szobor sajátja; ez az a donatelloi szellem, ami által észrevétlenül válik a legnagyobb szobrásszá.

Így állt össze bennem ott Firenzében Firenze szellemének lényege. Festészet, szobrászat egy dolog. A Ghiberti-kapuk aranyozott képdomborművei domború képek. A festmények meg festett szobrok. Az építész Brunelleschi fából faragott *Feszülete* valóban vetekszik Donatelloéval, Leonardo nem egy szobra a szobrásokéval, s Michelangelo festményei között van egy, mely a legnagyobb festmény, amit valaha festettek. Nem cédulák határozták meg, hogy mi micsoda, hanem a művek. De hogy milyen föltétele volt egy-egy mű létrejöttének, annak jó példáját látni a Bargellóban levő kapumodelleken, melyeket a Battistero di San Giovanni bronzkapujának tervezésére kiírt pályázaton mutattak be. Egy-egy reliefképet eredeti nagyságban terrakottából, aranyozva kellett bemutatni. A két művet nézve az első gondolat: nem volt könnyű eldönteni, hogy a megbízást Pisano kapja-e vagy Ghiberti.

A Dómban nagyon szerettem járkálni. Így írom le, járkálni, mert akkora belső tere van, hogy a kupola alatt az ember szinte az eget érzi maga fölött. A hátsó kis oltár sárgás fényében Michelangelo *Pietája* áll. Amint nézegettem, fokozatosan bontakozott ki előttem ennek a teljesen rendhagyó óriásnak az ereje. Ezen a *Pietán* ahány alak, annyiféle lépték. Mária sokkal nagyobb asszonyalak, mint balra Magdolna. A Jézus-alak mindegyiküknél nagyobb, a csuklyás Arimateai József — a művész önarcképe — óriás méreteken magasodik az egész csoport fölé. Csak többszöri szemlélgetés után vettem észre, hogy Krisztusnak csak egy lába van. A második láb beillesztéséhez a lyuk be van ugyan már fúrva, de nem került rá sor. Nem is szükséges. Nem veszi észre senki. Nekem is alig akarták elhinni, mikor mondtam.

Így teltek a hetek, és a februári reggelek rózsaszínje, a naplementék zöld ege ragyogott már. Elindultam a falakon kívüli Firenzét megismerni. Az első utam a San Miniato-dombra vezetett; onnan nézve a város aranyfényű. Azután Fiesole. Az etruszk fészek és az ősi romok fölött a ferencesek kolostora. De nem Firenze történetét írom, hanem az én napjaimat. Mit, miért, hogyan csináltam.

A képeimet egymás után festettem, és a környezet erősen a Gulácsy-hatás felé terelt. Egy este úgy éreztem, ebből ki kell törnöm. Már március volt, a karnevál-fölvonulások három napján is túl voltunk jól. Összeszedtem azokat a képeket, melyeken Gulácsyt éreztem. Összegöngyöltem, hónom alá csaptam őket, és kimentem

a Ponte Vecchióra, s annak délnyugati kilátóján az egészet bedobtam a vízbe. Lehet, hogy a sok élmény, nem kevésbé a sok éhezés megromította már idegeimet, mert a képek megmaradt része még évtizedek múlva sem igazolta ezt a tetteimet. De hát én a rádiózás jegyében indultam. Ez nagy rádiózás volt. Másnap kimentem az utcára festeni. Ott ez megszokott jelenség volt. Angolok, festők, festőnők tucatjával festették a látványos részeket. Én az Alighieri pék házát festettem, a Piazza Carminét, de azon vettem észre magam, hogy amit természet után festek, az is erősen hangulativá válik. Ugyanúgy, mint ahogy a modell utáni rajzolásban és festésben sem tudtam pontos természet tanulmányt készíteni.

Eddig a januári-februári Firenze ege, levegője nem volt más, mint a hazai. De a március olyan egeket hozott, hogy megértettem, miért van a kora reneszánsz és reneszánsz képeknek olyan csodálatos üde egük. Soha sehol nem láttam ehhez fogható szép egeket. A Ponte Vecchio kilátónyílásába naponta elmentem, hogy ezt a fájdalmas, szívszorító szépséget újra és újra magamba szívjam.

A kedvenceim már megvoltak végérvényesen, gyakran meglátogattam őket. Az egyik legkedvesebb a Palazzo Vecchio homályos, dús, loggiás udvarában a kút kis figurája, a hetven centiméteres puttogyerek, Verrocchio mester műve. Ismét egy rendhagyó jelenség. Nem ide szánták. Eredetileg kertfigurának, vízköpőnek készült, de ide helyezték, a komor kőpalota homályos udvarába, különféle eredetű kávékból, medencékből, oszlopdarabokból összeépített építmény tetejére. A magasból érkező fény alig világítja meg. S ez a visongó kölyök — a hóna alatt vizet köpő hal — édes életet, a toszkán kertek minden varázsát behozta a zárt, komor falak közé.

Toszkán kertek. A kora tavasz kihajtott a városon kívül. A kertek, kastélyok és villák szépségéről kötetet kellene írni. A népvándorlás századaiban minden elpusztult, ami műveltség, szépség volt, de itt a maradványaiból olyan kerteket, antik világot idéző kő- és növényi szépségeket építettek újjá, hogy ez Európa legszebb tettei közé sorolható. A szép hajlatú dombok oldalai ezüstösek az olajligetektől, legtöbbjét teraszos kőfalak tagolják. Amott a szőlődomboknak alacsony kőfalakkal telerajzolt oldalai, s legtöbb helyen a fekete ciprusligetek úgy övezik a kastélyt, hogy csak egy-egy kápolna harangtornya látszik ki. Ami föltűnt, a táj nagy csöndje. Nincs madárdal. Érthetetlen, de az olaszok megették, és megeszik ma is a madarat. Csak Assisiben, a várostól nyolc kilométerre levő Carceri-erdőben hallottunk madárdalt. Ott az öreg, megvasalt fa közelében, ahol a Szent prédikált nekik. A vadőr, nem a kegyelet védi őket. Csak a távoli vagy közeli, gyakori harangbongás vagy csengő, könnyű harangozás a táj zenéje, hangja. Vasárnaponként beültem egy-egy külvárosi, kedves, szőlőlugasos trattoriába, ahol gyakran kórusban énekeltek a mesteremberek. Ezek majdnem mindig engem is kínálgattak borral a hatalmas butykosokból.

A pénzem már fogytán volt, de a népkonyhában mégiscsak egyszer ebédeltem, a Lungarnóval párhuzamos szűk utcában. Az ételre nem emlékszem amit egy liráért adtak, az alakokra igen, s egy rajzom ma is őrzi. Volt ott lezüllött muzsikus, színész, jobb napokat látott prostituált, öreg, fiatal. Aztán a szegénységtől fölismerhetetlen emberek. Intelligens arcú férfi, piszkos csavargók, purgatóriumi alakok; a furcsa sereget a magasból jövő gyér fény még irreálisabbá tette. Az óriási, hosszú deszkaasztalokhoz a bádogtányérok láncsal voltak odaerősítve. A láncok egész ebédidő alatt zörögtek. Megettem valahogy, amit adtak, de ezt a lánccsörgést nem kívántam még egyszer hallani. Ezek és a munkavállalás akkori nagyon szigorú tilalma rést nyitottak bennem arra a gondolatra, nem marad más hátra, mint a mulatóbeli gyorsrajzolás — amire elsősorban lelkiileg éreztem magam alkalmatlannak. Mert még akkor is, ha Pintér elhívott az asztalához, rühelletttem, hogy a mulatózó gazdagok engem is ilyen Stein-nek néznek. Festékem, vásznaim erősen fogytak. Papírom volt, mert mindig szereztem finom papírokat.

Egyszer bementem a Piazza della Signoria közelében egy papírkereskedésbe. Mennyezetig érő polcokkal volt tele, és nagyon szép papírok lapultak a polcon. A kisasszonytól engedélyt kértem, hogy nézegetve válasszak. Kiválasztottam egy kedvemre valót, ami négyféle vágva épp megfelelt az akkori kedvelt méretemnek.

— *Quanta costa?* (Mennyibe kerül?) — kérdeztem.

— *Cinque lire* (Öt lira) — mondta, lágy, firenzei s-sel ejtve a cs-t. Mondom, ez nekem egy kicsit sok. Szegény festő vagyok. Erre olyan fej- és arcmozdulattal, a kezével nyomósítva, mintha azt mondta volna: Nem szegény vagy, hanem szamárra. Rám kiáltott:

— Per kiló!

Ilyen örömök értek szegénységemben. Sokszor gondoltam arra, hogy a jó módú Rippl-Rónai miért rajzol krajcáros irkapapírra. Ha valaki gazdag, ennyire zsugori? Sajnos, a legszebb rajzai így mennék tönkre.

Természetem — s ezt az utóbbi két év és a firenzei hónapok véglegesen megértelték bennem —, hogy mindig a nehezebbet választom. Az önértetes nélkülözést inkább, mint a könnyebb, de megalázó kérést, alkalmazkodást. Nem bánom meg.

A mohóság, mellyel mindent magamba akartam szívni és olvasztani, kimerített. Ami addig nem fordult elő, én is üldögelni kezdtem a Ponte Vecchio árkádos nyílásának mellvédjén, délelőtt a tavaszi napsütésben, délután pedig a nyugati, árkád nélküli mellvéden, a Cellini-szobor alatt. Megérintett a semmittevés gazdagsága. Csak nézni, nézni a palotákat, az eget, az embereket, akik furcsa módon sietnek, egymásba kapaszkodva bemennek a boltokba, egyikből a másikba, zajonganak, valami célért mindig sietnek — mert van pénzük. Nagy élvezettel műveltem ezt a szemlélődést. De azt is észrevettem, hogy nem nyúlok olyan gyorsan ceruzámért, mint addig. Bevallottam magamnak: elfáradtam. Hazamegyek. Beíratkozom a főiskolára, habár ez már nem jelentette nekem azt, amit egy évvel ezelőtt. Hogy mikor megyek, még nem döntöttem el, de ezután már a modern festők megismerésével foglalkoztam.

Szép kiállításokon és a múzeumban is sok jó anyaggal találkoztam. A novecentisták — magyar értelemben XX. századiak — kerültek elélem: Carlo Ubaldo Oppi, Giorgio de Chirico, Giorgio Morandi, Marino Marini, Arturo Martini, Mario Sironi, egész sora a jó festőknek és szobrászoknak. A futuristákat nem szerettem, nevükkel ellentétben nagyon avultak voltak. A picassói kubizmus átvevőit sem. Picasso 1917-ben éppen Olaszországban vált meg tőle, és lett átmenetileg klasszicizálónak. Azok meg a huszas években kezdték utánozni, és tíz év múlva még voltak — sőt még ma is vannak —, akik Picasso uraság levetett ruháiban járkáltak és járkálnak.

Rábukkantam akkor Chirico mellett egy festőre, azt szerettem a legjobban. Szerény tárgyú, kis képeket festett, de olyan telítettek voltak, melyekhez foghatót egyik modern képen sem éreztem. Giorgio Morandi volt a neve. Negyven év múlva a velencei biennálén, amikor én állítottam ki a magyar pavilonban, Morandi az olasz pavilonban már posztumusz életművel szerepelt. Az egész biennálé legnagyobb értéke volt. Amint Masaccio esetében, úgy a moderneket illetően sem tévedett a fiatal firenzei festő. Elszorult lélekkel járkáltam a városban, városon kívül, és becsempésztem agyamba a gondolatot, hogy úgyis visszatérek ide. Vissza is mentem.

A háziasszonyom könnyezett, mikor elbúcsúztam. Neki is mondtam — hisz akkor már egészen jól beszéltem olaszul —, jövök vissza. Kedveltek, szerettek, hiszen észrevétlenül éltem. Soha egyetlen kifogásuk nem volt, nem is lehetett ellenem. Csak egyszer korholt, mikor észrevette, hogy magam mosom ingeimet. Rám parancsolt, hogy ezután tegyem félre a szennyes ingeket. Kötetnyit írhatnak a hétköznapi kedves eseményeiről, de ez az írás mást nem szolgálhat, mint hogy föltárja rendhagyó életpályám útját. Bizonyosan több szórakoztató, izgalmasabb esemény marad így ki belőle, mint amennyi belekerül.

Pintérral egyik éjjel elmentem a Piazza della Signorián ácsorgó fiákeresekhez. Pintér segítségével eladtam nekik a télikabátomat. Ez hosszabbított valamit, és Velencében három napot tölthettem. Az elszakadás Firenzétől nehezebb volt, mint gondoltam. Velencében már nem néztem meg még a Galleria dell'Accademia gyűjteményét sem. Nem volt már fölvevő erőm. Mikor Magyarországra értem, úgy éreztem, hogy tíz évvel lettem öregebb.

GYEREKKOR, FALUSI MITOLÓGIÁK

ÖNÉLETRAJZI RÉSZLET

Irtta MÉCS LÁSZLÓ

Az iskolában a nagyobb gyerekek feleleteire is figyeltem, főképpen a Réday Máriaéra. A bíró lánya volt, ő volt a legjobb tanuló. A VI. osztályba járt, jól fejlett, halvány arcú, dióbarna szemű és hajú lány volt, nem volt pirosposzsgás, mint a többiek. Nagy homloka világított. Ha édesapám felszólította, két karját mereven kinyújtotta a pad túlsó szélére úgy, hogy az előtte ülőnek a vállához értek ujjai és ilyen tartásban mondta el egyfolytában a leckét. Két ilyen lecke felmondására emlékszem. Az egyik az alkotmánytanból való volt és így kezdődött: „A falunk Sáros megye legdélibb pontján fekszik a Hernád mellett, a Lemesi járásban, melynek székhelye Lemes” stb. A történelemből egyszer így kezdett felelni: „Az avarok és a szlávok”. Így, mire én felsőbb osztályokba kerültem, már sok mindenről fogalmam volt, főképp a Réday Mária feleleteiből, aki nagyon tetszett nekem. Nem hiszem, hogy ennek a tetszésnek köze lett volna a szexualitáshoz vagy az erotikához. Annyi igaz, hogy nemcsak a nagytermészet jelenségeit figyeltem szokatlan kedvteléssel, de az emberek arcát is. Persze esztétikai fogalmaimat még nem „köszörültem” sem könyvekben, se másutt. Például akkoriban azt hittem, hogy édesapám kurta szempillája a legszebb a világon s annyira utánozni akartam, hogy a tükörben az én hosszú, szőke szempilláimat kisollóval kurtítottam meg egy ízben, amiért össze is szidott édesanyám.

A tapolcsányi gyerekek nem mentek haza. Tarisznyából ebédelték: ez az ebéd bizony nagyon szegényes volt. Karéj kenyér, néha megvajazva, de a legtöbb gyerekeknek csak sárgarépát kellett ennie a kenyérhez. Legfeljebb egy-két almát hozott némelyik. Télen meg szénában szotykosított vadkörtét és somot. Néha engem is megkínáltak ezekből, s akkor szoktam rá a nyers sárgarépára. Ma is szívesen megeszem.

Illemhelye nem volt az iskolának; nem emlékszem rá, hogy más ilyen iskolákban, a közeli és távoli felekezeti iskolákban láttam volna ilyesmit. Tízperckor a gyerekek szétfutottak a közeli sövényekhez, trágyadombokhoz, csűrökhöz. A kántortanító illemhelye is nagyon kezdetlegesen volt megszerkesztve. Nagy esőzések után a hidlás-deszkák úsztak, mint a tutaj s édesapámmal együtt két vödörrel hordtuk belőle a trágyadombra a gyanús esővizet. Sokszor gondoltam erre a „munkámra” a börtönben, mikor országos könny-esők után „küblit” s a börtön kórházban W.C.-t kellett pucolnom. Igen, semmi sem új a Nap alatt, s a paradicsomi átok engem is eljegyzett mindennel, ami a Paradicsom-kerten kívül történik.

A malomárok jobb partját Rónaságnak hívták. Amolyan miniatűr Alföldnek. Nekünk is volt itt két kis parcellánk. Itt és a baloldali vízközön napraforgót is lehetett látni. Itt természetették a zöldségféléket. Céklát, krumplit, káposztát, petrezselymet, sárgarépát, tököt, kevés kukoricát. A zöldségféle sok-sok gyomlálást, kapálást igényelt. Az asszonyok egész nap hajtongtak, négykézláb gyomláltak, néha elnyújtott régi énekeket daloltak, dúdolgattak halkán. A dudvát, gyomot nem hagyták ott, de nagy füvelőkben, melyeket „zajdá”-nak neveztek, hátukon hordták haza, estefelé: a Hrubecse patakba beöntötték egy-egy elgátolt helyen, kimosták a gazból a sarat, port, agyagot. — aztán megint háton vitték udvarukba. Főképpen fejéshez kellett ez, de löktek belőle a falun át rőfögve, visongatva hazarohanó disznóknak is, amelyek reggeltől kint voltak a falusi kondás felügyelete alatt a sertéslegelőn. Löktek belőle a libáknak, kacsáknak is. A tyúkok meg lopkodtak innen is, onnan is.

Azért ezen a Rónaságon is legeltettem teheneket, mikor felszabadultak a földek a betakarítás után, persze itt sok más gyerekekkel is összejöttem, főképp vasárnapi iskolásokkal. Krumpli után turkáltunk a letarolt krumpli-földeken. Nagy tüzet rakunk krumpliszárból, sokféle gomolygott a keserű füst, míg máglya támadt; a lángnál nyáron tallózott tengericsöveket süttöttünk nyáron s a hamuban krumplit.

A közös tehenlegeltetésekkel kapcsolatban külön kell írnom arról, milyen közel éltünk mi még akkor az Anyaföld meztelen testéhez, nemcsak azért, mert meztelen lábbal jártunk rajta, hanem azért is, mert még nem volt elvágva az ősi köldökszínór, amely odakötött a Föld titokzatos anyaméhéhez, mely minden elképzelhető életet táplál a világteremtés káosza óta. Ez a köldökszínór megvolt minden népnél, mítosz-termő korszakában, akár korábban jött ki ebből a korszakból, akár később. Vannak „vad”, primitív népek ma is, melyek még mindig ebben a mítosz-termő korszakban élnek a Salamon-szigetek, Új Guinea, Bali, a Felső-Amazon vidékein, ahol a civilizáció még nem vágta el ezt a köldökszínórt.

En ezt a mítosz-termő korszakot átéltem szülőfalumban. Most is, mikor a többi mezitlábosokkal tüzet akartunk rakni a harmatos, nyirkos vagy eső-áztatta rőzséből, avarból, krumpliszárból, kukoricaszárból s nem akart égni, körültáncoltuk s gúnyoltuk a meggyújtott, de csak épp sercegő kupacot:

Koldus tűz, koldus tűz,
füst és bűz, füst és bűz!

Ezt százszor is elmondtuk, míg a rőzserakás elszégyellte magát s végül is lánggal kezdett égni.

Ha gyikot vettünk észre a bokrok szélén, akkor ezt énekeltük a vad népek kezdetleges ismételtetésének ritmusával:

Gyikocska, úrnőcske,
ha kígyó jön, óvj tőle,
s én megóvlak tégedet.
ha rossz ember fenyeget.

Ha valamink elveszett, egy bicska, egy inggomb, stb. kórusban mondtuk:
Sátán, holmink visszaadd,
Mert kitépem szarvadat!

Ha Katica-bogárra találtunk, tenyerünkre tettük s ezt a rigmust mondtuk:
Napocska, Napocska.
Hova vezetsz? Föl? Le?
Vagy mennyekbe? Vagy pokolba?
Vagy fekete földbe?

A hétpettyes böde meg ment a napfényben a legmagasabban kiálló ujjunkra, szétnyitotta szárnyát s elrepült. Ha közel szállt le a földre, egy árny suhant le játékos gyermekarcunkon.

En akkor még nem ismertem a Kalevalát, de most, hogy ezeket a ráolvasásokat felidéztem emlékemben, nem tudtam megállni, hogy rá ne gondoljak Vejnemőjnen Lemminkejnen és más hősök ráolvasásaira; amit ezek nagy eposzi méretekben csináltak ősprimitív naivitással, mi is ezt csináltuk, hihetetlenül miniatűr méretekben ugyan, de ugyanazt.

A babonás összefüggések mitológiájában éltünk. Például tudtuk azt, hogy vannak helyek a sűrűbozótú sötét völgyekben, ahol a kövek összekoccannak, mihelyt sötétedik; okát is tudtuk: valakit megöltek ott régen. Tudtuk, hogy a vasúti vashídon, a Malyeken, amely híd alatt fürödni szoktunk, holdas éjjeleken ugatni, kísérteni jár Ámor. Ámor az erdőőr, Mészáros kutyája volt, s a vashídon, nem messze a pillértől, amely mellett fürödtünk, elvágta a gyorsvonat; vére lecsurgott a Hernádba, az egyik gyerek fejére is jutott belőle. Akkor kacagtunk rajta, de otthon az anya egy hétig minden nap szappannal mosta a fejét, nehogy valami szerencsétlenség érje. Később mindenki

borzongott, ha Ámorra gondolt, különösen mióta Csaroch bácsi éjjel jött haza valahonnan a hídon át, s a Hold fényében ott látta Amort a hídon véresen vonítva.

Tudtuk, hogy a plébános (és minden pap), ha kezében a szentséget rejtő monstranciával kifordul a nép felé s intonálja a Tantumergót, az oltáriszentséget rejtő üvegen át látja, ki a boszorkány a vénasszonyok közül. Erről persze egy pap se beszél senkinek, mert szétszaggatnák a boszorkányok.

Mi gyerekek is sejtettük pár öregasszonyról, hogy boszorkány. A Viparina nevű kiscgazda feleségéről például egész biztosan tudtuk. Zavaros nézésű öregasszony volt; senkinek se nézett a szemébe soha. Egy tehene volt csak, de temérdek vaja a pincéjében: ezt a vajat mind tehenganéjából varázsolta elő; Kassán egy vevője egyszer majd megverte, mert a tőle megvett vaj a serpenyőben sütés közben téhenlepénnyé változott. A mi istállónkban egyszer éppen ellett a Kontessza nevű tehén: én is ott ólalkodtam; valaki berohant, hogy Viparináné az istálló egyetlen szalmával betömött ablakánál föl-alá somfordál és szalmaszálakat huzigál ki az ablakból, hogy elvigye az ellő tehén tejét. Nosza, a tehenész fiú hátrarohant egy bottal az ablakhoz s nagy lármát csapva elkergette, én is segítettem kergetni.

Mi, gyerekek tudtuk, hogy éjjel nem tanácsos a temetőn végigmenni. Míg én Hernádszenistvánban éltem vagy vakációztam, soha senkiről se hallottam, hogy éjjel ott mert volna járni. Satanas, a harangozó, rendes nevén Koleszár kivétel volt. Viharra való harangozás céljából, a legsötétebb éjjel, mikor valósággal istenkísértés volt a házból kimozdulni, ő átment a temetőn, fölment a toronyba s a huzatos, spaletta nélküli ablakok között harangozott. Egy vasárnap éjjel egy bepálinkázott legény, Jánosik nevű, fogadott egy liter pálinkában a többi legénnyel, hogy azonnal fölmegy a temetőbe, a legújabb sír fakeresztjét kihúzza és visszaszúrja a helyére. Úgy is volt, a többiek követték, de csak messziről. Egyszerre csak nagy ordítást hallottak és leszaladtak a faluba. Reggel Satanas találta meg holtan. Okos emberek úgy magyarázták a dolgot, hogy mikor visszaszúrta a fakeresztet, a sötétben lehajolva, a kereszt alá került a munkaköténye; mikor felegyenesedett, úgy érezte, hogy a halott fogja a ruháját és szörnyethalt ijedtében. Igen, okos emberek így próbálták megmagyarázni, de a falu csupa borzongás lett hetekig. Mindenki erről beszélt.

Téli holdas éjszakákon kutyaugatás verte föl a falu csendjét. Mi, gyerekek tudtuk, hogy éjfélkor indulnak portyázásra nemcsak a temető kísértetei, de a boszorkányok is. A kutyák látják, szagolják is őket, s félelmükben rohagnak az utakon, vagy üvöltenek a Holdra.

Mi, gyerekek tudtuk, hogy minden varangybékában egy-egy boszorkány rejtőzik. De hogy a felnőttek is tudták, mutatja a következő eset, mely előző évben történt a Hrabina nevezetű partos falurészen. Egy Hrabinszky nevű „metlár”, vagyis nyírfa-seprő készítő, kiment kicsi istállójába a kisborjút megnézni, mert nemrégén ellett meg a tehene. Észrevette, hogy egy nagy varangyosbéka mászott elő a vályú alól, míg a tehén nyalogatta az újszülöttet. „No itt vagy, boszorkány, hogy megrontsád a tejet” — ordította. Azzal fogott egy vasvillát, majdnem ronggyá zúzta a varangyot, aztán kilökte a vasvillával a trágyadombra. Véletlenül az történt, hogy ugyanabban az időpontban egy öregasszony, Zahmenszky kiscgazda édesanyja a padlásra igyekezett a meredekre állított létrán, rosszul fogódzott, s mikor a tetejére ért, lezuhant. Minden testrészét összezúzta, sőt nyelve sem működött, mert majdnem kettéharapta, mikor estében kiabált. A dolognak híre ment, de úgy, hogy Hrabinszky agyonvert egy varangyot s az nem volt más, mint az öreg Zahmenszkykné. Nagy ellenségeskedések kezdődtek a két szomszéd között, de a pletyka tovább terjedt, egyre misztikusabb motívumokkal bővülve.

Zárójelben megjegyzem, hogy húsz év múlva hasonló eset történt színmagyar vidéken, mikor Nagykaposon voltam plébános. Sutka ügyvéd barátom panaszkodott tréfásan, hogy egy rágalmazási pert nem tudott felvenni, mert az öregasszony, Veres János mokcsakenézi lakos anyósa, az esés következtében elvesztette beszélőképességét s az ő nevében a vő nem perelhette rágalmazásért a szomszédot, hogy „bika kípiiben” agyonverte a Veres anyósát s ezt széltében-hosszában terjesztette.

Ezeket a dolgokat le kellett írnom, mert tudatuk beivódott gyengéden reagáló idegzetembe, testembe-lelkembe, titokzatos félelmek gyötörték egész ifjúságomban, majdnem kassai tanárkoromig, s ezek a motívumok sok versembe is belekerültek később.

A LEGENDÁRIUM LEGENDÁJA

Írta DÉNES GIZELLA

Maurus püspök magas, barna írópolca előtt álldogált. Kezében penna, arcán mély tünődés és csaknem gyermekes mosolygás. A vastag, habarcsos mésszel vakolt falak között lágy, tempomian áhítatos csöndesség. A gerendák között, a boltívek fölött egerek vidám cincogása és futása rezzent. De lenn, kívül a falakon, a palota térségében, a két toronnyal magasló Bazilika előtt lüktető emberi zsvaj: duhaj kiáltások, gondtalan nevetések, szekerek zörgése, lovak patkóinak éles csattanása.

Kora délelőtt volt, valamivel a reggeli után. Káplánja, papjai az írószobában forgatják a hárttyákat s váltják a pennát. Künn az ablakok előtt magasló fák ágai deresen, köd és dér kéklő fátyolában dideregtek. Ilyentájt, rideg-hideg decemberi időben nem következnek a püspöki városba magányos mezei papjai s ügyes-bajos hívei. Tél ez immár, igazi gondolkodás, elmélkedés és végső számítás ideje.

— Most! — gondolta. — Most talán irgalmas lesz hozzám az Úr s megengedi nekem, hogy...

Fölemelte írópolca lapját. A fiókból finom hárttyalapokat terített maga elé s a rárótt sűrű, helyenként áthúzott szavak fölé írt sorokba temetkezett. Hol olvasta, hol éneklősen mondta. Máskor bele írt, újból áthúzott s közben némi boldog melegség járta át. Időnként kiröppent tekintete a Bazilika szegletes terére s a rajta zsongó külső világra. De csak nézett mindent és nem látta még a tornyokat sem, amelyeket annyira szeretett. A külső vonalak nemcsak a ködben, a zúzmárás, deres decemberi télben mosódtak össze, de lelke forróságától is. Ó, milyen jó, hogy most nem kell beszélnie senkivel és nem kell magyaráznia; a főpásztor most boldog a magányban, ahol csak a maga gondolataival, láthatatlan lelkének titkaival töltökezik. És milyen jó az is, hogy a mély ablakvágások, a sárgás pergamennel, körülragasztott, kissé vaksi ónos ablakok eltakarják szállását, és csaknem éjszakai csöndességbe húzódva hajolhat polca fölé... Időnként, ahogy pennájának finom hegye végigcirókálta a hárttyák habos lapjait, s a penna sercenését is hallotta, alázatosan mosolygott s a magosságba nézett, mintha élő valakit látott volna.

— Tu autem Domine: miserere nobis! — sóhajtott nagy bizakodással s egy pillanatig még az ajtóvágásra boruló mozdulatlan függönykárpitokat nézte. — Könyörülj rajtam, én Uram, Istenem!

Akkor mélyen belekavart a sűrű, kékesszürke bodzalébe és írni kezdett. Úgy hajolt a polc fölé, mintha mély vizek aljára kívánt volna tekinteni. Válla megmehullámozott, feje meghajolt. Kicsit éneklősen, akár a zsolozsmák lectióit, mormolta maga elé, amit a hártára rovatgatott. „EGO QUIDEM MAURUS: Isten kegyelméből püspök.”

Hirtelen meglebbentek a súlyos függönykárpitok és éles hideg nyomult a celányi szobába. Maurus csaknem fájdalmasan megrezzent, és a papírlapokra tarkarta széles tenyerét. Homloka beráncosodott. Mély-mély sóhajtással nézett körül: mint aki titkos távolból érkezik. Dénes papot látta, kedves káplánját sűrű hajával s nyugtalan, untalan száguldásra lendülő karcsú alakjával.

— Fiam, fiam! — mondta csatlakozottan dűnyögve, öregesen. — Annyi minden fordul, változik körülöttünk az időben, de te Dénes káplán csak maradsz, aki voltál: érkezel, amikor nem várnak s távozol, amikor tartanak, akár a szél. Ám legyen meg veled és általad is Isten akarata!

A „káplán” immár erősen ezüstös haja tövéig elveresedett. Kissé szegyenkezve kapaszkodott a vasszürke posztófüggönyökbe, s bár lénye komoly férfi időre mutatott, szemében ifjú könnyűség és kedv mutatkozott.

— Nem mondta Püspök atyám, hogy magában kíván elmélkedni és munkálkodni.

Maurus gondosan megrázta a tollat, s míg felszáradt belőle a bodzalé sűrű kék festéke, letette a hártyalapok mellé. Szeme meghúvósodva, csaknem feddően csillant.

— Nem kívántam, fiam! Mert én semmit sem kívánok, semmit sem cselekszem magam szántára, csak amit a szükség rám parancsol. Ám bevallom gyöngeségemet, azért én is szerettem volna valamit cselekedni így magamban. De nemcsak magamnak, Dénes káplánom, hanem...

A káplán még mindig a függönykárpit előtt állt akár őrködő katona. A püspök meleg mosollyal feléje intett.

— Csak a kard hiányzik a kezedből, holott pap lennél és kereszt illik hozzád... Mondd hát, miért érkezel ilyen váratlanul és szelesen?

— Nem magamért — hadart a káplán —, nem magam szántára...

A püspök ráintett.

— Te sem, fiam! Tudom, te sem a magad szándékát, magad akaratát teljesíted. Ne félj, hanem mondd, amiért jöttél!

Dénes káplán elmozdult a függönyöktől. Két hosszú lépéssel elérte az írópolcot. Féltérdre bocsátkozott, megtekert, pecsétes papírlappal a kezében.

— Most indulnak Száva Szent Demeter apátságába az alapító levéllel. Eddig úgy tartottuk, hogy apostoli áldással indítjuk el a fontos okmányainkat.

Maurus a finoman rezgő hártyalapokra nézett. Haja, szakálla — jól látta Dénes káplán — csakolyan deres, akár az ablakok előtt rezgő ágak. Széles, magas homlokán s arcán mély-mély barázdák.

— Ezt a papiruszt nézzed csak, fiam — mondta csendes zavarral — s ezeket a betűket, itt!

Dénes káplán fölállt, háta mögé rejtette a tekercset s engedelmesen ráhajolt a hártyalapokra, a gondosan kerekített lilásszürke betűkre. Hangosan olvasta a sorokat: „LEGENDARIUM SANCTI BENEDICTI, SANCTI ZOERARDI...”

Felnézett püspökére, aki fejfelé volt magasabb nála és éveken apja lehetne, most mégis szegénylős gyermekként pillogott előtte.

— Szent András és Szent Benedek remetéik legendája lenne ez, Püspök atyám?

— Igen. Ha az Úr irgalmas lesz hozzám és annyi idő múltán, annyi erős szándék és forró óhaj után végre rákezdhettem, amit ifjúkorom óta őrzök ma-

gamban, s hártýára vethetem rendünk két szent remetéjének legendáját. Mert Dénes fiam, az idő nemcsak országunk és népünk fölött múlik, de mimagunkban is! Innen-onnan húsz esztendeje kormányzom ezt az egyházmegyét, és mi mindeneket éltünk mi magunk is ebben a húsz esztendőben, ami visszatartott és hátráltatott a legendáriumban!

Dénes káplán a palotájában zsongó zsvajra figyelt és az ablakok előtt szállongó deres zúzmarapihéket nézegette.

— Húsz év bizony — mondta szelesen és lelkesen. — Kemény évek voltak, de sok érdemes harc is, Püspök atyám!

— De az nem legendárium, fiam! Inkább hatalmas história, ami el se férne ilyen könnyű, finom hártýalapokra! Hogy marta egymást a nép és a nagy király, hogy következtek a harcok országban és ellenséggel! Bizony sürgős és fontos lett volna, és talán kötelességem, ha egybevetem ezt a húsz esztendőt itt mögöttünk, s magunk életével az országét! Csak vegyük föl: István királyunk felejthetetlen szép búcsúzását hosszú betegsége után e földi világból! Tudta ő, fiam, hogy halála után megkezdődnek a véres marakodások és égi segítség oltalmát kérte népének. És jött a harc velencés Péterrel és német szövetekezéseivel, hogy csaknem hűbérbe kényszerítette hazánkat. Aztán idebenn Aba Sámuel mozdulása a nép nevében, holott csupán a maga hatalmát akarta. Végül megvakított Vazul herceg fiainak harcai, míg Endre királyunkhoz jutottunk. Bizony hártýára kíváncznék az a kemény pillanat, amikor velencés Péter árulását szemére vetették, avagy amikor Gellért püspökünk megfenyítette Aba Sámuel s megjósolta annak gyászos pusztulását, mire a pogányság kitört a berkekből és halomra gyilkolták papjainkat... Bizonyára kötelességem lenne feljegyezni a véres és siralmas napokat, püspöktársaim vértanúhalálát és leginkább a lángszavú Gellért úr szégyenletes elpusztítását, bárha ellene nem is lázadoztak a pogányok, sőt tisztelték kegyes életéért és fáradhatatlan munkásságáért. Ha nem indul el Csanádról és nem kerül bele a kettős áradatba, Aba Sámuel úr meg Vazul fiainak csapatai közé, őt se bántották volna, akárcsak engem. De ki mérheti föl annak a vad, hatalmas harcnak erejét és forráságát, melyben több volt a fájdalom, mint a gyűlölet? István királyunk nemcsak bölcsességével, de szívvel is érezte a pogányság titkos és kemény ellenállását terveivel szemben: azért is kereste a szövetekezéseket Kelettel és Nyugattal egyaránt. Ha visszagondolok arra a régi nyárra, amikor Bazilikánk és városunk védőszentjének, Szent Péter apostolnak búcsúünnepére csaknem az egész világ küldöttei érkeztek hozzánk: akkor is azt a célt szolgálta, hogy külső hatalmak segítségével megtörhesse a belső ellenállást és az ellenállás után egységes, dolgos, kemény nép alakulhasson a szertehúzó törzsekből és családokból. Mindezekből is láthatod, Dénes fiam, hogy tudom és felfogom sorsunkat. Én, a püspök, mégis méltóbbnak tartom, hogy inkább a remeték alázatos életét dicsérjem, mint a gyilkos harcokat soroljam! Hozzá úgy érzem, Endre úr királyságával kissé megpihenhetünk a harcokban; s mivel tél is van és nem parancsolnak országos gyűlésekre, szállásunkra húzódhatunk és Zobor hegyére látogathat a lelkem, a remetekunyhóban a legendáriumot rovgatom.

Dénes káplán közönyösen nézte a hártýákat és kissé mogorván a szállongó zúzmarát.

— Az áldást add hát, Püspök atyám, és már megyek is...

Maurus a tekercsen függő pecsétet nézegette s a beléje nyomott jegyeket vizsgálta.

— Egezerötvenhét — mormolta öregesen. — Húsz és egynéhány évvel több püspökségem, húsz és egy évvel kevesebb István királyunk halála óta... Benedicite fiam; hát indítsatok el!

Keresztet jelölt a tekercsre, Dénes káplán pedig két hosszú lépéssel a függönykárpitnál termett. Itt hirtelen megállt, mert valaki befelé nyomakodott és egybekeveredtek. Zömök, égőszemű legény dobbant a terembe, köszöntést felejtve.

— Teméntelen idegen érkezett a palotába, de szavukat senki se érti.
Dénes káplán szigorúan ráfenyített.

— Sose okosodsz, Gyure! András kapitány, édes jó apád megtaníthatott volna az illendőségre ott Vashegyen. Hányszor mondtam, hogy Püspök atyánkhoz csak a szolgálatos tiszt avagy a belső pap bejelentése után lehet belépni?!

A legény fújt, kissé meghajtotta ugyan fejét a püspök előtt, de tovább hadart.

— Kit kérdeztem volna, hol kérdeztem volna? Napos tiszt, belső pap is kapuban ácsorog, szolgák, cselédek, katonák, robotosok között s nézi a nagy kísérettel érkezett jövevényeket. Vince pap dörmögi, hogy tengeren túlról érkeztek.

Maurus püspök mély sóhajtással kulcsolta kezét papíruszai fölé.

— Jól van, Gyure fiam, sokszor nem árt a cselekvő elszántság s nem mindig szükséges a meggondolt okoskodás, meg bókolgatás! Mi nem felejtettük el, hogy mit köszönhattunk neked, amikor Vata úr berontott palotánkba s te végig kiáltoztad minden zugát, hogy itt vannak a csimbókosok: püspök atyánk aranyát követelik meg az életét is. De tudd meg, Gyure fiam, nem aranyat követeltek Vata úr harcosai, hiszen tudván tudták, hogy Mór püspöknek abból ugyan kevés legyen, inkább krónikáinkat, pecsétes törvénylapjainkat keresték volna nagy indulatukban s persze azért is, hogy adjunk áldást a maguk lázadására! Az életemet sosem követelték, hiszen vér vagyok velük és nem idegen, miként papjainkról sorolják. Hanem azért csak szokd meg a rendet, amire Dénes káplán tanít, akármekkora, idegen csapat érkeznek és akár a tengeren túlról is...

Gyure erre szégyenkezve kibotorkált. Maurus pedig sóhajtva egybehajtogatta finom hártyalapjait és polca mélyébe rejtette.

— Majd egyszer, Dénes káplán. Egyszer, talán halálom előtt mégis egybevettem, miként szükséges. Ha majd igazi békét érünk, és nem parancsol velünk se lázadó magyar, se tengeren túli idegen.

Dénes káplán gyorsan ráhajolt a halászyűrűre, de megcsókolta alatta a püspök kissé száraz, de meleg kezét is.

— Akkor hát bebocsájtom az érkezőket, akik miatt most nem rovogathat a legendáriumba Püspök atyám, bárha tél is lenne...

CSIGAHÁZ

1.

Csigaház
láz az áhitatban.
Van-e még erő
a szavakban?
Ha örvényt kavarr
szívben a láz,
elmúlást ringat
a tört-csigaház.

2.

Tenyeremen pár pikkelye a
halnak.
Ha minden életből
végképp kitakarnak,
sírásom velem marad.

3.

Kóc,
valaha haj volt,
mégis lobog.

Vékey Tamás

A mai kornak egyik vezércsillaga az emberi felelősség. Soha annyi szó nem esett arról, hogy az emberiség elhagyta gyermekkorát, felnőtté vált. E nagykorúvá levésnek velejárója a felelősség megnövekedése és elmélyülése. Eppen ezért nagy keresés és kutatás folyik világszerte — nagyban és kicsinyben egyaránt — a mindenkori felelősség megállapítása vagy kiderítése után. Embereket, eszméket, irányzatokat teszünk felelőssé sikerekért, de főként sikertelenségekért; nagy viták folynak közöttük eredmények, de főként az eredménytelenségek miatt: bölcselők és bölceletek, politikusok és politikák állnak perben egymással, le egészen a kisember életének szintjéig, ahol is többnyire mindennapi kis, érdekellentétek, tyúkperek és rossz szomszédságok, károk és mulasztások körül folynak a véget nem érő viták a felelősség megállapítása érdekében.

A megnövekedett felelősségtudat valóban mély emberi érettségnek a kisugárzása; következésképp a felelősség keresés is ennek az érett emberségnek a feltételezése és megállapítása. De vajon nem megy-e túl ezen a mindennapi élet gyakorlatára, és a felelősség-kutatásban gyakran nem felelősség áthárítást kell-e észlelnünk? Így a felelősök felderítésének nagy törekvésében nem jelentkezik-e olykor a felelősség előli menekülés örök emberi mozzanata? Nem takar a felelősség elmegetése néha éppen felelőtleniséget?

Ebben a légkörben kell egy kissé megfontolás tárgyává tennünk azt, ami az utolsó vacsorán történt, és itt tudjuk lemérni az Úr Krisztusból kiáradó kegyelem tisztító hatalmát. Az Úr ugyanis megmondja: „Bizony mondom nektek, egyikték elárul engem” (Mt 26, 21). Érthető a megdöbbenés és az elképedt lesújtottság a tanítványok között. Ezt az evangélista egyszerűen csak így fejezi ki: „Erre igen megsomorodtak.” És még jobban megértjük lesújtottságukat, ha meggondoljuk, hogy mindez a lábmosás után történt, amikor Jézus lelkének kiáradó melege és gyöngédsége még bennük rezgett. Különösen ha Lukás evangélista leírása alapján az oltáriszentség alapítása és az első mise utánra tesszük az árulás bejelentését.

Persze nem voltak a tanítványok sem hősök, sem nagy lelkek. Őket is megülte a kisemberek minden hibája és gyarlósága. Hiszen még az utolsó vacsora ben-

sőséges hangulatában sem tudtak letenni az elsőség keresésének hiúságáról. „Versengés is támadt közöttük, hogy melyikük nagyobb” (Lk 22, 24). És a hiúság mellett ott volt a kíváncsiság és a gyanakodás szelleme is. „Kérdezgetni kezdték egymást, vajon melyikük az, aki ezt megteszi” (Lk 22, 23).

Gyanúba fogható emberekben és gyanút keltő helyzetekben nem is volt hiány. Nemcsak János volt „ismerőse a főpaprak” (Jn 18, 15), és mint ismerős járkálhatott nyugodtan ki s be udvarába, anélkül, hogy tudták volna róla, hogy Jézus tanítványa; ugyanígy megőrizhette például Máté is egykori vámos társainak barátságát. János Péternek és a többi apostolnak tudta nélkül is ellátogathatót olykor-olykor a főpap udvarába. Ilyenfajta „eltűnések” nála is, másoknál is gyanút ébreszthettek volna; hiszen Júdás eltűnése sem okozott feltűnést az apostolok között, pedig ő egyenesen azért ment el, hogy „tárgyaljon a főpapokkal és az előjárókkal” (Lk 22, 4).

Mégis — és ez talán a legelső biztató jel arra, hogy Jézus tanítása mély gyökeret eresztett lelkükben, és hogy minden emberi kisszerűségen úrrá tudott lenni a kegyelem — nem vesznek bele a gyanúsítgatásokba és a bűnös keresésébe, hanem „sorra kérdezték: Csak nem én vagyok, Uram?” (Mt 26, 22). Dizonyára nem nyilvánosan kérdezték, hanem mindenki módot talált a vacsora alatt, hogy odamenjen Jézushoz és feltegye neki ezt a nagyon diszkrét kérdést. Mi mehetett végbe a tanítványok lelkében addig, amíg ehhez a kérdéshez eljutottak? Mikor mindegyiknek száz és ezer igazolása volt arra, hogy nála szóba sem jöhet Jézus elárulása? Ez a rettenetes hűtlenség és hálátlanság, amit még kimondani is rémületes. Ami ellen — még ha titkon igaz volna is — nyilvánosan tiltakoznék az emberi jellemtelenség és gyöngeség? Hogy tornyosulnak ezeknek az embereknek a szemébe elé értetlenségeik, kicsiségeik, gyarlóságaik: Mit tettem, mit mondhattam el, lened, ami ezt a rémséget előidézhetti? Vagy ez a megváltottság legmélyebb hullámának felcsapódása lehetett bennük, ami megsejtette velük, hogy értük hal meg Jézus?

Tény az, hogy elhangzott a kérdés és feltevésének bátorsága emeli a tanítványokat kicsinyességükből az erkölcsi naggyá levés felé. És mi lenne, ha minden hiba, minden elrontott helyzet és

minden tátongó szakadék láttán — kicsinyek és nagyok, egyesek és közösségek — feltennék a kérdést: Csak nem én vagyok-e az oka ennek? És ahogy az apostolokban az árulásnak semmi ténybeli tudata nem volt, mégis ijedten gondoltak árulásuk lehetőségére, mert a kis hűtlenségek, a kis pártütések, kis mulasztások sora összeállhat — így kellett vélekedniük — Krisztus elárulásával, mi lenne, ha bennünk is fölébredne

a gyanú, de nem mindig másra, hanem elsősorban is magunkra? Ha az erkölcsi bátorság e kérdését önmagunk ellen szegznénk, az már kiindulópontja lehetne a komoly önvizsgálatnak, és a felelősség keresésében sokszor kellene magunknál megállnunk.

A Krisztushoz közelálló keresztény elsősorban a maga felelősségét keresi, mint az apostolok is az utolsó vacsorán.

BELON GELLÉRT

N A P L Ó

HELDER CAMARA A POLITIKÁRÓL

A párizsi Informations Catholiques Internationales (ICI) egyik munkatársa az Orly-i repülőtéren tízperces beszélgetést folytatott az átutazóban levő Helder Camara érsekkel. Az ez év június 1-i Informations nyomán közöljük a hírneves braziliai főpapnak a francia újságíró kérdéseire adott válaszait.

ICI: *Püspök létére miért beszél úgyszólván mindig a politikáról? Milyen kapcsolatos van az ön által folytatott harc és püspöki tisztje között?*

DOM HELDER: Tudja, mindenkor tartózkodom a pártpolitikától. Nem tartozom és nem is óhajtok egy politikai párt tagjai közé tartozni, noha jól tudom, hogy a laikusok számára, a politikai élet s általában a világi élet számára a politikai pártok több okból is elkerülhetetlenek. Mindenesetre a közjóról van itt szó. Tehát politikus vagyok, politikusnak kellennem. Érdeklődnöm kell a rend, a közjó, a közérdek iránt és nem félek ezt kimondani, mert Isten nemcsak a lelkeket bízta rám. Valamikor így mondták: recifei egyházmegyém egymillió kétszázezer lelket számlál... nem! Az igaz, hogy van ott egymillió kétszázezer lélek, de testbe öltözött lélek és nem tudok különbséget tenni a test és a lélek között. Sajnos még mindnyájunkat túlságosan ebben a test-lélek, anyag-szellem, természetes-természetfölötti kettősségben neveltek.

ICI: *Jelentkezik-e az ön egyházmegyéjében is a papság válsága, például az új hivatások terén? És ha igen, mik ennek az okai?*

DOM HELDER: Igen, ez a válság az én egyházmegyémben is jelentkezik. És azt hiszem, hogy többféle oka is van. Átmeneti korszakban élünk és mindenütt keresik a pap új alakját. Az egész világon ezt vallják. De azt hiszem, hogy lassacskán kitaláljuk már ezt az új papi alakot. Néhány pap kitartott ama meggyőződése mellett, hogy a zsinat után helyesebb laikusnak lenni, mint papnak, mert a laikus sokkal előbbre léphet főként a fejlődésben elmaradott országokban. Én azonban úgy hiszem, hogy még mindig van és mindig lesz is hely a pap számára, még a fejlődés területén is, mert a fejlődés számunkra nem csupán a gazdasági fejlődést jelenti, hanem minden embernek általános fejlődését. Még inkább, mint ahogy szükségünk van közgazdászokra, szociológusokra, politikusokra, nevelőkre, művészekre, kellene nekünk azok, akik azért állnak a helyükön, hogy fönntartsák a reménységet és megteremtsek a misztikumot. Így például nekem a magam helyén bátorítanom kell az emberalatti embereket, tehát azokat az embereket, akik emberalatti körülmények között élnek. Ezeknek a lényeknek is meg kell találniuk az evangéliumban az élet értelmét.

ICI: *Ismerik a hűség válságát is? Vannak papok, akik elhagyják hivatásukat?*

DOM HELDER: Igen. Nemcsak olyanok vannak, akik egyszerűen elhagyják hivatalukat, hanem olyanok is, akik esetleg csak változtatnak hivatásuk helyén, mert hisz továbbra is jó laikusok, jó barátaink maradnak. Egyszerűen csak arról van szó, hogy úgy gondolják nem tudják többé érvényesen a vállalt kötelezettséget betölteni, tehát elmennek.

ICI: *És milyen álláspontra helyezkedik velük szemben?*

DOM HELDER: Továbbra is kapcsolatban maradnak velünk. Barátok ezek és nem ellenségek. Együttműködünk.

ICI: Milyen álláspontot foglal el Suenens bíborossal kapcsolatban?

DOM HELDER: Számomra Suenens bíboros mindenkor a zsinat moderátora marad. Amióta csak figyelem őt, azt kell mondanom, hogy valamiképpen ő a mi vezérünk, a vezetője mindazoknak, akik életté akarják változtatni a II. vatikáni zsinatot. Ő az az ember, aki hűséges Péterhez... de aki Pétert mindenkor a kollegialitás keretében látja, aki mindenkor az egész egyházat szemléli, aki az egyházon belüli társelelősség embere.

ICI: Mit vár a szinodus állandó titkárságától? És milyen kérdéseket szeretne a legközelebbi szinodus napirendjén látni?

DOM HELDER: Semmi sem állná útját annak, hogy a szinodus állandó tanácsától egy különleges szinodus összehívását várjuk, egy olyan szinodusét, amely a harmadik világgal foglalkozik, a fejlett és a fejlődésben elmaradt világ kapcsolataival. Úgy érzem, hogy a legégetőbb kérdésekkel találkozni itt és a pillanatnyilag legfontosabbakkal. Azt szeretném, ha itt kezdenénk a munkát. Ami a szinodus állandó tanácsát illeti, azt hiszem, hogy ez fontos szerepet tölt be: állandóan ki kell nyilvánítania a kollegialitást Péterrel.

D. K.

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Miért mutat be egy vidéki színház Shakespeare-darabot? Talán a biztos sikerért? Talán mert Shakespeare mindig jó „műsortöltő”? Talán mert egyszerűen úgy illik hogy Shakespeare-t is játszszone? Vagy mert a színház rendezője sajátos, egyéni értelmezést kíván nézőivel megismertetni? Vagy mert a színház vezetői jelentős színészi alakítás lehetőségét sejtik meg egy Shakespeare-szerepben? Könnyen lehet, hogy ez utóbbi szempontok érvényesülnek, s ha így van, a vidéki Shakespeare-bemutatók is megérdemelnék az országos kritika figyelmét. A veszprémi Petőfi Színház Hamlet-je például föltétlenül nagyobb visszhangot érdemelt volna, mint amilyet kapott: hetek óta figyelem, hogyan reagál a sajtó e valóban kiemelkedő színházi produkcióra, de csaknem egészen hiába (például egyetlen fővárosi napilapunkban jelent meg méltatás az előadásról: a kritikus a székesfehérvári ifjúsági előadáson szerzett benyomásai után írta meg fanyalgásait). Holott ez a veszprémi „Hamlet” izgalmasan modern színház, mely minden kiegyensúlyozatlanságával együtt több impulzust adott a nézőnek, mint a fővárosi bemutatók jórésze.

A „Hamlet” Shakespeare életművében is csúcs: de nincs olyan jó darab, amit ne lehetne elrontani. Amikor tehát az előadás impulzusairól beszélünk, ezek nemcsak Shakespeare impulzusai. A korszerű színház izgalmát elsősorban Pethes György rendező és Végvári Tamás (Hamlet) munkája teremti meg; ők ketten olyan teljesítményt nyújtanak, mely

a rangos és közismert, nagy „Hamlet”-produkciók után is saját sugárzásával vonja be a nézőt Hamlet drámájába. Talán nem véletlen, hogy a veszprémi műsorfüzetben, mely részleteket közül Móricz Zsigmond „Hamlet”-elemzéséből, ott találom ezt a mondatot: „Amit Shakespeare csinál, nem gigantikus: emberi.” Pethes György és Végvári Tamás mindenekelőtt abból indultak ki, ahogy ez a Hamletet alakító színész nyilatkozatából is kiderül, hogy az előadás 1970-ben születik: a nagykorúságot követelő teenagerek, a tüntető diákok, a passzívításukkal lázadó hippik korában. A hanasúly így a „nemzedéki kérdésre” került: Hamlet végzetes álszentségükből próbálja felhátrani anyját és Claudius-t, s amikor itél, akkor is efölött az álszentség fölötte itél. A rendezői elképzelés meglepően vág: most érezzük meg a Shakespeare-dialógusokban, mennyivel természetesebb és emberibb Hamlet, mint az őt körülvevő társadalom, melynek szinte vérévé vált a hazugság.

Hosszan elemezhetnénk Pethes György rendezői eszközeit, melyeknek finom, jeles színpadi érzékre valló használatával színi közeget teremtett Végvári Tamásnak nagyszerű alakításához. A visszafogottan stilizált, szigorúan egyszerű díszletek — funkcionális változásaik ellenére — úgy szólván egy színre hozzák össze a dráma szerteburjánzó cselekményét; jelmez és kellék csak a legminimálisabb mértékben kap szerepet a történelmi illúzió megteremtésében, mint hogy a cél elsősorban a játék maisága:

Végvári Tamás Hamletje teljesen maszk nélkül, természetes hajjal és szakállal, fekete mezben (alig stilizált pulóverben és nadrágban) még így is kéri a játék kosztümös társadalmából. A Hamletben sűrűsödő tiltakozás és indulat így első sorban a társadalom „kosztümössége” ellen irányul, de már nem is a ruhák, hanem az arcok, vagyis a lelkek „kosztümössége” ellen.

Végvári Hamlet-alakítását méltatva, már Fehér Miklós díszlet- és Jánoskuty Márta jelmeztervező munkájának is elismeréssel adóztunk. A színészi alakítások, sajnos, egyenetlenek: Tanczos Tibor Claudiusa egysíkúan ellenszenves, Majczen Mária Gertrud szerepében erőtlens és fiatal, Horváth Sándor Poloniusa viszont — kedvességbe csomagolt kétszínűségével — kitűnően illeszkedik a rendezői elképzelésbe. Meszléry Judit és Győry Franciska felváltva játssza Opheliát, de csak Győry méltó partnere Végvári Hamletjének. Szép alakítás Perlaki István Horatiója, s a kisebb szerepekben felfigyelhettünk még Bakody József, Hegyi Péter, Joós László és Ujlaki Dénes játékára, akiknek nyilván nem kis részük van abban, hogy az egész előadásnak jó levegője volt.

Hasonlóképpen első sorban a jó színházi atmoszférateremtés miatt érdemel elismerést az a Shakespeare-előadás is, mellyel a nagyváradi Állami Színház magyar tagozata mutatkozott be a május végén negyedszer megrendezett Debreceni Színházi Napokon. Farkas István, aki a Tévedések vígjátékát rendezte, már csak azért sem léphetett fel olyan igényekkel, mint a veszprémi „Hamlet” színpadra állító, mert a két mű a Shakespeare-i életművön belül is jelentős színvonalkülönbséget jelez: az irodalmárok többnyire Shakespeare leggyengébb alkotásai közé tartják számon e vígjátékát. De ehhez gyorsan hozzá kell tennünk azt is, hogy színpadon rendszerint hangos siker született belőle, aminek nem is oly rejtélyes a magyarázata: a darab egymást fokozó, kitűnő vígjátéki szituációi fergeteges komédiázásra adnak lehetőséget.

Ezeket a lehetőségeket ragadta meg jó érzékkel a nagyváradi rendező, aki ha nem is tudta megővni együttesét a túlzott gesztusoktól, még a ripacszkodó hangütéseket is belekomponálta a komédiába. Előadását első sorban a színészek felszabadítása jellemezte, a játékban való feloldódásra törekvés, ami sikerült is oly mértékben, hogy a nézőtérben ülőket is felszabadítsa, s így lett a nagyváradiak „Tévedések vígjátéka” előadása

színész és néző között olyan közvetlen kapcsolatot teremtő produkció, ami a hagyományos nagy színházakban meglehetősen ritka.

A nagyváradi színház azonban a második előadásra tartogatta az igazi meglepetést: ez Deák Tamás A hadgyakorlat című groteszk-játékának előadása volt. Egy, a fiatalabb korosztályhoz tartozó romániai magyar író meglepően érett drámai alkotása — érdekes, értő rendezésben. Deák Tamás 1968-ban írta „A hadgyakorlat”-ot, tizenegyedik drámai művét, s ez már önmagában is figyelemre méltó tény. Deák Tamásnak előkelő helye van a romániai magyar irodalomban: a filozófikus hajlamú író első sorban az erőszak — s következményképp az embertelenedés folyamata — izgatja, melynek veszélye újra és újra kísértétként tűnik fel a modern társadalomban. A „Demetrius” (1962) még a fasizmus közegében vizsgálta az elvont eszme bűnét, a filozófusok felelősségét az embertelenség tombolásáért; „A hadgyakorlat” már a konkrét társadalmi közegtől is elvonatkozott: egy képzeletbeli országban vagy birodalomban játszódik, mely államformájára nézve alkotmányos királyság. A királyra azonban csak azért van szükség, hogy amikor a puccsista hadsereg-tábornokot a romantikusan-groteszkül ábrázolt okos paraszt Baltházár megfojtja, feltűnhesen személyében az újabb diktátor; a királynak ugyanis, amikor Kiszabadul Zénó tábornok börtönéből, eszébe sem jut visszaadni a hatalmat az alkotmányos kormánynak. De mindez csak háttér Zénó tábornok figurájához: nem akármilyen puccsista ez a Zénó. „Zseniális” újítása van: a hadgyakorlatot próbaháborúnak tartja, tehát valóságos fegyverekkel lövet saját katonáira, így valóságos tábori kórházat, valóságos katonai temetőt is létrehozhat. A puccs ennek szolgáltaiban áll: azért van rá szükség, mert a liberális beállítottságú kormány kiküldi Gábritel államminisztert tevékenységének felülvizsgálatára.

A dráma alapjául tehát egy gondolati képlet szolgál, mely a modern háború abszurditását kívánja bizonyítani: hogy ki áll a front egyik vagy másik oldalán, Deák Tamás darabjában csak karaszalag kérdése. A háborús „érdekek” karaszalagra redukálása által viszont kiviláglik az erőszak természete: Zénó ezredes már nem is titkolja, hogy életének egyetlen célja és értelme a mások megalázása, emberségük megtiprása. Deák Tamás groteszk-humoros szín-

padi jétéka így fájdalmas jajkiáltás lesz az emberségért, s ezt az abszurditásban csomagolt fájdalmat (melyben az erdélyi irodalom romantikus-népies hagyományait is ott érezzük) bontotta ki jó érzékekkel az előadás rendezője, Szabó József. Szabó rendezését a ionescói ironia és az orosz színház érzelmes nemességének különös ötvözete jellemzi, amelyhez nyilván sok inspirációt merített — az általam nemigen ismert — romániai színházi kultúrából is, s mindez együtt egy olyan egyéni színházi világot, a groteszk játékestílus olyan sajátos értelmezését és értését mutatta föl, amit nekünk, akik idehaza sokkal földhözragadtabb színjátszáshoz vagyunk szokva, föltétlen jó volt látnunk.

Sajnos, a két darab népes szereplőgárdájából nem említhetünk mindenkit külön-külön, de hadd hangsúlyozzuk még egyszer, hogy — elsősorban a „Tévedések vígjátékát” — a jeles ensemble-teljesítmény jellemezte. A Shakespeare-darabból mégis ki kell emelnünk Biluska Annamária Dromióját: ragyogó humorérzékkel, átütő erejű játékos kedvvel formálta meg a szolga kettős szerepét, a látszat-durvaságok mögött a kiszolgáltatottság nevelte lelki nemeség egy-egy áruló jelét is felcsillantva, amitől a legemberibb és legragyogóbb

figura lett az előadásban. Varga Vilmos a Shakespeare-darabban Antipholust, „A hadgyakorlat”-ban Appendix hadsegédet alakította; a Shakespeare-szerrep gazdagabb lehetőségeit jól kihasználta, de Appendix kissé egyszínű mellékalakjához nemigen tudott mit hozzáadni. Czikéli László személyében viszont kitűnő képességű színészt ismerhettünk meg: már Angelo aranyművesként sejtetett valamit abból, amit „A hadgyakorlat” Gábrriel államminiszterében felmutatott: egyszerre tud belső drámai mélységeket éreztetni és a külsődleges öniróniával dolgozni. „A hadgyakorlat” előadásának az ő alakítása volt a sarkpontja: groteszk egységbe fogta az államminiszter naiv egyszerűségét és egyre nyilvánvalóbb anakronizmusát. Mellette Miske László Balthazar közlegénye volt a leginkább ráhangolva a Szabó József rendező teremtette hangvételre. Lavotta Károly Zénója ehhez képest kissé túl reális, de nem erőltén. S végül meg kell emlékeznünk Csiky Ibolya, Balla Miklós és Solti Miklós játékaról, Eliza-Popescu Zisiade és Bíró I. Géza Shakespeare, illetve Deák Tamás darabjához készített adekvát díszlet- és jelmezterveiről.

PÁLYI ANDRÁS

KÉPZŐMŰVÉSZET

Székely András könyve Utrillo-ról. A tizenöt évvel ezelőtt, 1955-ben elhunyt Maurice Utrillo francia festőnek, a XX. századi képzőművészet egyik klasszikusának munkásságát és emberi lényét mutatja be a Corvina kiadó „A művészet kiskönyvtára” sorozatának újdonsága. A könyvecske írója Székely András fiatal műtörténész és képzőművészeti kritikus.

Utrillo 1883-ban született Párizsban. Az irodalom- és művészettörténetnek ugyanabban a bőkezű esztendejében látta meg a napvilágot, mint Franz Kafka, Ortega y Gasset, Walter Gropius, Jaroslav Hašek, Babits, Egry József és Czobél Béla. A művész nem csatlakozott a századelő egyik művészeti mozgalamához sem, nem volt sem „fauve”, sem kubista, és a kor más avantgarde mozgalmaitól, doktrínáitól is távol tartotta magát (Sir Herbert Read *A modern festészet* című kitűnő kézikönyvében ki is jelenti, hogy Utrillo —

minthogy nem tartozott az „izmusok” egyikéhez sem — nem igazi „modern” művész...) A „naiv” festők közé szokták olykor besorolni, ez a minősítés azonban aligha jogosult, hiszen Utrillo — ha nem is járt akadémiára — édesanyjától: Suzanne Valadon-tól, aki jelentős festőművész volt, kellő mesterségbeli ismereteket szerzett.

Utrillo művészetének témaköre szűk: portrét, enteriört, aktot, történelmi vagy bibliai tárgyú kompozíciót sosem festett, csendéletet is csak nagy ritkán. Képein — kevés kivétellel — párizsi és kisvárosi utcák, épületek s francia középkori domok, templomok — így a párizsi Notre Dame, a Chartres-i és a Rouen-i katedrális, a Saint Denes-i gótikus apátsági templom — jelennek meg. A hol szürke és fehér, hol élénk koloritú képek többnyire fénykép vagy képeslevezőlap után készültek, de érzelmi telítettségük,

hangulati gazdagságuk a kivételes remekművek közé emeli legtöbbjüket.

Székely András eleven karképet ad az Utrillo-t körülvevő, fél évszázad előtti párizsi művészletről. Az anekdoták, színes történetek azonban mintha kissé túltengenek a könyvben, amely könnyed hangú, kellemes olvasmány, de Utrillo piktúrájáról nem mond sokat.

Székely az Utrillo-ról szóló visszaemlékezések, tanulmányok és cikkek szerzői között — nagyon helyesen — két magyar művészeti író is említ: Koczogh Ákost és a francia-magyar irodalmi és művészeti kapcsolatokat töviről-hegyire ismerő Bajomi Lázár Endrét. Kár viszont, hogy Márai Sándor *Ég és föld* című kötetének (1942) Utrillo-val foglalkozó oldalai elkerülték Székely András figyelmét. A francia mester festményeiről kevesen írtak olyan érzékletesen, mint Márai, akinek írásából hadd idézzünk néhány mondatot: „Az Utrillo-képek házainak zöld, piros, fekete zsaluja mindig csukott; az ablakok redőnyét a lakosok leengedték vagy betámasztották... A csukott zsaluk mögött szenvédélyek parázslanak, szerelem, gyilkosság sikoltoz, egy örült számolja aranyait... Utrillo az emberi végtelenséget festette, bár a kép nem mutat mást, csak egy kisvárosi, embertől elhagyott, napsütötte sikátort. A jó festő, a jó író, az igazi művész úgy fest meg egy csukott zsalus ablakot, hogy a vak ablaktáblák mögött az élet teljes, tragikus és boldogító végzetét érezzük. Egy utcát látunk, amelynek ez a neve: *Körtefa utca*... S mintha a pokolba lát-nánk.”

Budapesti kiállítások. Tíz művész Norvégiából címmel júniusban kiállítás nyílt a Múcsarnokban. A katalógus előszavának írója joggal állapítja meg, hogy bár napjaink művészetére — általában — a nemzeti jegyek háttérbe szorulása, elhalványodása a jellemző, — a budapesti kiállításon résztvevő norvég művészek alkotásai visszatükrözik, kifejezik „a messzi Észak hatalmas térségeinek fényét és csendjét, hosszú éjszakáit és csendes népének lelkivilágát.”

A tárlat legmarkánsabb egyénisége az 1930-ban született Arne Vinje *Gunnerud* szobrász; a kubizmus és a konstruktivizmus vívmányait értékesítő bronzszobrai és fából faragott plasztikáit erő és nyugalom hatja át. A festők közül ketten tűnnek ki: a hatvanegy esztendő Anna Éva *Bergman* és az 1926-ban született Roar Wold. Bergman közel áll az abszt-

rakcióhoz: geometrikus alakzatokból építi fel nagylélegzetű, hideg koloritú képeit, amelyek skandináv tájak hangulatát sugallják. Woldnak — aki Fernand Léger tanítványa volt Párizsban — a változatos felületek, az artisztikus szín-harmóniák a fő erényei.

A kiállítás legjobb grafikusai az ötven esztendő Finn *Christensen*, aki imponáló mesterségbeli tudással hozza létre poétikus és misztikus hangulatú rézkarcait, — a fiatal (1937-ben született) Arne *Malmadal*, aki — mint a „Tükörkép II.” című színes metszete mutatja — Braque és Juan Gris nyomdokain halad és a budapesti tárlat előtt pár héttel elhunyt, moralista alkatú Sigurd *Winge* (1909—1970), aki az emberi kiszolgáltatottságot, elesettséget szólaltatja meg fanyar ízü, a német expresszionistákra emlékeztető lapjain. (Winge egyébként egyházművészként is tevékenykedett: több oslói templom freskóit ő készítette.)

A kiállítás legérdektelenebb alakja Skule *Waksvik* szobrász, akitől banális, szegényes fantáziára valló állat-ábrázolásokat láthattunk.

A tárlatról alkotott összbemelésünk azonban végül is igen kedvező volt; a megismert norvég szobrászok, festők és grafikusok legtöbbje tehetséges, kulturált és hiteles szavú művész. A kiállítás megrendezéséért köszönet illeti a norvég és magyar hivatalos szerveket.

A *Csehszlovák Kultúra* kiállítóhelyiségében (Népköztársaság útja) *Ludvik Kuba* festőművész (1863—1956) munkái vendégszerepeltek néhány hétig. A sokoldalú és lelkes patrióta Kuba — aki etnográfusként, zeneszerzőként és népdalgyűjtőként is bejegyezte nevét a csehszlovák művelődéstörténetbe — az impresszionizmus formajegyeit (sajnos, inkább csak a külsőségeit...) vette át és alkalmazta falusi zsánerképein, amelyek a magyar szemlélőt Perlmutter Izsák, Glatz Oszkár, Nyilassy Sándor és Kunffy Lajos képeire emlékeztetik. Kuba festészete minden bizonnyal becses cseh nemzeti érték, azonban hazája határain túl csekély érdeklődésre tarthat számot. A kiállítás kissé porlepte anyagából egy-két önarckép és egy prágai színészről festett portré emelkedett ki.

Szántó Piroska gyűjteményes tárlatát (Múcsarnok, május) egyöntetű elismeréssel fogadta a közönség és a kritika. A siker megérdemelt; a művésznő világa — mint *Rónay György* írja a katalógus előszavában — „öntörvényű autonóm”, művészete

„a festészet eszközeivel teremtett költészet; igazi, nagy költészet.”

A tárlat jó pár darabja — így „az invenciózus, szingazdag növény-metamorfózisok” (Németh Lajos) némelyike („Tüzes szem”, „Szomorú tündér”, „Lovag”, „Kifosztott arc”), továbbá a szinte odalehelt „Nézik a sirályt”, az álomszerű, sejtelmes „Színbad hajói” és a feszület-sorozat több képe („Szőlőhegyi Krisztus”, „Varjak és feszület”, „Szentgyörgyhegyi Krisztus”) — a második világháború utáni magyar piktúra reprezentatív alkotásai, a kortársi magyar művészet csúcsteljesítményei közé tartoznak.

Az 1929-ben született *Szabó Zoltán munkássága* a francia festészet Cézanne-nal kezdődő s Puy-vel, Léger-vel folytatódó ágával, a latin-amerikai monumentalistákkal és a magyar aktivista művészcsoporttal (Uitz, Nemes Lampert, Kmetty) tart szellemi rokonságot. Szabó első önálló kiállítása (Ernst-múzeum, június) sok tehetséget és sodró művészi temperamentumot árult el, ám az a szakadatlanul harsány hang és túlfűtött szenvedélyesség, amely a művész majdmindegyik munkájában jelen van, — az egyhangúság, a modorosság és a kifulladás veszélyét rejti magában. Szabó tárlata az olyan zenekari előadásra emlékeztet, amelyen mindig csak a nagydobot és a cintányért halljuk.

Mindenesetre volt a kiállításon néhány maradandó élményt nyújtó mű, így két női akt (az egyik 1959-ből, a másik 1965-ből), az „Éva portréja” (1962), a „Sapkás önarckép” (1967) és egy 1969-es edényes-gyümölcsös csendélet. Szabó Zoltán nagy felkészültségű grafikus is: nem mindennapi rajzoló adottságait 1970-es „Női fej”-e is bizonyítja.

Szentendrei nyári tárlat. Június utolsó napjaiban kiállítás nyílt a szentendrei Ferenczy Károly Múzeumban. Bár a falakon és posztamenseken volt néhány szép mű (Barcsay Jenő: Vörös képarehitektúra; Czóbel: Kislányfeje; Anna Margit: Anyagi üdvözlét; Bálint Endre: Itt nyugszik; Gráber Margit: Virágzó kaktusz; Kocsis Imre: A

csodálatos halászat; Bisztrai Farkas Ádám: Vörösmárványszobor stb.), a tárlat mégis csalódást okozott. Ennek oka egyrészt a sok gyenge mű (Barna Ilona, Szuly Angéla s mások nem-kiállítás képes dolgai), másrészt a rendezés *konceptió-nélkülisége*. Annak, hogy miképpen kell szentendrei kiállítást rendezni, megvannak a jó hagyományai: a Haulisch Lenke, Körner Éva, Petényi Katalin által szervezett korábbi tárlatok... A mostani kiállítás mélyen alatta marad az előzőknek.

Szönyi István halálának tizedik évfordulója. 1960 augusztusának utolsó napjaiban — tíz esztendővel ezelőtt — halt meg Zebegényben *Szönyi István*, a közelmúlt magyar festészetének és grafikai művészetének egyik legnagyobbja, a „Betsabé”, a „Zebegényi temetés”, az „Asszonyok a vízparton”, az „Anyám”, a „Zsuzsa a falóval”, az „Esernyők”, a „Kerti pad”, a „Vetkőző nő” s más mesterművek alkotója, aki időtálló munkásságot fejtett ki művészeti íróként és egyházművészként is. (Az egyik győri templom falfestménye Szönyi műve.)

A halálozási évforduló alkalmából közreadjuk — a címzett szíves hozzájárulásával — a mester egyik rövid, mindmáig publikálatlan levelét, amely az 1950-es évek derekán íródott. A levél válaszul érkezett *Katona Jenő*-höz, A Könyvtáros című folyóirat főszerkesztőjéhez, aki felkérte szellemi életünk prominens személyiségeit, hogy nyilatkozzanak olvasmányaikról, kedves íróikról.

A Szönyi-levél szövege a következő: „*Kedves Barátom! Szíves soraidra válaszom: legtöbbször és legszívesebben a bibliát olvasom. Ha akarod (vagy jónak látod), — közöld ezt az ankét során. Üdvözlöl Szönyi.*” (A Szentírás egyik példánya egyébként mindig a keze ügyében volt Szönyi Istvánnak. A mester Bibliája ma is látható a zebegényi Szönyi Emlékmúzeumban, amelyben minden bútor, minden tárgy a régi helyén van, — hamisítatlan képet adva arról a környezetről, amelyben a mester élt és alkotott.)

D. I.

A kereszténység tartalma és értéke alapítója személyében összpontosul. Ahogyan e személyről gondolkodunk, úgy gondolkodunk magáról a kereszténységről is.

Bitá

Minden hiúság, aminek nem Isten az alapja és a célja.

Stolberg

ZENEI JEGYZETEK

(VERDI: REQUIEM) Vannak ilyen csodálatos, egyszeri találkozások. Amikor az egész erejével és tehetségével az operát — a melodikus operát — szolgáló mester egy váratlan ötlet kényszerének engedve ott próbálja ki tehetségét, ahol senki sem gondolná. Igaz a Requiem komponálásának gondolata már megkísértette Verdit a nagy Rossini halálakor, de az nem lett volna tehetségéhez méltó feladat, hiszen a mű megalkotásában mellette ott buzgólkodtak volna a zene mesteremberei is, akik szintén le akarták tenni a kegyelet koszorúit Rossini sírjára. De amikor a mester értesült róla, hogy Alessandro Manzoni, aki a San Fedele-székesegyházban volt misén, onnan kifelé jövet megsédült, s beverte fejét a lépcsőzet fokaiba, majd 1873. május 22-én meghalt, úgy vélte, nem várhat tovább. A *Libera me* tétel már készen állt, s most egyetlen hatalmas lendülettel elkezdí alkotni azt a művet, amely félelmetes, drámai tablói-val, freskószerűen felvázolt jeleneteivel párja nélkül áll a zeneirodalomban. „Nem szeretem a haszontalan dolgokat — írja ekkortájt egyik levelében. Halotti mise pedig mennyi van, mennyi, de mennyi! Haszontalan dolog hozzájuk csapni egy újat!” Így aztán kezdettől az a vágy vezérli, hogy egészen újszerűt, szokatlan komponáljon, amiben egyszerre sir a halál fájdalma, dübörög az utolsó ítélet félelmetes látomása, lebeg a végső dolgokban való megnyugvás gondolata. S mintha a mű komponálásának életrajzi háttere is segítené ezt a sokféleséget. Egyik nap Manzoni temetése, amely az egész Olaszország gyásznapijává vált, aztán Verdi szinte lopva tett látogatása Manzoni síriánál a Cimitero Monumentaleben. Végül pedig egy látványos gesztus: felajánlja Milánó polgármesterének, hogy előadja a Requiemet, ha Manzoni halálának első évfordulóját társadalmi megemlékezéssé szélesítik.

És a következő évben megkezdődnek a mű próbái. A kórusokat, ezeket a hatalmas drámai tablókat Milánóban próbálta Verdi, a szólistákkal, akik a mű lágy lírai színeit szólaltatták meg — egy-egy drámai kitöréssel elegyítve — genovai otthonában foglalkozott. Aztán még néhány összpóba, s a San Marco székesegyház közönsége elbűvölten hallgatta ezt a valóban kivételes művet. Sokszor elmarasztalják Verdit, mondván, nagyon is világiás, profán ze-

nét alkotott a Requiemben. Pedig nem tett mást, mint a zene nyelvén, minden operairói tehetségével és színpadi tapasztalatával felidézte azt a drámát, amelyet a Requiem latin szövege sűrít magába. Így lett a Dies irae kétségbeesett jajkiáltás, és a Sanctus a maga nyolcszólamú fúgájával két világrend találkozásának tükörképe, majd a zárótétel elhalkuló hangja az egész emberiség megnyugvó bizodalmanak kifejezője.

Nagyon sokszor hallhattuk már a Requiemet, nem is egyszer kiemelkedően nagy karmester szuggesztív tolmácsolásában. De a részekből — a lírai, drámai és reflexív elemekből — talán sosem lett még ennyire egész — a kereszténység nagy himnusza —, mint ezen az estén, amikor a pályája csúcán álló Ferencsik János kivételes zenei élménnyel ajándékozta meg hallgatóságát. Nehéz ezeket a perceket hiven visszaidézni, hiszen egyetlen hatalmas ívbe zárult a Requiem sok apró zenei eleme, s ebben az egészen módunk volt megcsodálni a természetes és természetfeletti szépség minden összetevőjét. S hogy így volt, abban egy szenzációs szopránénekesnő — az utolsó pillanatban beugró Agneles Gulin — is részes, aki olaszos dallamformálásával, elsőpró hangerejével Ferencsik mellett az előadás főszereplőjévé vált, s megérdemelten aratott óriási sikert. Mellette Elena Cernei impozáns megjelenés, kevésbé szép hanggal, Nyikola Gyuszelev pedig világhírű művész, de az ő hangja sem zengett olyan mélyről. A mi Simándy Józsefünk ezúttal is bizonyítást adott, hogy Verdi Requiemjének értő, kitűnő tolmácsa, felfoása azonban merőben eltért a vendégektől.

(LEMEZFIGYELŐ) A Bartók-évet méltón ünnepli a Magyar Hanglemezzgyártó Vállalat. Már négy ragyogó felvételt jelentetett meg az összkiadásban, négy olyan lemezt, amellyel méltán büszkélkedhetünk világszerte. (Valamennyi a Hungaroton felvételek között jelent meg.) Az LPX 11320 számú lemezen az eredetileg pedagógiai célattal készült 44 duót hallhatjuk Wanda Wilkomirská és Szűcs Mihály előadásában, s 7 részletet a Mikrokozmoszból Pásztor Ditta és Tusa Erzsébet tolmácsolásában. E lemez rangját természetesen mindenekelőtt Pásztor Ditta szereplése adja meg, aki Bartók műveinek legautentikusabb tolmácsolója. De a 44 duóról is bebizonyoso-

dik, hogy többet jelent egyszerű pedagógiai darabnál: a duókban Bartók sajátos formában valósítja meg a kelet-európai népzenei formák nagyszerű szintézisét. Az 1932-ben tartott bemutató előadáson Waldbauer Imre és Hannover György szólaltatta meg a darabot. A mostani lemez alighanem méltó lehet az ősbemutatóhoz, hiszen mindkét művész salaktalan szépséggel, szárnyaló hegedűhanggal tolmácsolja szólamát. A 11338 számú lemez súlyponti darabja a Zongoraszonáta, Tusa Erzsébet előadásában. Ez a reprezentatív alkotás az ő játékában démonikus elemekkel telítődik, hiányolni lehet azonban lírai karakterének megszólaltatását. E lemezen szerepel a sokat emlegetett Szabadban is, amelynek egyik tétele oly nagy hatással volt József Attilára. Egyenesen szenzáció a 11355-ös lemez, amelyen a Budapest Szimfonikus Zenekart Erdélyi Miklós vezényli. Különösen a 2. szvit remek, színes, villódzó előadását emelném ki, amely nemcsak Bartók zenéjének romantikus gyökereit tárja fel, hanem azokat a szinte észrevétlen vonzódásait is, melyek e kora romantikus periódusban is inkább a klasszicizmusra utalnak. És végül egy ugyancsak kitűnő felvétel: a két zongorára és ütőkre komponált zenekari Concertót hallhatjuk rajta (s a kétzongorás szvitet) Pásztory Ditta, Commensoli Mária, Petz Ferenc és Marton József előadásában. A Budapest Szimfonikus Zenekart a modern zene egyik legalaposabb értője és legteljesebb szálláscsinálója, Sándor János vezényli. Ezt a művet vajmi ritkán lehet hangversenyteremben hallani, aligha beszélhetünk tehát előadási hagyományairól. Sándor János szokásos pezs-gő zenei felfogásában mindenesetre megérezni, mennyire sajátos karaktert jelent Bartók művészte a huszadik század sokfelé ágazó zenei irányzatai között. Commensoli Mária személyében megint „felfedezhetünk” egy, a pódiumon sajnósem szereplő, kivételes tudású művészt.

Boccherini Gitárquintettjét és Haydn — talán szerzője számára is ismeretlen — Gitárquartettjét Szendrey-Karper László és a Tátrai vonósnégyes tolmácsolja (Qualiton 11344—45). A kitűnő gitárművész nagyszerű alkalmat kapott,

hogy elkápráztassa a melodikus zene barátaikat remek játékaival. Boccherini művei ugyan nem tartoznak a zene élvonalába, de kellemes szórakozást jelentenek, a kitűnő előadás pedig néhol meg is emeli őket, s a barokk és klasszicizmus közötti átmenet értékes dokumentumaivá avatja egy-egy tételüket. A Haydn-művet vitás szerzősége okán kár volt lemezre venni.

Konsztantin Ivanov a legjelentősebb mai szovjet karmesterek egyike. Sajátos véletlen folytán egyszerre két különböző zenei karakterű világba kalauzoló felvétele jelent meg a Melódia-lemezek között. Az egyiken Beethoven VII. szimfóniáját vezényli, a Moszkvai Rádió Nagy Szimfonikus Zenekarának élén. Remek zenekar, Ivanov pedig láthatóan örömet lel benne, hogy a kitűnő együttes különböző színeit felvillantssa. A szoktnál lényegesen gyorsabb tempóban vezényli a művet, melynek heroikus karaktere hibátlanul érvényesül, néha azonban romantikusabbnak érezzük — első sorban a túlhangsúlyozott fűvósállások miatt — Beethoven szándékánál. (A karmester felfogására elsősorban Toscanini gyakorolt hatást, ami persze nem a legrosszabb iskola...) A másik lemezen a Szovjet Allami Szimfonikus Zenekar élén Sztravinszkij Petruskáját vezényli. Itt aztán minden a helyén van! Tobzódó színek, kiélezett ritmus, gyönyörű hangú fűvósok: mindez az egyik legjobb szovjet lemezzé avatja ezt a felvételt.

A Lengyel Kultúra új lemezei közül mindenekelőtt Vivaldi Stabat Materének szép felvételét emelném ki. Ez a rövid lélegzetű alkotás alufaj egyik legszebb darabja. Az alt-szóló mindvégig fátyolos színekkel érzékelteti a kereszt alatt álló Szűzanya végtelen fájdalmát, belenyugvását. Krystyna Szostek-Radkova személyében gyönyörű hangú énekesnőt ismerhetünk meg, aki a Karol Teutsch vezényelte Varsói Filharmonikusok Kamarazenekarának kíséretében valóban tökéletes zenei élménnyel ajándékoz meg. Ez a mű nálunk jóformán ismeretlen, ezért felvételét valóban a ritkaságot megillető megbecsüléssel kell méltatnunk. (A lemezen Bach és Purcell alkotásait hallhatjuk még.)

RÓNAY LÁSZLÓ

A stílus aligha több, mint hitvány edény, amelyben be lehet adni a világnak a keserű orvosságot.

Thornton Wilder

FILMEK VILÁGÁBÓL

A nagy kék jelzés, vagy A hűség jutalma (magyar). Írta: Hegedűs Z.; kép: Ragályi E.; zene: Vujicsics T.; rendező: Nádasy László, főszereplők: Káldi N., Tahí Tóth L., Latinovics Z., Darvas I., Psota I., Mezey M.

Ákár melyik jelzés mentén haladnak e film szereplői, hűségük jutalma ugyanaz a banalitás. A boldogság kék madarának keresését jelképező „nagy kék jelzésen” a kispolgári élet unalmas szürkesége és a művészek életének közeli bohémkedése találkozik. Ezek a művészek a tömegtársadalom új arisztokratái, a munkás hétköznapiaktól elválasztott világ irigvelt lakói, akik személyiségüket lényegében alávetik az éppen uralkodó kommunikációs fogyasztás igényeinek. Tehetségüket — ha van — aprópénzre váltják, s erejükből legfeljebb a pillanatnyi aktualitások kihasználására futja, s ennek során ugyanúgy elhasználódnak, akár egy hűtőszekrény, rádiókészülék vagy űrrepülő szerkezet. Körükben a modern filozófiai fogalmak átvétele ugyanolyan automatikus cselekvéssé változik, akár a kisember életében a természetjárás: formális rohanás — egyik várortól a másikhoz, egyik kilátótól a másikig. Pusztá jelenlét ez a világban, ahol ki-ki képességei szerint vegetál.

Nádasy filmje elsősorban a művészek bohém világára épül; ez a társadalmi réteg helyzeténél fogva „emelkedettebb”, látszatra szabadabb életformát képvisel, valójában azonban az ipari világ viszonyai között maga is a közhelytömegek újratermelője és fogyasztója. Kirándulásaik során fölszabadultnak látszó viselkedésük lelepleződik, kiderül, hogy ugyanúgy alkalmazkodnak a hatalmi hierarchiák szabályaihoz, akár a társadalom többi rétege, legfeljebb több tréfiával, szellemesebben és ironikus látványossággal teszik ezt. A lényegét azonban mindez nem takarja el: hajbókolnak a hatalom előtt, egymás között civódnak vagy üzekednek, akár a nyulak vagy az egerek. Mialatt a fák és a virágok között pillanatnyi céljaik felé szaladnak, mintha a természet elvesztette volna a varázsát: a növények legfeljebb azért zöldek, mert a zöld szín jól esik az ember szemének, a tiszta levegő pedig azért jó, mert utána nagyobb az étvágy, üdítőbb a délutáni szunyókálás. Személyiségükre az elvárások és az előítéletek lelki struktúrája épül,

és ez előbb-utóbb teljesen kitölti őket.

A művészt divatos bohémnek képzelni; régebben az eszelős őrült, a lángoló lelkű, megváltó próféta élt a tömegek tudatában, ma a könnyed, fölszabadult életű ember veszi át a helyét, aki műveltségénél fogva jobban ismeri a dörögést, és erőfeszítés nélkül jut az élvezetekhez. Ebbe a körbe az arra alkalmas egyén automatikusan bekerülhet, ha megfelelő kompromisszumot köt, a személyiség és a kellemes élet között. A szellem szempontjából azonban ez a kompromisszum tragédia, mert közegében megsemmisül a lényeg fölismerésének lehetősége, és devalválódnak az alapvető fogalmak, mint a véleménynyilvánítás és az információszabadság emberi jogai. Helyükbe a fölszágas jólértesültség, a mindenütt megtalálható kiskapuk ismerete, s a „levegőben lógó” kérdések ügyes meglovagolása, esetenként pedig afféle jövedelmező látzatellenzékség lép. Ezt a tragédiát a film a komédia eszközeivel próbálta megközelíteni. Hálásabb bohózatí témát alig lehet elképzelni annál, ahogy egy kispolgár becsöppen ebbe a világba. A lehetőség azonban legfeljebb föl villan néha, a maró gúny helyett, amit a néző várna, legfeljebb bágyadt tréfálgatás adja meg az alaphangot. A sablon-életből kimerészkedő fiatal asszony szerepében Káldi Nóra botladozik a jelzett turistautakon, alakítása azonban előírt szerepének függvénye, s alig ad lehetőséget a kibontakozásra. Mint egyes szám első személyű főszereplő, mindent ott van mereven a képen, anélkül, hogy tevőlegesen valamilyen szerepet játszana a cselekményben. Esendő kispolgári világának elképzeléseit csak nyomokban szembesítik a bohémkedés légkörében megszülető gondolatokkal, s ezért elsikkad a mélyebb értelmezés lehetősége: a vegetáló művészkedés és a nyárpolgári életvitel azonossága.

A humort végül is a kabarészövegek fordulatai pótolják, azaz éppen olyasmiből merítettek a szerzők, amit ábrázolni akartak. Mindez persze nem volna baj addig, amíg csak a technika épült volna föl erre. Konceptcionálisan azonban több távlatra lett volna szükség, a meglátás nagyobb erejére, hogy ezt az anyagot megfelelően elrendezzék és a részleteket kidolgozzák.

UNGVÁRY RUDOLF

DOKUMENTUM

TAIZÉ, KÉT HÓNAPPAL AZ IFJÚSÁGI ZSINAT MEGHIRDETÉSE UTÁN

Május elseje vikendjén, majd pünkösdkor, mint az utóbbi vasárnapokon mindig, több száz fiatal sereglett össze Taizében, különböző országokból, fiatalok, idősebbek vegyesen. Mindannyiukat azért hívták, hogy részt vegyenek a „hosszú menetelés”-ben, mely húsvét napján kezdődött és egy ifjúsági zsinathoz vezet.

A közösség nem tervezett külön találkozót az utóbbi időben, mégis, felhasználva a szünetet, sok fiatal érkezik, hogy csatlakozzanak, vagy kérdezenek, de mindenképpen hogy reagáljanak a néhány héttel előbb meghirdetett zsinatra.

Taizében az ima minden találkozól elkezd; naponta háromszor, valamint szombatról vasárnapra virradó éjjel mindenki együtt van a templomban, a közös imára gyűlnek össze. A déli imádság után körülveszik Roger testvért, a taizéi perjel, hogy feltegyék kérdéseiket:

— Mi volt az alap gondolata az ifjúsági zsinat meghirdetésének?

— Együtt akartunk maradni egy bizonyos, hosszabb időre, nem azért, hogy új mozgalmat létesítsünk, hanem hogy egyszerűen együtt legyünk, átmenetileg, de kissé huzamosabb időre.

— Miért használja a zsinat szót?

— Ahogy a húsvét ünnepére összesereglett nemzetközi csoport fiataljai megjegyezték, felidéztek az első keresztyényeket. Ők kezdetben egy szív, egy lélek voltak. Amikor ez az egységességük megszűnt, amikor a feszültségekből széthúzás lett, elhatározták, hogy keresztyény találkozót szerveznek, s így elkerülik a szakadást és fenntartsák az egységet. A jelenlegi zűrzavarban jó eszközül kínálkozott a megbékélésre egy ifjúsági zsinat. A zsinat szót eddig csak az egyházban használták, egyházi tény jelölésére és ez döntő volt számunkra.

Az első „Taizéi levél”-ben, melyet a húsvétkor jelenlévő fiatalokhoz intéztek, a perjel testvér ezt írta: „Az ifjúsági zsinat bejelentése húsvét napján, először is arra kötelezett bennünket, hogy legbensőbb énkben ünnepeljünk. A zsinat majd később kezdődik, az a második lépés lesz. Jelenleg megkezdjük az elő-

készületeket. Ez a készülődés út a szövetségbe. Elindulunk, de nem tudjuk hová megyünk, várjuk egy ígéret megvalósulását és nem vagyunk hajlandók megtorpanni.”

Egyre több fiatal

A közösség testvérei számára is teljesen váratlan volt, ahogyan Taizé a hatvanas évektől kezdve egyre inkább a fiatalok találkozóhelyévé vált. Lassanként mind többen és többen jöttek a világ minden tájáról fiatalok Taizébe, majd hoztak magukkal újabbakat és most már tízezzel követik egymást. A látogatók nagy többségét ők alkotják, bár Taizében gondosan ügyelnek arra, hogy elkerüljenek minden megkülönböztetést a generációk között.

Akár kifejezetten keresztyények ezek a fiatalok, akár keresők, vagy éppen hitetlenek, a lényeges az, hogy itt vannak és naponta háromszor részt vesznek az Engesztelés Templomában a közös imában, ami ott tartózkodásuk magvát jelenti. Taizében mindennapi feladattá vált meghallgatni, mit üzen a lélek az egyháznak a fiatal generációk közvetítésével. „Igen gyakran kemény szavakat intéznek hozzánk, azokhoz a keresztyényekhez, akik az egyház életének központjában élünk — mondja Taizé perjele. — Nem könnyű megtalálni Isten szavát ezeknek a fiataloknak a hevességében. De ha Taizében elzárkózunk azelől, amit a fiatalok mondanak nekünk, akkor becsukhatnánk a kaput.” Hogy kellően fogadni tudja a fiatalok ilyen méretű áramlását, Taizé mintegy rákényszerült arra a megoldásra, hogy megszabott dátumú találkozót szervezzen, miközben továbbra is egész éven át nyitva áll a fiatalok előtt. Az első nagy nemzetközi találkozóra 1966 szeptemberében került sor. Ezt újabbak követték, minden évben, 1500—2000 fiatal részvételével, egészen az 1969-es találkozóig.

1969: egy örömhír keresése

Ezen az 1969 augusztus végi találkozón a komolyság, sőt néha komorság uralkodott. Feltűnő volt, milyen fontos-

nak tartották Isten keresését és hogy milyen sokan választották a személyi lelkigyakorlat lehetőségeit.

Nagyban hozzájárult a találkozó mozgalmasságához egy nő, Margarita Moyanoé, a katolikus ifjúsági világszervezet volt elnöknője, jelenleg latin-amerikai ifjúsági főtitkár. Argentínából érkezett, hogy jelenlétével képviselje az annyira kívánt kölcsönösséget a déli és az északi félteke között. A találkozó végén a perjel felhívást intézett egy „örömhír” keresésére, amiről néhány héttel a találkozó után a következőket írta minden résztvevő fiatalnak: „A nyár folyamán több ízben is kutattuk, mi lehet az oka annak a pesszimista hullámnak, mely a ma egyházát áthatja. Néhány olyan megjegyzés, mint „Mire jó az egyház?”, vagy „Ez már a múlté”, úgy tűnik, elég egyeseknek ahhoz, hogy megintoganak, elveszítsék bizalmukat; ennyire kiszámíthatatlan visszhangjuk van a rossz híreknek Isten népében. Már akkor el-érkezettnek láttuk az időt arra, hogy a legszélesebb körben előkészítsük 1970 húsvétjára a mindannyiunk által közösen meghirdetendő örömhírt. Mert szenvedélyesen szeretjük a közös és ajándékozó egyházat, azt szeretnénk, ha az egyházba a szomorúság megpróbáltatása után visszatérne az öröm.”

Mintegy ösztönzésül a keresésre, a nagy találkozó végén egy szöveget osztottunk szét köztetek, mely összefoglalta azt, ami a leglényegesebbnek tűnt ezen a nyáron a taizéi dombon: „... A remény ébrentartására a fiatalok hét hónapon keresztül kutatni fogják egy örömhír hirdetésének lehetőségét. Ennek érdekében mostantól 1970 húsvétjáig három dolgot akarnak megélni és elmélyíteni: az imádságot, az egyház szeretetét és az igazság keresését. Ti, akik most épp azon dolgoztok, hogy ezt a három erőforrást gazdagítsátok magatokban, hogyan tudtok majd részt venni egy olyan hír kigondolásában és átélésében, mely kirobbanó, tehát szokatlan, de elég egyetemes ahhoz, hogy nagyon sokan fölfogják?”

Húsvét, 1970: ifjúsági zsinat hirdetése

„Tapsvihar tör ki, gyorsuló ritmusban árad, szétbomlik, ismét egységgé válik, kifogyhatatlanul hömpölyög”. Így írja le François Bernard a La Croix című lapban a három napra összegyűlt fiatalok első reakcióját a taizéi perjel húsvéti bejelentésére: „Ifjúsági zsinatot rendezünk.”

Kétezeröttszáz fiatal volt együtt, harmincöt nemzetiséget képviseltek és már régen megbeszélték, hogy összejönnek Taizében, a hír meghallgatására. Húsvét előtt két héttel érkezett az első csoport, mintegy húszan. Öt világrészről jöttek, hogy együtt dolgozzanak a perjel testvérrel, összevessék elképzeléseiket, élettapasztalataikat és kidolgozzák a hír tartalmát. A csoporthoz tartozott például egy Brazília észak-keleti részéről származó mezőgazdasági munkás, egy kivándorolt portugál lány, két fiatal chicagai néger, egy afrikai közgazdász, egy indiai asztrofizikus, stb. És közöttük Margarita Moyanoé.

A munka-csoport tagjai azzal kezdték munkájukat, hogy megfogalmaztak egy közlést, mely bemutatja, hogyan találta meg a hír végleges szövegét. Ezt a közlést ismertette a csoport vasárnap délután az Engesztelés Templomában, mely túl kicsinek bizonyult a kétezeröttszáz fiatal befogadására. Egymás után beszélt az ázsiai, az afrikai, a fekete, az észak-amerikai és a latin-amerikai:

„A múlt évben elhatároztuk, hogy örömhírt küldünk Taizéből a fiataloknak; kihívjuk a reményt az egyháznak ebben a nehéz időszakában, amikor elnyomó hatalmak áruba bocsátják az emberiség egy részét, amikor egyesek túrhatalmen kiváltsága megfosztja a többi még emberi mivoltától is.

Meghallgattuk öt világrész fiataljainak javaslatait. Megértettük, hogy nagy részükben él az Isten iránti vágy, de ugyanakkor az igény is, hogy előbbre lépjenek az ember szolgálatában. Számukra ez élet és halál kérdése. Krisztus számukra mindenekelett az életet jelenti. Az egyháztól azt várják, hogy alkotó legyen.

Amit leginkább megértettünk, az az, hogy a fiatalok olyan, eddig szokatlan magatartást várnak, amely a végsőig elkötelezi őket Krisztusnak, felszabadítja energiáikat és megadja azt az alkotó lendületet, mellyel otthonossá tehetik a földet. Akkor a gyűlölet erőszakossága is átalakulhat a „békesség erőszakává”. Hogy megtaláljuk a leginkább áhított hírt, hallgattunk, gondolkodtunk, imádkoztunk. Szívünkön viseltük a két félteke közötti kölcsönösséget és a lényegét végül is a déli földrészek adták meg. A latin-amerikai fiatalok érzik, egy mindinkább húsvéti egyház sürgető igényét, olyan egyházét, mely lemond minden hatalmi eszközről s hű bizonyosságot tesz az embert felszabadító evangéliumról. Afro-ázsiai fiatalok véleménye szerint az északiak leszűkítik az

egység, egyenlőség és ünnep meglévő értékeit.

A hír tehát, melyet hirdetünk, húsvéti hír. Ime: A feltámadt Krisztus örömmel tölti el az ember lelkét. Előkészíti számunkra az egyház tavaszát: egy hatalmas eszközeitől megfosztott egyházat, mely az egész emberiség számára az egység látható színhelye. Elegendő képzeletet és erőt fog adni nekünk ahhoz, hogy meginduljunk az engesztelődés útján. Felkészít bennünket arra, hogy életünket adjuk azért, hogy ember többé ne legyen ember áldozata.”

Ekkor Roger testvér vette át a szót, maga körül csoport gyerekekkel. Ami már régóta foglalkoztatta, az egyrészt a látható egyház nyers elvetése, másrészt az a kérdés, amit évek óta hall a Taizében megforduló ezernyi fiattól: mit tegyenek, miután Taizéből hazatértek. Válasza a következő:

— Egy mód, egy eszköz kínálkozott számunkra ahhoz, hogy beálljunk a hosszú menetelésbe, hogy áthidaljuk az ellentéteket, és ezt most bejelentem nektek: megrendezzük a fiatalok zsinatját. Ez az ifjúsági zsinat nagy többségében fiatalokból áll majd, de az elkülönülés megakadályozására részt vegyenek benne idősebbek, öregek, sőt gyerekek is.

Minthogy minden fontos dolog végrehajtásához időre van szükség, ma megkezdjük az első szakaszt. Mielőtt összegyűlnénk az ifjúsági zsinatra, gondolkozunk és élnünk kell; élni az ünnepet, az egységet, az egyenlőséget, „remélve minden lehető reménnyel”. E perctől kezdve belépünk a zsinati készülődés időszakába, melynek folyamán mindenki igyekszik saját belső gyengeségeit megvizsgálni, a feltámadt Krisztusra tekintve, mint égő lámpásra a sötéttségben.

A zsinat meghirdetése után dr. Blake, az Egyházak Világtanácsának főtitkára nyomban közölte a fiatalokkal, mennyire örül ennek a zsinatnak. Felajánlotta nekik, hogy működjenek közre a világtanács 1975-ös közgyűlésén és hozzátette, hogy mivel az ifjúsági zsinat nemcsak fiatalokból áll, szeretné kérni felvételét. Renard bíboros, Lyon érseke, a jelenlévő katolikus püspökök nevében is hangsúlyozta, mennyire fiatal és friss a jellege mindannak, ami itt készülődik. Athenagoras patriarka szeretetét fejezte ki a fiatalok iránt. VI. Pál pápa táviratot küldött a fiataloknak. Április 19-én, vasárnap, a déli harangszókor az ökumeniáról beszélt a Szent Péter téren összegyűlt tömegnek. Kijelentette, erősen reméli, hogy sikerült az orto-

dox egyházakkal jó kapcsolatokat teremtenie, majd hozzátette: „Az előjelek jók, elismerő rokonszenvvel tekintünk Taizé felé”.

Az ifjúsági zsinat előkészítésének kezdete

A zsinati előkészületek kezdetétől a fiataloknak be kell kapcsolódniuk az egyház benső tevékenységébe. Egy szöveg készült a segítségükre, melynek fő vonalai a következők: „A feltámadt Krisztusnak minden életető forrásának, hármass ünnepelésében éljük át az ifjúsági zsinat előkészítő idejét; — ünnepeljük az eukarisztiában feltámadt Krisztust... — ünnepeljük az egyház iránti szeretetünkben feltámadt Krisztust, a szeretetet, mely tüzet gyújt a földön... — ünnepeljük a feltámadt Krisztust az emberben, testvérünkben...”

„A hosszú menetelés fenntartásához fontosnak tartjuk — mondja az első taizéi levél, — hogy rendszeresen (évenként egyszer vagy kétszer) ima- és dialógus-hetet tartsunk Taizében.

Kezdetben az örömhír első alapgonolatát fogjuk mélyíteni, élni: a feltámadt Krisztus örömmel tölti el az ember lelkét.

Már a kezdet kezdetén lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy minden világrész, minden nép és minden faj fiataljai részt vegyenek a hosszú menetelésben. Mindenkinnek meg akarjuk adni az alkotás lehetőségét az ígérlet, az egyház tavaszának megvalósításában.

Az első nagy találkozók Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában lesznek, hogy minél több déli fiatal bekapcsolódjék a zsinati előkészületekbe.”

Taizé a hosszú menetelés egészének összefogója, ahova a fiatalok minden héten elmehetnek, hétfőtől hétfőig, vagy rövidebb időre, lehetőségeik szerint. Ottlétük tartalma elsősorban az ima és a csoportos, közösségi élet. De akik idegenkednek a csoportos dialógustól, egyénibb utat is járhatnak. Idén nyáron külön találkozókat is szervezünk, július 13. hétfőtől, szeptember 14. hétfőig. A téma ugyanaz, amit mindenkinnek ajánlottunk: „Hogyan élje át az ember Krisztus feltámadásának örömét?”

f. Charles Eugène

BESZÉLGETÉS BORSÓS MIKLÓSSAL

Ritkán sikerül magyar képzőművésznek rajongóiból és követőiből olyan lelkes táborat gyűjtenie maga köré, mint neki. Ez nemcsak munkásságának elismerése, magatartásáé is. Távól áll tőle minden póz. Közvetlen, természetes, nyitott. S amilyen az ember, olyan a műve.

Alkotásaiban megtaláljuk, amit keresünk: a művészetbe vetett feltétlen hitet, látomások, szellemi viaskodások és metafizikai élmények alakot öltését. Szobrai erőtől duzzadó, zömök, de egyszersmind lelki megrendültséget és belső drámaiságot kifejező figurák. Meglepő valóságközelségről tanúskodnak portréi és plakettjei. Nála a fogalmak is megtestesülnek: csodálkozás, fájdalom, vágy, szeretet, aranykor, megváltás. Tudatosítja az öntudatlant.

Tiszta és zárt formák jellemzik, amelyek materiális határok közé szorítják végtelenbe kívánczó transzcendens elképzeléseit is. Példás biztonsággal él a szobrászat technikai eszközeivel, anyagszeretete, gondos művészete beszéd tárgya. Nem állapodik meg sohasem a tisztán művészi megoldásoknál, hanem fáradhatatlanul kutat tovább a mindent átjógó metafizikai egyetemesség után. Rajzait ez a törekvés hatja át, de még csupa-testiség szoboralakjai is egy imaginárius külvilággal állnak kapcsolatban. Mozdulataik, nyújtózkodásuk, figyelő vagy hallgató testtartásuk vagy kifelé, a jelenségek felé fordul, vagy belső szenvedélyek emésztő hatását tükrözi. S mindezt a mű szépsége teszi emlékezetessé, amit modern szobrokról nemigen lehet elmondani. Mintha „szakrális térbe” tervezné őket: ebbe a világba, de más magaslatokra.

— Kevés a szakmai kérdés...

— Hála Istennek! Mit lehet a szobrászatról annyit beszélni? Nézni kell, érezni kell. Vagy érzi és szereti valaki, vagy nem, akkor pedig kár minden szóért.

— Miben látja a képzőművészet feladatait?

— A képzőművészet azáltal szerzett magának rangot — hiszen valamikor mesterség volt —, hogy egyesek olyan fokon tudták művelni, amely már szellemi hatóerővel bír, a lélek tájait járta. Éppen ezért semmi köze a díszítőművészetnek, a külsőségekhez. Sőt a tehetséghez vagy az ügyességhez sem. A legtehetségtelenebb, a legügyetlenebb Cézanne például remekművet alkotott belső tüztől, szenvedélytől vezettetve. Ha a készség megvan, jó, de ha nincs, attól még lehet valaki nagy művész. De hiába a készség, ha a belső motorikus hajtóerő hiányzik. Mit csinál a képzőművész? Önmagába néz és a világba. Ha abból, amit lát, ki tud fejezni valamit, közölnivalója van, és ha az helyesen ötvöződik, aszerint, mennyire lírai, elbeszélő, drámai vagy ironikus alkat — itt kezdődik a művészet. A képzőművészetben sincs máskepp, mint az irodalomban. Van irodalom, amely arra való, hogy szórakoztasson, az ember agyoncsapja vele az estjét, ám van olyan is, amely véleményét mond a világról és véleményét

alakít ki olvasójában is. Ez ugyan a művész véleménye, de tükröződik benne az egész kora. Itt van két szobrász: Marino Marini és Manzù. Mindkettő egyformán nagy művész. Az egyik csupa dráma, a másik egy jó értelemben vett Erosz: család, szép nő, elegáns, palástos püspökök. Az egyiket, Marino Marinin nem tudnám elképzelni a San Pietro kapuján, a másik viszont ugyanott remekelt, 1950-ben megnyerte a Szent Péter-bazilika bronz aijának pályázatát. Melyik fejezi ki a korát? Mind a kettő. Az egyik az élet tragikus, a másik napsütéses és szelid oldalát.

— Kinek dolgozik a művész elsősorban: önmagának, a nagyközönségnek vagy egy, a műveit értő szűk réteg számára?

— Így egyiknek se. A kor közönsége azonban megérti. Mert a közönség mindig azokból áll, akik érdeklődnek iránta, akiket magával tud ragadni. Ki a moziközönség? Aki jelen van az előadáson. Aki nincs ott, nem a mozi közönsége. A képzőművészetben is így van. Persze olyan közönség, hogy minden ember — ez abszurdum. Élt a köztudatban egy hamis törekvés, hogy a társadalom minden tagjának legyen köze a művészethez. Ez abból indult ki, hogy a művészetnek feltétlen propagatív hatóerőt tulajdonítottak, és ideológiák elfogadtatására akar-

ták felhasználni. Amit az ideológus nem tudott elhíttetni, megpróbálta a szobrász, a festő is bizonyítani, milyen nagyszerű. Itt a tévedés. A művészetnek nem ez a feladata. Közölni, kifejezni, jelteni. Az igazi művészet nincs korhoz kötve, de minden kor számára van mondanivalója. Gondoljunk Shakespeare-re. Ötszáz éve zarándokolunk hozzá, s ahány este, annyi élménnyel térünk vissza. Az a csodálatos benne, hogy a kocsisokat éppúgy lekötötte, mint a legmagasabb rendű szellemi embert. Mind a mai napig. Az olasz asszony is, amikor másállapotos, odamegy Raffaello Madonnájához, hogy a babinója olyan szép legyen...

— *Mi a véleménye az absztrakt képzőművészetről?*

— Ilyet nem ismerek. Ebben a kérdésben alapvető, mondhatnám gvermeteg esztétikai zavarban van a kritika és a képzőművészeti nomenklatúra. Mikor keletkezett az absztrakt művészet? Amikor a mikroszkóppal érszeresére felnagyított seiteket, amőbákat, metszeteket fotókon láthattuk. Azután a repülőgépek, a felhők világa, az aperspektíva stb. Ehhől jött létre az absztrakció. Absztrakt művészet nincs, mert az ember nem tud olyat kitalálni, ami ne lenne meg valahol a lényében, alkotásban. Absztrakció ott van, ahol a geometria kezdődik.

— *Az op art eszközei: fény, mozgások, optikai játékok a forma szolgáltatásba állhattak volna, mint ahogy a csoport egyes képviselőinél, Agamnál, Yvaralnál történt. De Vasarely, Schöffer vagy éppen Soto műveiben a kinetikai hatások nem a formális rendszereket hangsúlyozzák, hanem a tekintet szakadatlan megerősökölésére törekednek.*

— Pontosan. Ornamentika. Semmi köze a képzőművészethez. Amit először is negyven tagú műhely csinál, mert a művész egyedül nem is tudná, különben beleőrülne; másodszor pedig amit mértani számítás alapján dolgoznak ki, nem lehet más, legfeljebb dekoráció. Hogyan keresi egy század a maga ornamensét, az rejtély. Vasarelynek nem lehetne világoskera, ha nem volna valami alapja. Talán ő lesz az, aki a század ornamensét megteremti, mert még mindig a barokknál tartunk. (A szecesszió is barokk, de úgy néz ki, hogy szervülni tud a modern architektúrával.) Optika artnak nevezik, tehát a szem számára készül, de ugyanakkor a szem nem tudja elviselni. A vallató helyiségekben ezt már régen megcsinálták. Aki nem volt ott, nem tudja, én tudom. A görbe tükrökkel végzett sakktabla eltolódások, a fehér, fekete és más színekben vibráló

mértani idomok az emberi lelket és szellemet halálosan elfárasztják, monotonizáljukkal majdnem a hipnózisba viszik. Az ember küzd a hovahelyezhetőségével is. Próbáljon valaki egy ilyen képet betenni a lakásába. Hallom, ahogy mondják — *Blickfang*. Dívatos szó lett. De a tekintet megragadása a plakát és a sajtócímek feladata. Ha már mindenáron német kifejezésnél akarunk maradni, akkor a képzőművészetre inkább a *Begeistert* illik, azaz lelkesít, meghat. Ezt azonban az op art nem igényli. A lelket, a gondolatot nem képes érinteni. Ennek ellenére nem mondom, hogy Spenglernek igaza volt az *Untergangban*. Szerinte Rembrandttal tulajdonképpen befejeződött a festészet. Én nem így látom. Nagyszerű dolgok születnek ma is a szobrászatban és a festészetben. Olyan mesterek vannak, akiket oda lehet állítani a nagy korszakok szobrászat mellé.

— *Vasarely azt hangoztatja, hogy módszerével bárki megtanulhat rajzolni, mivel az op art lemond az ember és a valóság között lejátszódó csereviszony fenntartásáról és ábrázolásáról.*

— De minek? Füttyülni sem lehet megtanítani mindenkit, mert van, aki nem szeret füttyülni. Ez primitív igyekezet. Hasonlít Léger kijelentéséhez. Ő a szocializmust teljesen réltreértette. Naiv, szaloncukron hizlalt szocialista lévén azt állította, hogy a jövőben minden ember fog tudni festeni. Erre mondták neki, hogy úgy igen, ahogy ő. Miért kell tudni mindenkinek festeni? A művészetet nem lehet úgy felfogni, hogy az valami csodás dolog, amire mindenki vágyik. Nem. Van, aki kuglizni vágyik, kártyázni, sörözni. Menjen!

— *Hogyan ítéli meg az „izmusok” jövőjét?*

— Fiatalkorunkban szőrös-szakállasan, orosz ingben jártunk, kerestük a formát, ahogy a fiatalság ma is. Azt mondták egyesek, a század férfitípusa úgyszólván a sofőr meg a pilóta típusa, a nyírott hajú, széles vállú, mindig frissen borotvált férfi. Fordult egyet a század, és a közép-kori egzaltált, útszéli csavargó lett az ideál. Kiszámíthatatlan. Egy szót sem lehet arról ejteni, mi lesz a jövőben. Nem tudni, hogy az absztrakt hullám után egy erős figuratív hullám jön-e. Lesz ez is, az is. Minden.

— *Egyik nyilatkozatában olvastam: „A bibliai nevelkedtem, és ezzel a neveltséggel az ember pontosan tudta mindig, mi a jó, mi a rossz.” Sartre szerint, bár választásunk a jóra esik, sosem tudjuk, helyesen választottunk-e,*

mert ami az egyik esetben jó, a másikban rossz.

— A lelkiismeret mindig megmondja. Annál is, aki nemhogy a biblián, de — ma egész nemzedék — vallás nélkül nevelkedett. Az ember elköveti, de nyomban mérlegeli is, amit cselekedett. Ideg orvosok a megmondható: elmegyógyintézetek, a Hárshegy tele van olyan emberekkel, akiknek annak idején megmagyarázták, nem az a rossz, amit csinálnak. Azt kell csinálni. Utána aztán megszólalt a lelkiismeretük...

— *Vannak, akik tagadják a lelkiismeret szerepét, emberi találmánynak, sőt „az ember megcsonkításának” vélik.*

— Az ember születése percétől kezdve olyan körülmények közé kerül, ahol szüntelenül működik a szabad — nem szabad törvénye. A kisgyermek, amikor az anyja rendreutasítja, érzi, hogy van igen és nem. Hogy ez aztán miben áll, azt később, eszmélése során magyarázza meg neki. Még az egzisztencialisták is eljutottak oda — nem Sartre-ra gondolok, a vulgárisokra, hanem Heideggerre —, hogy az embernek végeredményben szabad választása, döntése van. Mi ez, ha nem a lelkiismeret elismerése? Az ember szabad akarata, választása folytán lett szellemi lény: ez kell, az nem kell, ezt elfogadom, azt nem. Lehet erkölcsi kitérőket tenni, de azt bizonyosan tudja mindenki, hogy ölni — rossz, ha zsidót ölök akkor is, ha svábot, akkor is... Ölni nem lehet, ehhez nincs joga az embernek. A reformáció kimondta: ezután többször kell bibliát olvasni, és felkötötte a kardot, levágni azt, aki nem így cselekszik. S jött a hatalom, amihez a Názáretinek az égvilágon semmi köze nem volt, hogy terjessze a maga parancsait a lelkiismeret ellenére.

Az emberiség ma egy könnyebb megváltást keres, ami teljesíthetőbb, mert a jézusit nem tudja teljesíteni. Olyan megváltásra vágyik, ami mellett lehet bármit cselekedni, hisz van rá magyarázat. De mégsem megy.

— *Pedig éppen ott tartunk, hogy mindent remekül meg tudunk magyarázni. A háborúkat is...*

— Ezeknek a háborúknak — amiket szünet nélkül rendeznek a világban — a hazugsága abban van, hogy nem Észak-Vietnam és a Vietkong, Kambodzsa és nem Kambodzsa szembenállása táplálja elsősorban, hanem az üzet. Itt a politika aljassága. Azt írja Márai a Naplójában, hogy Európát nem a szellem emberei, hanem a kereskedők tették Európává. Nyilván a Fuggerekre, a Medi-

ciekre céloz, de nem folytatja a gondolatot és megreked ennél a bonmot-nál. Nem mondja ki, hogy a háborúkat is a kereskedők csinálták és csinálják ma is. Az üzletemberek.

— *Nem hisz a megváltásban?*

— Meg van váltva az emberiség, azért ilyen. Mert milyen lenne, ha nem volna megváltva! Az az ember, amelyik a lövészárokban szembetalálja magát egy másikkal, vagy a légnyomás becsapja őt egy gránátölcsérbe a másik mellé, és akkor rádöbben: miért öljem meg; már meg van váltva. Az öszövétségben a bosszú még törvényes erejű volt, de kétezer évvel ezelőtt jött egy fiatal rabbi, Jézus, aki azt mondta — nem. Nem szemet szemért, nem fogat fogért! Egyetlen fogalmat változtatott meg, s az már majdnem követhetetlen. Kiderült. Vérengzések, a legnagyobb borzalmak kísérték az emberiséget történelme folyamán. Alig valószínűtlen meg valami abból, amit az evangélium szerint a Genezáreti-tó partján elmondtak.

— *Nem tartja magát pesszimistának?*

— Ennél nagyobb optimizmus nincs. Én szembenézek a dolgokkal. A vallás köznapi alkalmazásával nem lett jobb az ember. Csak lefékezte őt, és ha ezt is elveszik tőle, semmi nem fogja viszhúzni a szörnyűségektől. A kereszténység egész történetére rányomta bélyegét a hatalom megszerzéséért, birtoklásáért folytatott küzdelem. S ha ezzel összevetjük az elvet, a tanítást, hogy szeresd felebarátodat; „azért jöttem, hogy életetek legyen és tökéletes legyen”; „nem megszüntetni jöttem a törvényt, hanem teljesíteni” — akkor kiáltó ellentmondást fedezünk fel. Keresztény ember van. Csak olyan nemigen, aki a kereszténység alapvető elveit mindig be tudná tartani. Ezek a szentek. De ez is már óriási dolog. Gondoljunk a teilhardi fejlődésméletre. Félelmetes gondolat sorok, de valahol itt nehéz Teilhardot is követni, mert olyan léptékekben látja a fejlődést, úgy is, mint antropológus, tehát materialista tudománnyal foglalkozó ember, úgy is, mint a lélek, a vallás, az egyház embere, hogy már-már reménytelennek tűnik előtünk. Holott ő igenis az evolúció, a biológiai fejlődés mellett van, ezt tapasztalhatta, de a lélek fejlődése sokkal lassúbb. A gyors megváltások pedig rendszerint vérengzésekhez vezetnek.

— *Nem gondolja, hogy Jézusnak, mint örök emberi eszménynek követése megoldaná az emberiség problémáit? Teil-*

hard írja egy helyütt: „A misztikus Krisztus még nem fejezte be teljes növekedését. Minden teremtetett tevékenység végső hajtórugója az, hogy meghosszabbítsa születését. Krisztus a létezők fejlődésének — még természetes fejlődésének is — végpontja.”

— Jézus semmiképpen sem lehet példakép. Őt nem követhetjük, legfeljebb szavainak kis részét. Ő a jóság-
nak egyszeri megtestesülése az emberiség történetében. Hozzá nincs hasonló.

— *Hisz az ökümenizmusban, a kereszténység találkozásában?*

— A kereszténység csak szavakban, megállapodásokban találkozhat, aranybullák, szent szövetségek lehetnek az egyházak között is, de a tényeken ez nem sokat fog változtatni. Tudjuk, hogy az ún. eretniségek, szakadások az ugyanazon elvet vallók között milyen rettenetes következményekkel jártak két évezreden keresztül. Meg lehet egyezni valamiben, de nem történik majd semmi. Látnuk, mi van az íreknél. Igaz, hogy az inkább politikai-társadalmi és jogrendi probléma. És Hollandiában? Ott is vannak helységek, ahol az utca két oldala esküdt ellensége egymásnak, mert az egyik oldalon katolikusok laknak, a másikon evangélikusok. Mi itt Magyarországon nem tudjuk elképzelni, milyen lehetett a vallásháborúk ideje. Ott érzi az ember. Katolikus vagy evangélikus — vérre megy. Ilyen az ember.

— *Véleménye szerint milyen 'lehetőségei vannak az emberiségnek a feszültségek és ellenségeskedések felszámolására: anyagi kielégítettség, egy racionalista világeszme vagy netán az ateizmus?*

— A technika, a kémia váratlan, úgrásszerű fejlődése csaknem megszüntette a gazdasági egyenlőtlenségeket. Ha körülnézünk, hol van a gyári munkásosztály? Nincs. Az automatizáció ma Nyugaton olyan mértékű, hogy az ember megijed. A világ anyagi javaival úgy sáfárkodni, hogy egyformán jusson a termelőnek és a fogyasztónak, a szellemi és fizikai dolgozónak egyaránt, ez már nagyjából megoldódott. Ezzel azonban nem lehet az emberi lelket, az emberi „vadat” megszélesíteni. Az ateizmus sem megoldás. Mert az egyik ember ateista lesz, a másik nem. S ha az ateista öregszik, akkor kezd szentimentális, primitív vallási érdeklődést tanúsítani. Nem egyről tudnék beszélni. Az ateizmus emberi csinálmány. Az Isten nem törődik azzal, hogy hisznek-e benne vagy sem. Ahogy a Venus boly-

gó nem tudja, hogy annak hívjuk... Csak az ember hiszi, hogy az jelent valamit, ha ő ateista. A magunk eligazodására használjuk ezeket a fogalmakat. A félelmetes univerzumban szeretnénk eligazodni, de az egyetemes világban istenség, ateista, hogy az a féreg hisz-e vagy sem — törpe, katékizmus ízű problémák. A marxizmus gazdasági és társadalmi egyenlőséget hirdet. Rendben van. De tulajdonképpen csak egyenjóságot tud adni, egyenlőséget nem. Az egyik ember szebb, értékeesebb, tehetségesebb, mint a másik. A különbségeket nem lehet eltörölni.

— *Miből táplálkozik az istenhite?*

— Assisiben döbbsentem rá. Naphimnusz. Gondoljunk arra, hogy a XII. század vége felé, még Dante előtt írta. Ma talán szokványosnak tűnnek a sorai, de akkor, amikor ezt kimondani nem volt szabad, mert egyedül csak az istenség létezett, az ember féreg volt, akinek semmi köze a természet-hez, a mindenséghez! Akkor ezen lehettek is ingerült viták, mert olyasmit érintett, ahol az emberi lélek már szabadon szárnyalhatott. Itt kezdődött a reneszánsz, a humanizmus, addig nem vettek tudomást az emberről. Sanyargatták magukat, a 'legsörnyűbb dolgok voltak: elmebeteg igehirdetők, vitustánc, a vásáron produkálták a stigmákat stb., s mindezt a túlvilág, a Megváltó és az isteni boldogság jegyében. Ezeknek semmi közük nem volt a valláshoz, Istenhez, a tanításokhoz. Az ember mind maga találta ki. S akkor jön valaki és kimondja: „Áldott légy Uram, s minden alkotásod, / Legfőképpen urunk-bátyánk a Nap... / Áldjon, Uram téged Hold nénénk és minden csillaga az égnek... / Áldjon, Uram tégedet víz hűgünk... / Áldjon, Uram tégedet Földanya nénénk...” Nem vagyok gyakorló vallásos, templomba járó, de valahol itt, Szent Ferencnél tudnám keresni saját istenfogalmamat.

— *1946 és 60 között tanár volt az Iparművészeti Főiskolán...*

— Nem akartam vállalni, mert én nem jártam főiskolára, tehát tanári működésemhez semmiféle előképem nem volt. Pátzay beszélt rá. A tanítást roppant egyszerűen fogtam föl, minthogy magam is úgy tanultam az összes mesterségeket, hogy gyerekkoromban végignétem, mit hogyan csinálnak. És órákon elkezdtem dolgozni, faragni, és kiderült, az ifjúság rendkívül fogékony ez iránt, velem együtt csinálták. Nem panaszkodhatom rájuk, nagyon szép eredményeik vannak, azoknak is, akik közülük kül-

földre kerültek. Ami mondjuk tanári működésemet igazolja, az az, hogy sohasem utánoztak a növendékeim. Engem ma is a képzőművészeti főiskolások utánoznak, akiket nem is ismerek. Aztán egyszer váratlanul kaptam egy elbocsátó szép levelet: „...idealista művészetszemlélete miatt nem alkalmas a szocialista művészifjúság nevelésére.” Támadható voltam, az bizonyos, de a felmondás teljesen törvénytelen volt. Személyes indokok álltak a háttérben.

Amikor Cézanne-t és az impresszionistákat a könyvtár elzárta, én otthonról vittem be a gyerekeknek, mert olyanokkal, akik sem az anyjukat, sem az apjukat nem ismerik, nem tudok foglalkozni. Aztán megmagyaráztam nekik — és ma is vallom —, hogy a múlt században, amikor a materializmus (Marx, Büchner, Darwin stb.) kibontakozott és létjogosulttá vált a társadalomban, az egyház pedig nem igényelt művészetet, az izléstelenség, a giccs uralkodott el, a jó tehetségek mit csináltak? Nincs Isten, csak materializmus? A természet-hez fordultak, mert a lélek rögtön keres valamit, amiben megkapaszkodhat. Ekkor jöttek a vegetarianizmus, nudizmus, az összes izmusok. A festők kiálltak a szabadba, az életet, a realisztikus, egyszerű jelenségeket vitték vásznaikra. Ez volt a naturalizmus. Az elején nagyon szép dolgokat csináltak, Bastien-Lepage-ra, Millet-re gondolok. Ebből nőtt ki az impresszionizmus, ezt kellene jobban becsülnie a szocialista művészetnek, mert ez az övé. Az impresszionizmus után az emberi lélek a mélyebb formákat, tartalmakat kezdte keresni. Újabb izmusok keletkeztek: kubizmus, expresszionizmus stb., de a mesterek nem csináltak izmust, műveket csináltak.

Ma már örülök annak, hogy megszábadultam a Főiskolától. Soha nem készültek volna el azok a dolgaim, amikre ma büszke vagyok. Akik az Istent szeretik, azoknak mindenek a javokra vannak. Ilyenkor ez mindig az eszembe jut s félelmetesen igazolódik az életemben. Legtöbbször az ártó erők löktek előre, azok emeltek. A barátok jót akartak, de mégis a küzdelem hozott mindenre jobbulást.

— *Új tünet a mai magyar festészetben a szimbolizmus felerősödése, különösen a fiatalok között, akik szívesen időznek bibliai témáknál, sokat merítenek a vallás forma- és rendteremtő erejéből, visszanyúlnak a mitológiához, vagy korszerű mítoszokat segítenek megszületni. Mi a véleménye az utánpótlásról?*

— Sok a tehetség. A baj az — mint már az előbb említettem —, hogy egy időben tilos volt az impresszionizmus, ismeretének hiánya most bosszulja meg magát. A fiatalok teljesen naivan 50, 60 évvel ezelőtti izmusokat utánoznak gátlástalanul. Az epigonizmus olyan méretű — ezt végre Perneczky is megírta *schwarz auf weiss* a Stúdió 70-ről —, hogy nem érzik, a művészet küzdelem, nem pénzkeresés. Utánoznak. Kritika nincs, a zsüri elfogadja. A festők Barcsayt, a szobrászok engem. Nézem, nézem, olyan, mintha én csináltam volna, de közelebből szemügyre véve: én ilyen rosszat nem csinálók. A portréimat nem tudják plagizálni, de az elvont munkáimat igen. Ez ijesztő. Eppen a napokban mondtam, itt valami hiba van, meg kell jól vizsgálnom a dolgot. Érdekes, hogy a zenészeknél is hasonló a helyzet. Egy zeneakadémiai tanár barátom mondta, hogy amivel a régi művészek egész életükben küszködtek — technikai és elméleti problémák —, azt ma minden harmadeves növendék tudja. Technikailag felkészültek, de a lélek hiányzik belőlük. Ha Cézanne fele úgy tudott volna festeni, mint a mai fiatalok! De a mű, az üres.

— *Mit tart művészi élménynek?*

— Az az elsődleges, igazi élmény, ami közvetlenül hat az emberre, nem áttételesen. A képet, a szobrot nem reprodukción kell látni. En gyalog mentem el, hogy megnézzem, vajon Cézanne miért festette pirosra a földet. S amikor odaértem, hát köszönöm szépen, olyan a föld, mint Csupakon, a festő ilyennek látta. Pedig a kollégák pirosra festették a szürke aszfaltot is Cézanne hatására. A szín felfokozása. A művésztörténészek elméleteket gyártottak. Azt mondtam, ha a barna földet pirosra festi, akkor a fát miért nem festi hupikékre? Zöldre festette. Elmentem gyalog, megnéztem. Mindennel így vagyok. Képről, szoborról amit tudni kell, azt látni kell tudni.

— *Voltak emberi példaképei?*

— Egy József például. Különös ember volt, az erkölcsi, művészerkölcsei és emberi magatartásának olyan példája, aki számomra nagyon sokat jelentett. Egy ecsetvonást nem tett pénzért, pedig szüksége volt rá. A festést soha nem vette könnyelműen, ünnepszámba ment nála, legnagyszerűbb emberi pillanatai közé tartozott. Megértő volt, még azokkal szemben is, akik őt támadták. Szerette az igazságot. Én még ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelyik nagyon tisztelte az előtte járókat.

Mindig az idősebbektől tanultam. Medgyessy Feri, Pátzay. Pátzayval a Villám utcai műteremben folytatott beszélgetések, az ő íróniája, óriási műveltsége — feleldhetetlenek. Németh László világot nyitott számomra. Mindenekelőtt azonban Egy József, mert abban volt valami a véreimből való.

— *Hogyan foglalná össze egy követendő, az Ön számára is érvényes magatartás normáit?*

— Tisztábbaknak kell lennünk. Ne hazudjunk. Legyen tiszta a lelkiismeretünk. A jóra és a rosszra a lelkiismeret figyelmeztet, kövessük a tanácsait. Az értelem befolyásolható, a lelkiismeret nem. Tulajdonképpen ez az isteni eredetű, minden más megtévesztheti az embert. A lelkiismeretet nem lehet se pénzzel elhallgattatni, se jóléttel, se nővel, se dicsőséggel. Ez a spiritusz, az isteni láng az emberben, amellyel nem tudunk vitába szállni. „Igenléstek legyen: igen, tagadástok: nem!” Egyszer azt mondta Illyés — mert mindig játszunk, ugratjuk egymást —, hogy magának a tehetsége erősebb, mint az erkölcsé. Tudniillik lehet, hogy erkölcsileg megtennék valamit, de a természetem nem engedi. Nagyon régi szokély család vagyunk a legnagyobbak egyike Erdélyben — Borsos Tamás, Borsos Sebestyén, ez a mi családunk —, és olyan dolgokat őriz és hord az ember a genejében, hogy ha félek is, nem tudok másként cselekedni, mint ahogy a bensőm diktálja. Ha valami ér, állom. Amikor itt az emberek sorba megtagadták mindazt, amit csináltak vagy vallottak, én miért tagadjam meg. olyan hatalom nincs. En azért az életemet adtam. Ha egyszer igaznak érzek valamit, amellet kiállok. A tévedéseimet hajlandó vagyok belátni. Tudtam mindig nemet is mondani. Sajnos, legtöbbször nem gondoltam a következményekre, de azt tapasztaltam, hogy a kiállásomért becsültek. 1951-ben az államvédelmibe is bejuttattak azzal a feltételezéssel, hogy tudok valamit a növendékek összeesküvéséről. Kilenc napig voltam bent és a végén átvittek Péter Gáborhoz a Belügyminisztériumba, aki gratulált nekem: — Ilyen egyenes élettel még nem találkoztam, mint az ön. A feleségem is olyan asszony, akinek nem kellett a külön kívánságai miatt engedményeket tennem. Soha nem vezérelt és nem befolyásolt, hogy nekem egy életformát kell fenntartanom, amit nem bírok, csak ezen az áron. Ő ugyanúgy gondolkodik, mint én. Számtalanszor mondta, hogy most ezt minek csináljuk, van

ebből valami örömünk? Nincs semmi. Akkor ne.

— *Matisse így vallott végrendeletében: „A figurán keresztül tudom a legjobban kifejezni azt a — mondjuk — valóságos érzést, amit az élet iránt érzek.” Ez azt is jelenti, hogy a képzőművészet sem tehetetlen, közvetíteni tud erkölcsi igazságokat és nemes törekvéseket tud ösztönözni.*

— Rembrandt erre a legjobb példa. Képeiből kiderül, hogy tiszta ember volt. A Rembrandt-képek és a nagy mesterek műveinek láttán csendesebbek leszünk, megilletődve hallgatunk. Így nevel a képzőművészet, így figyelmeztet valami jobbra, valami többre. Ami egy műből árad, amit egy mű forma- vagy színvilágától kapunk, az vezeklésre készíti az embert. Bernáth Aurél hegedűs képén csak egy hegedűtök van, de valami olyan mélységet érzünk, hogy meghatódva állunk előtte. Dürer Melankóliája az egyik kedvenc rézkarcom, rajta van az emberiség minden szimbóluma. Ott ül a lelkiismeret is, mint az igazság, a rend őre.

— *Miért hagyta abba a festést? Félte attól, hogy az epigonok útjára téved?*

— Annyi izmuson vergődtem át. Igaz, csak pillanatokig tartottak, mert mihelyt észrevettem, ez Kandinszkij vagy Klee befolyás, már dobtam el, téptem össze. Nem az epigonizmustól féltem. Láttam, hogy közvetlen hatásokra dolgozom és ez nem elégített ki. Nem tartottam a munkáimat elég érettnak, elég tartalmasnak. Nem éreztem, hogy a festészetben tovább jutok.

— *A művészetnek olyan titokzatos örvényei vannak, amelybe ha egyszer beletekintheztél valaki, mindig hallja a Loreley-t. Az alkotómunka tele misztikával: meglopni az eget, lehozni a szent tüzet.*

— Amikor a dolgokra már nem tudunk teljes magyarázatot adni, akkor elérünk a misztikához. Lehet, hogy nagyon is van magyarázata. Válságos időkben, amikor az ember élete köteleken, láncokon meg hajszálakon függ, a kötelekről és láncokról kiderül, hogy nem érnek semmit, de a hajszálak megmentenek bennünket, bár láthatatlanok. Azt mondják, ez misztika. Misztika, de törvényszerű. Nincsenek véletlenek.

A festő, a szobrász nem képes az alkotás folyamatát, fázisait követni. Hogy miért csinálom meg egy portrét sokszor két délelőtt és egy másikat hetekig, hónapokig... Nem lehet látni a munkán, hogy az egyik frissebb, a má-

sik fáradtabb. Nem, erre mind nem tudunk pontos magyarázatot adni. Utólag valamit mondunk, de az nem magyarázat. Itt van például Pap Károly. Annak idején csak egyszer láttam, de abban a pillanatban megmártáztam magamban. Németh Lászlót vagy Illyést sokkal jobban ismerem, mégis csak most akarom megfaragni őket. A Szabó Lőrinc feje? Kis Klára már három évvel a halála után szólt: — Miklós, miért nem csinálja meg? Meg fogom csinálni. Később találkoztam vele egy filmbemutatón, azt mondja, emlékszik az ígére-
tére? Lementem Tihanyba és három nap alatt meglettem vele. A lelkiismeret nem hagyott nyugodni. Bernáth Aurél is azt mondja egyszer: — Nem készítesz rólam érmet? Hogyne, ott a kávéházban megcsinálom. Nem ment. Jó, majd telefonálok. Legközelebb találkozom vele a földalatti megállóban. Előre szól-
tam neki: — Aurél, ráérsz holnap? Másnap elmentem hozzá s amíg a kávéfőzte, megvéstem negatívra. Nem akar-
ta elhinni. Kihordtam már.

— *Olvassa a Vigiliát?*

— Nagyon tetszik nekem. A legizgalmasabb szellemi problémákkal is foglalkozik, még ha nem is tárja föl egészen. A lap spiritualitása az, ami rokonszenves. Hogy mindennel, még a materializmussal vagy egy-egy bölcséleti problémával kapcsolatban is a szellem létét és jelenvalóságát keresi, az emberi lélek felé vezető utakat. Volt egy korszaka, amikor elhalványult, elsűrült, de melyik lap nem sűrült el akkor? Én most nagyon jó lapnak tartom, ezt minden hízegés és udvariasság nélkül állítom.

— *Ahogy itt ülünk, az a benyomásom támadt, nem szereti a várost... A város zaklatott légkörét, ami a művészi*

alkotómunkának, elmélyülésnek nem kedvez.

— Városban születtem. Nagyon szeretem a várost, ha az olyan. A megmarkolható dolgokat szeretem a művekben is, nem az áttekinthetetlen monst-
rumot. Már Palermót sem szeretem, mert elnyeli az embert. London is. Párizsnak megvan a maga kis városa, azt kézben tudom tartani. Firenze, Verona, Róma — ezek a városaim. Róma — csoda. Egy óriási város, mégis együtt vagyok, együtt lélegzem vele. Pontosan tudom, hová és merre indulok. De a várostengereket, ahol az ember nem tudja, merre jár, azokat nem. Annyira város-
igényes vagyok, hogy Győrben is azért bírtam ki, mert ott is vannak falak. De nem tudnék bent lakni Pesten. A Bartók Béla úton sem tudtam. Gyerekkoromtól kezdve kertes, városvégi házakban laktunk.

— *Miért ragaszkodik annyira Tihanyhoz?*

— Az ege miatt. Ez is fiatalkori élményhez kapcsolódik: a tengerhez. A tengerek felett ilyen az ég. Perneczky írta valahol, hogy ez nálam nosztalgia a tenger iránt. Nagyon téved. Én már annyi tengert láttam életemben, hogy talán a tenger mellett élők sem látnak annyit. De Tihany ege! Attól, hogy félsziget, egész félkörívű, majdnem patkóalakú, omegaformájú, és ez egészen különlegesen hat rám. Sok ilyen elem van a munkáimban: egész félkörívek, ellipszisek, és bennük helyezkedik el a horizont, a keresztforma vagy a tárgy. Nem tudok más magyarázatot adni, mert tájilag nem vonz. Régen gyönyörű volt, a kopár dombokkal, mandulafákkal Provence-hoz hasonlított. Igaz, ma már Provence sem hasonlít Provence-hoz és Tihany se Tihanyhoz.

HEGYI BÉLA

A szabadidő azért van, hogy az embert a mindennapi élet kényszereiből határidőről határidőre folyó hajszájából kiszabadítsa, és nyugalmat és békét teremtsen a lelkében. Az ebből származó megelégedettség mindig ajándék és megsejtése az örökkévalónak. Aki jól bánik a szabad idejével, olyasmit tanulhat meg, ami a legnehezebb dolgok egyike a világon: az időt úgy látni, mint a lehetőségek sokaságát és úgy elfogadni, mint ajándékot, amely a legnagyobb mértékben lehetővé teszi, hogy mind jobban megtaláljuk magunkat.

Ambrosius Karl Ruf

Nem lehet egyszerre szeretni az embereket és kívánni az emberek szeretetét.

Barbusse

S O M M A I R E

József Ijjas: Le Saint — Imre Timkó: Les rapports du peuple hongrois migratoire avec le christianisme orientale — Endre Szigeti: Linguistique et étoiles (En mémoire de János Sajnovics) — Balduin Péntzes: L'évocation du souvenir de Lajos Harsányi — Miklós Borsos: Le peintre de Florence — László Mécs: Fragment d'une autobiographie — Ferenc Pelsöczy: Les admonestations du Roi Saint István dans la conception commune de l'an mille — Nouvelle de Gizella Dénes — Poèmes de Félix Fenyvesi, Mária Bozóky, Irén Ólbey, István Hunyadi, Tamás Vékey.

LE PETIT SENTIER: La responsabilité (Gellért Belon)

Dom Helder Camara parle de la politique

DOCUMENTES: Taizé, deux mois après l'annonce d'un concile de jeunes — Béla Hegyi: Un entretien avec M. Miklós Borsos.

Compte-rendus et critiques.

LE SAINT

par Mgr József Ijjas, archevêque de Kalocsa

István Ier, de la dynastie d'Árpád, premier roi couronné de la nation hongroise, était un saint. Cette distinction de „saint” ne lui a pas été décernée que par l'histoire, mais c'était pour ainsi dire son propre nom. En-deçà et au-delà des frontières, pour les hongrois, il est „le Saint”. Et bien plus qu'„Il Santo”, Saint Antoine de Padoue, pour le peuple italien. D'ailleurs, ce dernier était de nationalité portugaise, et n'avait passé en Italie que les dernières dix années de sa vie.

Le sang et la vie de Saint István étaient hongrois. Il est devenu saint, un saint hongrois. Il fut saint avant d'être roi. Lorsque le pape Sylvestre II lui envoya la couronne royale, il l'avait déjà classé au nombre des saints apôtres. „Je ne suis qu'apostolique, mais lui, c'est un vrai apôtre”, dit-il aux membres de la délégation hongroise, chargés de porter la couronne au roi.

Les apôtres ont été choisis par le Christ qui leur a confié leur mission, mais, dans sa prière de la Cène, il s'est adressé au Père dans les cieux. Pour leur „sanctification”: „Sanctifie-les pour ta vérité... et je me sanctifie moi-même pour eux afin qu'eux aussi soient sanctifiés par la vérité”. C'est dans ce même discours d'adieu que Jésus donne le véritable aspect des relations du „saint” avec le monde. L'homme qui vit dans le monde a tendance à qualifier le saint d'„étranger” dépourvu de „vitalité”. Dans le monde d'aujourd'hui, cette conception est pour ainsi dire courante. „Je ne te prie pas de les ôter du monde, mais de les préserver du mal” a dit Jésus dans sa prière.

La racine sémitique du mot „saint” est godes, qui signifie „distingué” „plus élevé”. Donc, le saint vit dans le monde de sa propre époque, mais il est différent des autres, pense et agit autrement qu'eux. C'est un être supérieur, un homme d'élite.

La personnalité historique de notre Saint, son caractère et l'oeuvre de sa vie illustrent éloquentement cette conception évangélique. Il était l'homme de son siècle. Le sang de sa race bouillonnait dans ses veines. Son esprit, son coeur ont sincèrement accueilli la vérité chrétienne; il a transformé sa vie selon la religion européenne renouée à cette époque, mais surtout dans l'esprit de la réforme de Cluny, de façon à assumer dans le travail constructeur de l'histoire de l'Europe, au tournant du millénaire, non seulement un rôle auxiliaire, mais celui d'un „Maître”. Il a donné à son peuple ce qui lui manquait le plus lors de la fondation d'un État: il a donné un saint hongrois à la série des saints hongrois qui le suivront: son fils fut Saint Imre (Emeric), sa femme la Bienheureuse Gizella, Saint Adalbert et Saint Gellért, s'ils n'étaient pas consanguins, appartenaient à sa famille spirituelle.

Celui ui lui succéda sur le trône royal: Saint László — fut pour ainsi dire son image même pour le peuple — puis Sainte Margit la „victime sacrifiée” sur l'autel de la pairie; la grande sainte du moyen-âge chrétien: Sainte Erzsébet de la dynastie d'Árpád. Saints hongrois, saints. Leur nom n'est pas connu que par l'histoire, mais il est révéral par l'Eglise, le peuple, et la société.

Dans le IIIe volume des Mémoires paru en 1938, Géza Karsai a écrit une étude récapitulative de cent pages sur le culte du roi Saint István. Les lieux durables du culte religieux sont les églises et d'autres institutions. En résumé, l'étude mentionne 29 églises et chapelles détruites du pays et 3 de l'étranger dont le souvenir est gardé à partir des XIIe et XIIIe siècles par des documents, tandis que de nos jours, il y a encore 292 églises du pays et 17 de l'étranger, de même que 65 chapelles du pays et deux de l'étranger où le culte de Saint István est resté vivace. Le savant auteur de l'étude cite encore en détail les témoignages artistiques, populaires et sociaux du culte de Saint István, dans le pays aussi bien qu'à l'étranger.

Dans le 1er volume des Mémoires mentionné à l'occasion du 900ème anniversaire de la mort de Saint István, la cardinal-primat Jusztinián Serédi avait aussi écrit un résumé sur le culte voué au saint roi par le peuple hongrois. Aujourd'hui encore, ses paroles font l'effet d'un panégyrique, c'est pourquoi elles peuvent être citées pour l'ouverture de l'année jubilaire qui aura lieu le 20 août 1970: „La Sainte Écriture a vraiment raison: „qui ad Justitiam erudient multos, fulgebunt, quasi stellae in perpetuas alternitates”. „Ceux qui auront été intelligents brilleront comme la splendeur de l'étendue et ceux qui en auront amené plusieurs a la justice brilleront comme les étoiles, à toujours et à perpétuité”. La preuve la plus éclatante en est qu'en dehors de la Sainte-Dextre et d'autres reliques, des fêtes, messes et légendes, d'innombrables monastères, églises, chapelles, autels, ciboires, chasubles et de nombreuses statues, tableaux, bannières, cloches, cantiques et prières ainsi que des associations religieuses et scientifiques, des institutions et fondations, enfin des localités, des places, des rues, des poèmes laïques, des pièces de théâtre et des prénoms conservent la mémoire du saint roi. En lui, le saint est inséparable du roi. C'est pourquoi on l'a toujours nommé le Saint roi, et représenté comme tel.

Le jubilé millénaire actuel se propose de se joindre le plus dignement possible au culte dix fois séculaire de notre Saint.

* * *

INFORMATIONS

Au Séminaire Central, on a organisé une Journée Orientale. Le professeur de théologie Szilárd Keresztes a fait une conférence intitulée „La conception de l'Eglise adoptée par les théologiens orthodoxes d'aujourd'hui”. Les discours d'introduction et de clôture ont été prononcés par le professeur Imre Timkó, grand vicaire catholique de rite grec.

Mgr József Ijjas, archevêque de Kalocsa s'est entretenu avec le collaborateur de Új Ember sur son récent voyage à Rome. — Je voulais exprimer les hommages du corps épiscopal, de tout clergé et du peuple catholique hongrois à l'occasion de la messe d'or du Saint Père. Le deuxième but de ma mission était d'annoncer que cette année le Corps Episcopal Hongrois célébrera l'année de Saint István, qui sera en même temps la commémoration du début du christianisme en Hongrie. J'ai profité de mon séjour à Rome pour me rendre aux lieux qui évoquent les fondations et la grandeur de Saint István. J'ai vu la plaque que l'on a posée à la place de la première maison de pèlerins de Rome, sur le mur extérieur de la sacristie de la Basilique Saint Pierre. Je suis allé voir quels souvenirs étaient restés à l'église ronde Saint István, qui fut pendant quelque temps un sanctuaire hongrois. Puis j'ai visité la maison hongroise de pèlerins récemment construite qui porte le nom de Saint István, a déclaré Mgr József Ijjas, archevêque de Kalocsa.

Le 28 Juin 1970 à l'occasion de l'anniversaire de l'intronisation du pape Paul VI Mgr József Ijjas archevêque de Kalocsa président du corps épiscopal a célébré une messe en la basilique Saint István de Budapest. Le sermon a été prononcé par Kornél Pataky, prévôt général de Csanád, directeur du bureau de Szeged.

— K Ö Z L E M É N Y E K —

A rádió ünnepi műsora a millennium alkalmából

Ünnepre készül az ország: Szent István király születése 1000. évfordulójának megünneplésére. Ebből az alkalomból — Szablyár Ferenc változtatásában és összeállításában — a Magyar Rádió is ünnepi programot sugároz. A műsorban magyar írók és költők állítják élénk Istvánt, az államalapítót és országépítőt, aki egyszerre volt erőskezű, de igazságos uralkodója és atyja is a népének. A királyról és az ember-séges emberről szólnak a prózai és verses szemelvények, amelyek sorából a pápától koronát kérő, hitvalló keresztényt bemutató írások sem hiányoznak. Régi pergamentek, klasszikus és modern alkotóművészek sorai, írói-költői vallo-másai, maradandó értékei csendülnek meg a programban: Heltai krónikája és

egy középkori himnusz, a Szilveszter pápához írt levél és Kós Károly: „Az országépítő” című drámájának részlete, Vörösmarty Mihály, Kosztolányi Dezso, Babits Mihály és Sik sándor verseiből vett szemelvények és Veres Péter: „Hol vagy, István király” címmel írt megemlékezése. Mindmegannyi szín, hang, érték irodalmunk elmúlt évszázadaiból és jelenéből. Hadd említsük itt még egyszer, külön is kiemelve Sik Sándor nevét. Az ő „István király” drámájából az évek során már hangzottak el részletek, születése évfordulóján pedig verseiből mondtak el néhányat, míg most az 1938-as Szent István jubileumi évre írt versének szemelvényeit halljuk.

B. L.

Ijjas József kalocsai érsek legutóbbi római látogatásáról beszélgetett az Új Ember munkatársaival. — A püspöki kar, az egész magyar papság és a magyar katolikus nép hódolatát akartam kifejezni a Szentatyának aranymiséje alkalmából. A másik küldetésem az volt, hogy bejelentsem: a Magyar Püspöki Kar Szent István-évet rendez az idén. Ez egyúttal megemlékezés is lesz a magyar kereszténység kezdeteiről. A Rómában eltöltött időt arra is felhasználtam, hogy felkeressem azokat az emlékeket, melyek Szent István alapításait és nagyságát idézik. Megtekintettem a táblát, amit az első római zárándokház helyén állítottak fel a Szent Péter bazilika sekrestyéjének külső falában. Megnéztem, milyen emléke van a Szent István kerek templomban, amely egy ideig magyar szentély volt Rómában Utána meglátogattam a legújabbban épült Szent István magyar zárándokházat — mondotta Ijjas József kalocsai érsek.

A katolikus papok budapesti békebizottsága az Újvárosháza dísztermében ünnepi ülésen emlékezett meg a papi békemozgalom megalakulásának huszadik évfordulójáról. Az ünnepségen részt vett dr. Horváth Richárd, az Elnöki Tanács tagja, a Budapesti Katolikus Bizottság elnöke, dr. Szabó Imre püspök, esztergomi apostoli kormányzó, dr. Bánk József váci megyéspüspök és több más vezető budapesti egyházi személyiség. Az elnökségben foglalt helyet Miklós Imre, az Állami Egyházügyi Hivatal első elnökhelyettese. Dr. Babocsa Endre apát-plébános, a budapesti békebizottság titkára ünnepi beszédében méltatta a két évtizedes békemozgalom jelentőségét. A Hazafias Népfront budapesti bizottságának képviselőiben dr. Nyilas József professzor tolmácsolta a társadalmi szervezetek üdvözlését az egybegyűlteknek. Az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága nevében dr. Várkonyi Imre kanonok, az Actio Catholica országos igazgatója köszöntötte a budapesti papságot. Az emlékünnepségen a Központi Szeminárium kamarakórusának műsorával ért véget.

Konferenciát tartott a Magyar Püspöki Kar. Ijjas József kalocsai érsek, a püspökkari konferenciák elnöke a tárgysorozat első pontjaként beszámolt VI. Pál pápa aranymiséjéről. Megemlékezett elődjének, Hamvas András volt kalocsai érseknek a haláláról, és méltatta az elhunyt érdemeit. A konferencia ezután a Laikusok Tanácsának VII. üléséről, a Szent István jubileumi év megünnepléséről, a papnevelés és a papi továbbképzés ügyéről, majd a Központi Szeminárium tatarozásáról tárgyalt. Foglalkoztak továbbá a gyermek-keresztelés szertartásának új rendjével, szóba kerültek a jövő liturgikus és új perikopái, az új temetési szertartás, a Directorium és végül a piarista rendnek az a kérése, hogy Kalazanci Szent József rendalapító ünnepe bekerüljön a naptárba. Tárgyaltak még a római Pápai Magyar Intézet jövő évi ösztöndíjasainak kijelöléséről, a hittankönyvek ügyéről és a Központi Hittudományi Akadémia új dékánjának tiszteiben való megerősítéséről. Végül Brezanóczy Pál egri érsek, püspökkari titkár tette meg titkári jelentését.

A VATIKÁNI RÁDIÓ A VIGILIA MÁJUSI SZÁMÁRÓL

Május 16-i adásában olvasta be a vatikáni rádió az alábbi jegyzetet:

„A párbeszéd jegyében folytatja fontos tájékoztató szerepét a Vigilia. A Rónay György által szerkesztett katolikus folyóirat a zsinat szellemét akarja képviselni, és cikkeivel az aggiornamento-t szolgálja. A májusi számban Nyíri Tamás — a lap szerkesztőbizottságának tagja — »Szekularizáció és transzcendencia« címmel egy ma igen vitatott problémát tárgyal: szellemtörténeti példákkal rávilágít arra, hogy a szekularizáció nem is új keletű. Talán kissé jobban meg kellett volna különböztetnie a szekularizáció és a szekularizmus fogalmait. Az előbbi — ahogy erre a zsinat is rámutatott —, pozitív szerepet játszhat a kereszténységen belül is: a világ, a földi valóságok helyes autonómiáját követeli. De manapság a szekularizmus ideológiájával is szembe kell néznünk: ez a szemlélet tagad minden természetfelettit és csak erre a világra (saeculum-ra) rendezkedik be. A szekularizmus tulajdonképpen az ateizmus egyik modern változatát képviseli. Ezt szerencsésen húzza alá P. Békés Gellért »Ki voltaképp az Isten« című cikke. A római Szent Anzelm kollégium professzora a mai keresztény gondolkodók (főleg protestánsok) istenkereséséről beszél és jól megvilágítja az evilági kereszténység buktatóit, az ún. »Isten meghalt« — teológia túlzásait. A Vigilia májusi számából kiemeljük még Longauer Imre »A papi cölibátus mai magyar szemmel« című jegyzetét, amely néhány sajátosan magyar papi problémára hívja fel a figyelmet. Végül megemlíjtük, hogy a Vigilia mint dokumentumot közli azt a beszélgetést, amelyet február 28-án P. Szabó folytatott a vatikáni rádióban Weöres Sándor költővel és költőnő feleségével, Károlyi Amyval.»

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

Száz esztendeje, hogy az első vatikáni zsinat megszakadt; ebből az alkalmából tisztázza körülményeit, méri föl hiányait, eredményeit és jelentőségét a második vatikáni zsinat távlatából szemlélve nagyszabású tanulmányában Cserhádi József pécsi püspök. — Meszlényi Antal a keresztény egységtörekvések történetét ismerteti; Rónay László a Kapisztrán Kórus alapítójának és kar-nagyának, a három éve elhunyt Tamás Gergely Alajosnak, a modern magyar egyházzenei élet e színes és jelentős alakjának pályáját és művét mutatja be. — Közzöljük Pusztai Sándor és Toldalagi Pál verseit, Gerlei József elbeszélését; Korunk kérdései rovatunkban beszámolunk a holland katolicizmus problémáiról és reményeiről, és a teológiai oktatás reformjáról Hollandiában.

SZÁMUNK ÍRÓIRÓL. — Timkó Imre görögkatolikus püspöki helynök, kanonok, a Hittudományi Akadémián az ókeresztény egyház- és irodalomtörténet tanára.

Pelsőczy Ferenc törökbálinti plébános, az egyháztörténet magántanára a Hittudományi Akadémián.

Pénzes Balduin az Új Ember főszerkesztője, irodalomtörténész, 1967 októberi számunkban közöltük Arany, az ember és a költő című tanulmányát.

Szigeti Endre az Új Ember munkatársa, írásai — főként filozófiai és kultúr-bölcseleti tanulmányai — rendszeresen jelennek meg lapunkban, legutóbb (1969 december) Jaspersről.

Készpénzzel bérmentesítve
a Bp. 72. sz. postahivatalnál.